

9(47,922)

ნ. ავალიშვილი.

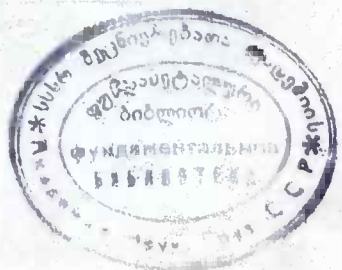
თ/კ 8988
1.5.2013-2634

ჯვაროსანთა დროიდან

თხზი საისტორიო ნაკვეთი.

პარიზი—Paris

1829 წ.

1930 and 1931
30th Anniversary
S. I. 1930.

1930 and 1931

გამომცემლობა „საქართველო“-ს სტამბა.

წინასიტყვაობა.

წინამდებარე ცდანი ეხებიან ჩვენგან დაშორებულ ხანას; მაგრამ ისეთს როცა საქართველოს სხოვრება წარმოადგენდა სურათს, მერმინდელ დაჩაგრულ თაობათათვის აზრითაც მიუწოდომელს.

ამ ეპოქამ ქართველების ხსოვნასა და გადმოცემებში განსაკუთრებული ადგილი დაიჭირა, და ჩვენს დროს მათ შორის გაღვიძებულმა ცნობის-მოყვარეობამ ეს წარსულიც ერთ-ერთ თავის საგნად დაისახა.

ამისათვის შესაძლებელია, რომ ამ წიგნში მოთავსებული და განხილული ცნობებიც ზედ-მეტად არ ჩაითვლებიან.

ზოგიერთი შენიშვნები განგებ შემოკლებულია, და თვით ნარკვევებში საკითხები ხშირათ გაკვრით არის აღძრული: მათი უფრო წესიერი და დაწვრილებითი დამუშავება წიგნს ხომ უზომოდ გააღიძვებდა, მკითხველსაც უმიზეზოდ შეაწუხებდა.

ამ თხზულების გამოსაცემად საჭირო თანხა ბ. ვასილ დუმბაძემ სამაგალითო და უანგარო ხალისით შემოსწირა; ავტორი მას აქაც ღრმა მადლობას უძღვნის.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ნაწილი პირველი

- I. ერთი ჯვარის გარშემო.
  - II. გარშემო ერთის ომისა.
-

ნაწილი მეორე

- III. ტრაპიზონის საქმე.
  - IV. სხივი დასავალისა.
-

ჯვაროსანთა დროიდან

ნაწილი პირველი.

1125-1925

აღმაშენებლის (+ 1125) ქება დიდის მჭერმეტყველობით უკვე ძველად მისის ცხოვრების აღმწერმა აღამაღლა; ამას აქეთ, სარიტორო ხელოვნებით გაზვიადებულმა და სარწმუნოებრივი შარავანდედით მოფენილმა, მემკვიდრეობით ჩვენამდე მოაღწია მისმა სახემ.

ახალს დროს მეტი გავიგეთ აღმაშენებლის საქართველოზე. სურათს ჯერ კიდევ სისრულე აკლია: შესაფერ, ღირს წარმოდგენასთან კი ახლო მივიდნენ მკვლევარნი.

წინამდებარე ნაწერს მიზნად აქვს მხოლოდ პროტოდენი მასალის მიწოდება და დამუშავება, რათა დავით II-ის დროინდელი საერთაშორისო გარემოებანი უფრო გავითვალისწინოთ და საქართველოს ამბები წინა-აზიის საერთო მდგომარეობას უფრო დავუკავშიროთ. შენახულ წყაროთა სიღარიბე (თუ ვიფიქრებთ რა მრავალი და დიდი ამბები ხდებოდა) ხომ ისეთია, რომ ყოველი სტრიქონი, ყოველი მოწმობა, მით უფრო შორსა მდგომ მხილველთა, უნდა ფასობდეს; ამითვე აშკარავდება ისტორიულ საქმეთა გავლენის სფეროდ.

ქვემოდ მოყვანილი ადგილები ჯვაროსან ფრანგთა ნაწერებიდან ეკუთვნიან თვით დავით აღმაშენებლის ხანას.

იერუსალიმელი კლერიკის (ხუტესის) ანსო ეპისტოლეტში დასულია საყურადღებო სნობები საქართველოში იესო ქრისტეს ჯვარის ნაწილთა და ამ საგანზე მწიგნობრულ გადმოცემათა ისტორიის გამოსარკვევად; აგრეთვე მოწმობა ქართველთა და ლათინთა ურთიერთობისა სირია-პალესტინაში ნე-**XI**-ე საუკუნის დამდეგს; მკაფიო ფორმულა იმისი თუ როგორი აზრი ჰქონდათ მაშინ ჯვაროსანთა საქართველოს მნიშვნელობაზე; და ზოგი რამ, დავით **II**-ის პირად ისტორიისათვის გამოსადეგი.

ვოტიე-კანსლერის ქრონიკიდან **Bella Antiochena** ამოღებულ ნაწყვეტში-კი აღნუსხულია, სხვა მრავალ წყაროებიდანაც კარგათ სნობილი 1121 წლის დავით **II**-ის ძლევათხილი ლაშქრობა. მაგრამ მოწმობს თანამედროვე ანტიოქიაში მყოფი ფრანგი, და ამას თავისი ფასი აქვს.

ათტა რამ შენიშვნები შეადგენს ერთგვარ უფრო სპეციალურ დამატებას.

ორი ნარკვევი კი წინ რომ უძღვის ტექსტებს ზოგადი შინაარსისაა და დაწერილია იმ ბმედით, რომ კლიო, ისტორიის მუხა, გულკეთილი მანდილოსანი ბრძანდება.

1925.

ერთი ჯვარის გარშეშე

ერთი ჯვარის გაშუქვა

1108-9

1

ჯვაროსნებმა იერუსალიმი აიღეს; დიდი სისხლის ღვრით 1099 წ. იქ დასხვავან სამთავროები დაუარსებიათ. ფეოდალური წესით. ქრისტეს საფლავზე სინანულით და სრემლებით ლოცულობდნენ; მახვილით კი სსდილობდნენ მეტი დაეპყრათ, მეტი დაერბიათ, მეტი სიმდიდრე და განსხრომა ერგოთ.

ხოლო მოაწმუნე ევროპისათვის ეს დიდი ხანა იყო—ხანა ოცნებათა განხორციელებისა, გაგონილის ხილვისა, ზეპირად ნასწავლის შეხებისა. აღმოსავლეთიდან ნადავლ ხალიჩა-ოქრო-ვერცხლის გარდა ისევ მოდიოდა სინათლე, სიბრძნე, სოდნა. იქ, ზღვის გაღმა—*oltre mer*—ისმოდნენ საქმენი საგმირონი; და იქ იყო ქრისტეს საფლავი, აწ გახსნილი, წყარო ნეტარებისა.

როგორ არ გაეხარდებოდა ასეთს დროს პარიზის მღვდელმთავარს გალონს და მის ეკლესიას, ფრანგთა სამეფოში წარჩინებულს, როცა სნობა მიიღეს—წელიწადი იყო ქ. ა. 1108—რომ ყოფილმა მათმა მთაწაფემ, აწ იერუსალიმს მყოფმა, წმინდა საფლავის კანტორმა—მეფსალმუნემ—ანსომ ანუ ანსელუსმა მათ უსხო და ძვირფასი რამ უძღვნა: ჯვარი, ქელი-ცხოვრებისგან ამოღებული?

ამის მოსატანად პარიზითგან იერუსალიმს სანდო კაცი გაემგზავრა — ანსელმე ბერი; და მის დაბრუნებას მოელოდნენ.

1109 წ. ზაფხული იყო როცა პალესტინითგან წამოსული, გზაში გარდასვლილ ანსელმ ბერის შვილმა, ფულკმა^{*)} მისი თანამგზა-

*) Foulques.

ვრებით, საბერძნეთის, ჰუნგრეთის და გერმანიის გზით საფრანგეთს მიაღწია. შამპანი გაიარეს და პარიზს მიუახლოვდნენ. ფონტენედან *) — ეპისკოპოზ გალონს მახარობლის პირით შეატყობინეს; და ის მთელი კრებულთი მაშინვე წამობრძანდა ჯვარის შესახვედრად. ფონტენედან იგი დიდის ამბით წამოიღეს და ჯერ სენ-კლუს ეკლესიაში დაასვენეს პარასკევს, 30 ივლისს 1109 წ. მერე კი—კვირა დღეს, 1 აგვისტოს, მ ო - ს და ს ა ნ ლ ი ს -ის **) ეპისკოპოზთა მონაწილეობით, ურისხვი ხალხის თანადასწრებით, ზეიმით მიიტანეს პარიზის ღვთის მშობლის ტაძარში. როგორც იქნებოდა პარიზელთა აღფრთოვანება, სარწმუნოებრივი სიხარული—ადვილი წარმოსადგენია. არც უბრალო სანახავის მოყვარენი, არცა ქუჩის ბრბო დააკლდებოდნენ ამ პროცესიას.

ჯვაროსანთ ლაშქრობათა დროის სულიერი განწყობილება უნდა გვახსოვდეს, სარწმუნოების სიმხურვალე და სიმარტივე; აგრეთვე ასრეთ წოდებულ პრე-მორწმუნეობანი, ხალხში გავრცელებულთა; მაშინ ადვილათ ავხსნით ამნაირ ნაშთთა თაყვანისცემას.

კერძოდ ჯვარი პატრიოსანის, ძელის-სხოველის უშუალო ტრადიციები და ამის შესახები თქმულებანი და სწავლანი უფრო აღმოსავლეთში იყვნენ გავრცელებული: აქაურ ეკლესიებს და ხალხებს ამგვარ საკითხებში დასავლეთთან შედარებით მეტი გამოცდილება ჰქონდათ. საფრანგეთში ეს თითქმის პირველი შემთხვევა იყო, რომ იესო ქრისტეს ჯვარის დიდი ნაკვეთი პირდა-პირ იერუსალიმიდან მიეღოთ: და ეს ხის ნატეხი, ზღვის იქითგან მოტანილი ამ ღრმად და ბრმად მორწმუნე ფრანგებს ნამდვილ, ნივთიერ ნიშნად ეჩვენებოდა იმ სიმართლისა, რომლისთვის მათი მოძმე გმირი-რაინდები პალესტინაში იბრძოდნენ.

ჯვარ-სმული ქრისტე ხომ მთელი ქრისტიანობის საძირკველია. აი — ასე აუხსნეს ხალხს — იმ ნივთიერი ჯვარის, რომელზედ სული დალია მასხოვარმა, უეჭველი ნაწილი: მისი ხილვა მორწმუნეს როგორ არ გაახარებს? და შეიძლება, რომ მისი თაყვანისცემის საგნად არ გახდეს ეს ხის ნაჭერი?

*) Fontenet en Parisis.

**) Meaux, Senlis.

ასეთი სულთა მისწრაფების მიხედვით, საჭიროა ამ თაყვანისცემის პატრონობა; რაიც არის ეკლესიის საქმე. ესაა სარწმუნოების მოწესრიგე ორგანიზაცია, უშუალო-მგრძობ ხალხის ხელმძღვანელი და ღვთის წინაშე შუამდგომელი.

სარწმუნოებრივი აღგზნების ნიადაგზედ იზრდება ეს თუ ის წესი; სარწმუნოებიდან წარმოდინებული ქცევა თან-და-თან მტკიცე ჩვეულებად იქმნება; მიღებული ადათი კი, სხვა-და-სხვა გარეგნული გარემოებით და ანგარიშით გართულებული, ბოლოს თითქოს თავისთავად, ავტომატიურათ არსებობს; სანამდინ, შესაფერ სულიერ საფუძველს უკვე მოკლებული, გაქვავდება და დაირღვევა, ახალი პირობების და აზროვნების ზედ-გავლენით და ზედ-მოქმედებით.

ამნაირი ბედი ერგო ჩვენს ჯვარსაც, რომლის ისტორია ანუ «ცხოვრება» საკმაოდ საყურადღებოა. მოვიყვანთ მას შემოკლებით.

2

ჩვენი ჯვარის გამოჩენილი კარიერა მარტო მისი ზემოდ უკვე აღნიშნულ ქრონოლოგიური პირობებით არ აიხსნება; მაგრამ—იქნებ უმთავრესად—იმითაც რომ ის საკუთრებათ მინიჭეს ისეთს დიდებულ და ბრწყინვალე საეკლესიო დაწესებულებას რომელიც იყო პარიზის მთავარი ღვთის-მშობლის ტაძარი.

აწინდელი გოთური პარიზის Notre-Dame 1109 წ. ჯერ ხსენებაში არ იყო; არც ის საყდარი რომელიც მალე, 1115-1130 წლებში, ააშენეს და რომლის ადგილზე, 1163-ან დაწყებული პარიზის განთქმული საკათედრო ეკლესია ააგეს (ნავი 1200-ის ახლო ხანებში დაუმთავრებიათ; ფასადი—1240; დაასრულეს XIV საუკ.) მაგრამ უძველეს დროიდან იქ ეკლესია არსებობდა; ასე რომ 1109 წელს N.-D.-ის ბაზილიკას უკვე ხანგრძლივი წარსული ჰქონდა.

ამ სახელოვან ბაზილიკის თავ-გადასავალში, პარიზის და საფრანგეთის სამეფოს ზრდასთან დაკავშირებულს, ზღვის გაღმადან წამოღებულ ჯვარსაც თავისი ადგილი ეჭირა.

თავითგან მისი ნახვის, თაყვანისცემის და მისგან მადლის მიღების მსურველთა რიცხვი მეტად დიდი იყო; და პარიზში არც საკმაოდ ვრცელი ეკლესია მოიპოვებოდა, არც ისეთი მოედანი,

რომ შესძლებოდათ მთელი ხალხისათვის წესიერად ეჩვენებინათ ეს ჯვარი და გამოეყინათ, აღემართათ სათაყვანოდ. (აღმოსავლეთიდან ეს წესიც მოიტანეს ალბათ). არც პარიზის ახლო მიდამოებში ყოფილა მინდორი ანუ ადგილი ამისათვის გამოსადეგი—სულ ვენახებით, ყანებით, ანუ ტყით და ბუჩქებით იყო დაჭერილი. ამისათვის ამოირჩიეს ერთი ადგილი სენ-დენისის ველზე, განთქმულ სააბბატოს ახლო; ეს მინდორი თავისი სისწორით და სიფართოთი კარგი იყო; ამასთანავე საეკლესიო-საეპისკოპოსოში ითვლებოდა. და დააწესეს აქ ამ ზღვის-იქიდან მოტანილი ჯვარის (croix d'outre-mer—ასე იწოდებოდა ეს ჯვარი მე-XIII საუკუნეში) ყოველ წლიური აღმართება—ივნისის მეორე ოთხშაბათობით. ადრე გამოდიდოდნენ პარიზიდან ეპისკოპოზი. კრებული, სამღვდელთა, ხალხი. სასინანულო პროცესიად მიიჩნდათ; ფსალმუნებს და ლოცვებს გალობდნენ გზაში. იმ მინდორზე-კი ტრიბუნა იყო აშენებული, რომლიდან ეპისკოპოზი, ქადაგების შემდეგ, მთელ ხალხს იმ განთქმული ჯვრით დალოცავდა. ჯერ აღმოსავლეთის-კენ მიმართავდა, საიდან ეს ჯვარი მოსვლიათ; მერე სამხრეთის-კენ—იქ იყო პარიზი, ამ ჯვარის შემნახველი.

რომ ამნაირი ჩვეულება უკვე მე-XII საუკუნის პირველ ნახევარში მტკიცედ შეთვისებული ყოფილა, ამისი საბუთებიც შენახულია. სწობილია აგრეთვე, რომ შემდეგში პარიზის უნივერსიტეტიც და აგრეთვე პარიზის ძველი სასამართლო-პარლამენტიც, როცა გაიზარდნენ, პროცესიაში მონაწილეობას ღებულობდნენ ხოლმე.

აღწერილი სახით ეს ივნისის პროცესია და ჯვარით ხალხის დალოცვა საუკუნოთა განმავლობაში ჩვეულებად შეინახეს; და წარმოდგენდა ძველი პარიზის სხვაობების საეალღებულო ხაზს. მე-XV საუკუნის გასულსაც ამ ჯვარის დღეობას იხდიდნენ ძველებურად, შეუსვლელად. მერე თან და თან, პარიზის განვითარებასთან ერთად, ეს ძველი, თითქმის სოფლური ჩვეულება დაუვიწყებიათ. მაგრამ „ანსელის ჯვარი“—crux Anseli—ისევ დიდი საუნჯედ ითვლებოდა, მას ეტრფოდნენ მორწმუნენი. და ნოტრ-დამის განძეულობაში ინახებოდა.

თუ რა იყო ეს ჯვარი ქრისტიანე ფრანგთათვის, იქიდგანაც

ჩანს, რომ ჩვენ დრომდე პარიზის ეკლესია ლოცვით იხსენიებდა მისი მიღების დღეს—აგვისტოს პარველ კვირადღეს.

3

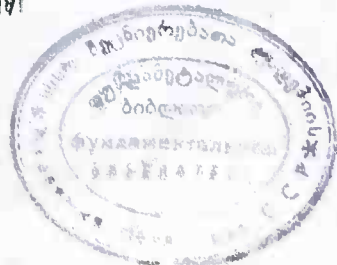
1109 წ. დაწყებული, თითქმის შვიდი საუკუნის განმავლობაში ეს განთქმული ანსოს ჯვაოი (Ansellus, Anselme—მდაბიურად Anseau) ინახებოდა პარიზის ღვთისმშობლის ბაზილიკის სალარაში. შესდგებოდა თავითგან ორი ჯვარისაგან—ერთი, თეთრი ხის (ფიქვისა მსგავსის), მეორე, მოშავო, მუხის მსგავსი ხისაში ჩართული ყოფილა; და ეს ხის ორნაირობა უკვე თვით ანსოს წერილში ახსნილი იყო.

როგორც ძველ აღწერებიდან სჩანს, ჯვარი, ძელი-ჭეშმარიტის ნაჭრებდგან გაკეთებული, მოაქრული ვერცხლით ყოფილა მოჭედილი, და მთლად აღმოსავლეთის მარგალიტ-ალმას-ზურმუხთ-იაგუნდ-საფირონებით შემკული. საფიქრებელია, რომ ასე მოჭედილი და შემკული ე. ი. ამგვარ ბუდეში ანუ ლუსკუმაში ჩადებული იერუსალიმიტგან მოიტანეს,

4

გაიარა 682 წელიწადმა და ეს ჯვარი, უკვე მკვდარ დროთა ნატეხი სულ სხვა-გვარ ვნებათა ქარიშხალის მსხვერპლად ხდება. სად ჯვაროსანთა საფრანგეთი და სად მე-XVIII საუკუნის მოძრაობანი და აზრთა მიმართულება! დიდი რევოლიუციის დროს—სახელდებრ 1793 წ. ჩვენს ჯვარს იგივე დაემართა, რაც ბევრს სხვა საეკლესიო ობიექტს, ნივთებს, ქანდაკებათა და შენობებს, და აგრეთვე სოცხლადამიანებს; და რაიკ რევოლიუციათა მიღებულ წესად უნდა ჩაითვალოს. ეს მოხდა ..., 1793 წელს, ოდეს გარყენილ კაცთა რიგებგან რაზმებმა ღვთის წმიდა ეკლესიები დაარბიეს"... ასე ჩივის ერთი ნაოლეონის დროინდელი საეკლესიო საბუთი, სწორეთ ჩვენი ჯვარის თაობაზე. ნამდვილათ რა დაემართა ამ ძველს ნივთს, ოდესმე და ხანგრძლივ მთელი ერის სათაყვანოს, ძნელი გამოსარკვევია. ნოტრ-დამის საუნჯე დაარბიეს; გარდა ამისა, ეკლესიებიდან სსდილობდენ გამოეღოთ რასაც ხელოვნების ნაწარმოების ფასი ჰქონდა, მაგრამ ისიც, რაც ხალხის სრუმორწმუნეობას საზრდოს აძლევდა. თვლენ

8858
10

ბით შემკული გარეგნული ჯვარი ანუ ლუსკუმა, უეჭველია, გატარცეს; მისი კვალი არსადა სჩანს. რაც თვით ხის ჯვარს შეეხება, ოფისიალური. საეკლესიო მთავრობის მიერ წარმოებული გამოძიება შემდეგს ამტკიცებს. განსაცდელის თავიდან მოსაშორებლად და რომ ძვირფასი ჯვარი როგორმე შეენახათ, ორად გაანაწილეს; ერთი ნახევარი საუნჯის გამგეს წაეღო, მეორე კი—კომუნის მიერ დაწესებული კომისიის ერთს წევრს (მორწმუნეს). ამ მეორე ნახევრიდან იმ კაცს ოთხი პატარა ჯვარი გამოეჭრა, რომელ რიცხვიდან სამი მანვე ეკლესიას დაუბრუნა, როცა დევნის დრო შესრულდა; და ზედმიწევნითი შემოწმების და სანჯის შემდეგ, პარიზის არქივლ-კარდინალმა მათი სინამდვილე იცნო, და ნება დართო ანსოს ჯვარის ნაშთთა ხელახლად გამოფენას, მორწმუნეთა მიერ სათაყვანოთ (1804 წ.).

მიუხედავად ამ, ასე ვსთქვათ, მკვდრეთით აღდგენისა „ზღვის-იქით“-ური ჯვარისათვის დასემის ხანა დაიწყო.“)

5

ანსოს ჯვარი ყველაზე უძველესი და ოდესმე იშვიათი რამ იყო საფრანგეთში. შემდეგ-კი ჯვაროსანთა თაოსნობით ძელი-ქეშ-მარიტის ნაწილები ძალიან გამრავლდნენ ევროპაში. და თვით პარიზს, მეფეთა განთქმულ სამლოცველოში (Sainte Chapelle) მე-XIII

*) ამ ჯვარის მდგომარეობა ბურბონთა საფრანგეთის ტახტზე აღდგენის შემდეგ (1814) აღნუსხულია ერთს 1828 წლის აღწერილობაში. მალე-კი, 1830 წელს ახალი რევოლიუციის დროს, პარიზის ღვთის-მშობლის განძეულობა ისევ გატარცულ იქმნა, და „ანსოს ჯვარი“-ს სოტა დაზიანდა.

1867 წ. სრული აღწერიდან ირკვევა, რომ იმ ძველი ჯვარის ნაჭრები ინახებოდნენ ამნაირად: ერთი პატარა შავი ხის ჯვარი ჩართული ყოფილა უბრალო დიდ ჯვარში. შავი ხე ნამდვილი ძელი-ქეშმარიტის ნაწილად მაშინ უკვე არ ითვლებოდა. ამისათვის ამ შავს ორი ნაწილი დაუმატეს იმ წმ. ლუის ჯვარიდან, ამ მეფემ 1241 წელს ძღვნად რო მიიღო (იხ. აქვე ტექსტში). ეს ჯვარი-კი ეკლესიის თვალში უეჭველი იყო, და ინახება იქვე ღვთის-მშობლის ტაძარში, დანარჩენი, შავი და თეთრი ხის ნაწილები, ანსოს ჯვარის ნაშთი, მოთავსებულია, სამს ახალ შემკულ ჯვარში. მათში ერთი—ნაპოლეონე I-ის ნაჩუქარია, მეორე—შარლ X-ისა.

საუკუნოდან ის ჯვარიც ინახებოდა, იესო ქრისტეს ჯვარის დიდი ნაჭერი, რომელიც მეოჯ ბოდუენმა, კონსტანტინეპოლის ფრანგ ხელმწიფემ, ლუდოვიკ ანუ ლუი IX-ს, საფრანგეთის მეფეს, წმიდად წოდებულს, უძღვნა როცა მისგან დახმარებას ითხოვდა.) ეს არის წმ. ლუის ესრედ წოდებული „დიდი რელიკვია“: ნაწილი შეიცავს 220.000 კუბ. მილიმეტრს. და ანსოს ჯვარიდან, რაც დარჩა ნატეხები (მხოლოდ თეთრი რე ვიანგარიშით), არ აღემატება ახლა 154 კუბ. მილიმეტრს.

ასე რომ მე-XIX საუკუნეში, პატიოსანი ჯვარის შენახული ნაწილების დარგში, სენ-ლუის ნაჭერი სჯარბობს და პირველობს საერთოთ კი ურიცხვია ამნაირ ძეგლთა სიმრავლე. და უკვე რენესანსის ხანაში საქმის კრიტიკულ შესწავლასაც შეუდგნენ.

ერაზმე როტერდამელი შენახულ ქრისტეს ძელის ნაწილთა ამოდენა სძმრავლენზე თავისებურად ოხუნჯობდა. და ამ მოვლენის ასახსნელად საკმაოდ ადრე საჭიროებამ ისეთი აზრის წარმოშვა, რომ მიუხედავად წმიდა ჯვრის ნაწილთა ამოკვეთისა, ეს ჯვარი ისევ მთელი რჩებოდა.

მაკოლეის თქმით კი ამ ქრისტეს ჯვარის შეერთებულ ნაწილებითგან მთელი სამხედრო ხომალდის აშენდებოდა მორწმუნე მკვლევარებმა, ტრადიციის დამცველებმა, ვერ მოითმინეს და იმის დამტკიცებას ეცადნენ, რომ ყველა ის ხის ნაჭრები რომელნიც ძელი ზეშმარიტის ნაწილებად ითვლებიან, რომ გავზომოთ და მათი საერთო კუბი შინაარსი, რომ იმას შევადართო, რა უნდა ყოფილიყო იესო ქრისტეს ჯვარი, გამოჩნდება, რომ მნობილ ნაწილების ჯამი, სამჯერაც გადიდებული. ერთს მეათედსაც არ შეადგენს იმ ხის

*) ეს ჯვარი, 1204 წ. ნადავლი, ფრანგებმა რე კონსტანტინეს ქალაქი გასარცვეს და დაიპყრეს, ძვირფას ბუდეში (ჯვარში) ინახებოდა. შემდეგში ფრანგთა მეფემ ანუ III-ემ მისი შესანიშნავი თვლები ამოიღო და დააგირავა, ასე ამბობენ. ვენეციელ მეფაზეებთან და ანრი IV-მა ვერ გახსნა; უნდოდა-კი. თვით შემკული ბუდე რეველიუტიაში დაიკარგა. „ძელი მხორების“ ნაჭერი შეინახეს და მერე ლეთის-მშობლის ტაძარსვე მიანდვეს.

ამ წმ. ლუის დიდი ნაშთის უძველესი ისტორია მეტად ბუნდ.აგანია.

მასისას, რომელიც უნდა ჰქონოდა იესო ქრისტეს ჯვარს მეცნიერული გამოკვლევით და გამოანგარიშებით.

6

მაგრამ, ბევრიც რომ ზომონ და სწონონ ამ ხის ნაჭრები, შინჯონ რა უიშისაა და საიდან და როდისაა მოტანილი, ამნაირი გამოკვლევებით ქრისტიანობა ვერც განმტკიცდება, ვერც დაირღვევა. რელიგია, სარწმუნოება ისეთი რამეა, ისე სვალებადია და მრავალგვარი მისი სახეები, რომ გაღრმავებული ქრისტიანობა აღბათ არს საჭიროებს ნივთიერ „ხის“ პატიოსან ჯვარს ანუ ძელს. იესოს სიკვდილის მომასწავებელს, რომლის მნიშვნელობა ძველად ხალხისათვის უღარესი იყო. მერე საქმე ხომ აღდგომაა და არა სიკვდილი, და ამ მხრივ აბა რას მოწმობს ჯვარის ხე?

ჯვარსმულ ქრისტეს კაცობრიობის დამხსნელად აღიარება. ამ სახით ადამიანთა მიერ მათი ზნეობრივი დანიშნულების შეგნება და ამ გზით მეტაფიზიკური თვითგამორკვევა სულ სხვა საგანია. მაგრამ ამგვარ აზრთა დასაცავად, გამოსარკვევად ანუ საბრძოლველად, ჩვენ არ გვჭირია ქრისტეს ჯვარი როგორც ნივთიერი რამ, ოდესმე დუჩგლის ხელით გაკეთებული. და როცა ეს ნაწილები ხალხის სათაყვანო საგანს შეადგენდენ, ძალა ამ საგანში კი არა, არამედ რწმენაში და შეგნებაში იყო.

7

ასეთი იყო ამ იერუსალიმის ჯვარის, ასე ვსთქვათ, „სხოვრება“ პარიზს, საუკუნოთა მანძილზე. ეხლა დაეუბრუნდეთ იმას, რითაც დავიწყეთ, ე. ი. ანსელის მიწერ-მოწერას პარიზის ეპისკოპოზ გალანთან. სწორეთ იქ ირკვევა იმ ჯვარის ვინაობა ანუ სადაურობა.

ამ მიწერ-მოწერიდან ჩვენამდინ მოაღწია ორმა წერილმა ზემოხსენებული ანსელისა. ეს ორი ეტრატის საბუთი საფრანგეთის სახელმწიფო არქივის მუზეუმში ინახება, და ესენი მოულოდნელად უკავშირებენ დავით აღმაშენებლის საქართველოს ძველ კაპეტიანთა პარიზთან. ოდესმე ეს ნაწერები სიამაყეს ჰბადავდა და ძვირფასი რამ ყოფილა პარიზის ეკლესიისათვის და მთელ საფრანგეთისათვის—ამ წერილებით ხომ განთქმული ჯვარის სინამდვილე მტკიცდება-

და! ალბათ ამისათვის იყო რომ ასე გულმოდგინეთ შეინახა ეს ეტრატები ეკლესიამ; და ეხლა, მათი სიძველის გულისთვის, სახელმწიფო მათ ასე აფასებს და იცავს.

პირველი წერილი არის ეპისკოპოზ გალონის, სტეფანე მთავარ დიაკვნის და ერთობლივ პარიზის ღვთისმშობლის კრებულის სახელზე მიმართული იერუსალიმიტგან. ამ წერილით ი. ქ. წმიდა საფლავის კანტორი ანსელუსი ატყობინებს პარიზის სამღვდელოების აღნიშნულ გვამებს, რომ მის მიერ გაიგზავნა პარიზში ჯვარი პატიოსნის (ძელის) ნაწილი, ქართველთა მეფის დავითის ქვრივისაგან შეძენილი.

ნამეტანი სარწმუნოება მთებს. თუ აამოძრავებს, გონებას ხშირად აბრმავებს. მაშინაც ასე იყო. სასწაულნი, ჩვენებანი და ამისთანები საყოველღეო ცხოვრებაში ხშირი იყო. მაინც პარიზიდან, როგორც სჩანს, სანამდინ დაიჯერებდენ, შეუკითხავსთ იერუსალიმისათვის, აგვიხსენით ამ ჯვარის ნაწილის საქმე; და აი საპასუხო წერილში (რომელიც იქვე ინახება) ჩვენი ლოტბარი - ხუცესი, ანუ მგალობელთ - უხუცესი უხსნის ამ ცოტა ჩამორჩენილ დასავლეთელებს ჯვარი - პატიოსნის ისტორიას, თუ როგორ მოხდა, რომ ნაჭრებად დაკვეთეს და მოჰყავს სრული ნუსხა ამ ჯვარის ნაწილთა — თანახმად სირია-პალესტინაში გავრცელებულ შეხედულობისა და ტრადიციის. ამ მხრივ ეს წერილები ფრიად შინაარსიანია.

საქართველო ხომ ადრე მონაწილე გახდა აღმოსავლეთის ქრისტიანობის ცხოვრებისა, მისი ოცნების, იმედის და სოდნის. ერთის მხრივ სირია-პალესტინასთან დაკავშირებულს, მეორე მხრივ კი საბერძნეთთან, მას ადვილათ შეუძლო ის თქმულებანი და სწავლანი შეეთვისებინა იესო ქრისტეს ჯვარის გარშემო რომ ტრიალებდნენ. მერმე კი ამ გადმოსემათა მთავარი ჰანგები, დროთა და გარემოებათა მიხედვით, ქართველებმა გამოიყენეს მათი საკუთარი ეროვნული და კაცობრივი შეგნების დასამტკიცებლად.

ყველამ იცის, რომ ი. ქ. ჯვარის აღმოჩენას ქრისტიანულ ტრადიციამ მიაწერს ელენეს, კონსტანტანე კეისრის დედას. თვით ეს

აღმოჩენა ამ სახით უარყოფილია მეცნიერ-მკვლევართა მიერ. ევსები, ეკლესიის განთქმული ისტორიკოსი პირადად დაესწრო იმ ბაზილიკის კურთხევას, ი. ქ. საფლავზე რომ ააშენეს, 335 წ. და ამ ჯვარის აღმოჩენას-კი არ იხსენიებს. მაგრამ თვით ეს თქმულება ძველია; ჯვარის თაყვანისცემაც შედარებით ძველია (ე. ი. მე IV საუკუნისა); მე-V საუკუნეში უკვე მიღებულია კონსტანტინეპოლს და ყველგან აღმოსავლეთში.

როდის მოინდომეს ამ უმთავრეს თქმულებაზე ქართლის გაქრისტიანების ამბავი გადაებათ? ამ ტენდენციის მიზეზები და მისი განვითარების საფეხურები ჯერ გამოსარკვევია. ყოველ შემთხვევაში, როდესაც ქართულმა ეკლესიამ, ქართლის მოქცევიდან რამოდენიმე საუკუნის შემდეგ წმ. ნინოს სხოვრებას საბოლოო, თვითნებური სახე მისცა, ეს მოქცევა, სხვა და სხვა თქმულებათა საშუალებით, ჯვარის აღმოჩენის ლეგენდას დაუკავშირეს; და თანახმად აქედან წარმოდინებული ქართული ტრადიციისა, თვით კონსტანტინე კეისარი მიფე მირიანს ახლად აღმოჩენილი ძელის სხოვრების ნაწილს უგზავნის.

მაგრამ ჩვენ ვერ გაგვირდებით აქ იმის გამოკვლევაზე თუ რა მიზეზით ძველ ქართულ ნაწერებში მოქცევის შესახებ ჯვარს, ჯვარის აღმართებას, ძელს სხოვრებისას ისეთი დიდი ადგილი უკავია; არც იმაზე თუ როდის და როგორ შემუშავდნენ საქართველოში სწორილი გადმოცემანი ქრისტეს ჯვარცმის ნივთიერ ნაშთთა შესახებ (კვართისა, „სამშუალთა“ ე. ი. ლურსმების, და თვით ჭეშმარიტი ძელისა).

ამ მხრივ იერუსალიმის და სხვა წმიდა ადგილთა ტრადიციების გავლენა ღრმა უნდა ყოფილიყო. ქართველებმა კერძოდ იერუსალიმთან ადრე დაიჭირეს კავშირი; დაახლოვებით ათასი წლის განმავლობაში იქ მუშაობდნენ, მრავალი ძეგლიც დარჩა მათი იქ მოღვაწეობისა.

ქრისტეს ჯვარი, მისი საფლავი, გოლგოთა მათთვის თან და თან გახდა არა მარტო სარწმუნოების საგნად, არამედ სხოვრების ასპარეზადაც. განთქმული ჯვარის მონასტერი იმ ხის ძირზე აშენებული ეგონათ, რომლიდან ქრისტეს ჯვარი ამოჭრილი იყო; და

თვით ის ადგილი სადაც ეს ჯვარი იდგა, როდესაც იესო ივნო, მათ ხელში იყო. მთელი მათი იქ სხოვრება ამგვარად ამ ჯვარის თქმულებაზე ყოფილა აშენებული. და თუმცა შენახული სწობები, ნათქვამის დამახასიათებელი, უფრო გვიან ხანას ეკუთვნის, თვით იმ გრძობათა და აზრთა ფესვები და პირველი ნასახები უეჭველათ უფრო ძველია.

მის შემდეგ რაც ასე თუ ისე ქრისტეს ჯვარი გათავყვანების საგნად გახდა იერუსალიმს, უფრო თვალსაჩინო ამბავს მის ისტორიაში შეადგენს მისი „წარტყუენვა“ 614 წ., როცა სპარსელებმა ხოსრო ანუ „ქასრე“ მეფის დროს ეს ჯვარი იერუსალიმიდან წაიღეს, როგორც სამხედრო ტროფეი. თვით ამ ამბავმა, და შემდეგ, 628 წ. ერეკლე კეისრის მიერ ქრისტეს ჯვარის ტყვეობიდან დაბრუნებამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინეს თანამედროვე ქრისტიანობაზე. „ძელი სხოვრებისა“ სეიმიით თავის ადგილზე გამართეს: თითონ კეისარმა ჯვარი ზურგზე იტვირთა. ჯვარისადმი ნივთიერი, პირ და პირი ინტერესი მაშინ ფრიად გასოცხლდა. ჩვენს დროსაც მესწიერებმა დიდი ყურადღება მიაქციეს ამ ეპიზოდს.

ათი წლის შემდეგ კი ე. ი. 638 წ. იერუსალიმს, სარკინოზთა ანუ არაბთა მიერ დაპყრობილს, და ქრისტეს ჯვარს სხვა უბედურება დაემართა, რომელიც აღწერილია სწორედ ანსო-მღვდელის წერილში აქ რომ იბეჭდება.

9

სვეტი სხოველის ამბავი წმინდა მწიგნობრული ლეგენდაა? იქნება მის კულტში ძველი ხეთა თაყვანისცემის გამოცხადილი გვაქვს; ანუ სწორედ სვეტის სხვაგანაც სწობილი წარმართული გათავყვანების კვალი აქ ძელის-სხოვრების აზრს უერთდება? ყოველ შემთხვევაში სხადია ქრისტეს ჯვარის გაღმერთების ერთნაირი მიბაძვა: სვეტი-სხოველიდანაც ჯვრებს სტრიდენ რაგორც ძელი სხოვრებისადაც, და თითქმის განგებ უნდოდათ სახე ჯვარისა მიესათ მისთვის; თორემ მისი პირველი სახე-სვეტისა, ხისა-ქრისტეს ხომ არაფრით მოაგონებდა. შესაძლებელია, რომ ამგვარად ძველი წარმართული სვეტის გაქრისტიანებაც მოხდა.

როსა კი მისგან ჯვრები გამოსჭრეს და ეკლესიებს დაუბრუნეს (ეს სულ „ქართლის ცხოვრებაში“-ა), მაშინ ვინ იპის რაიმე ეროვნული ადგილობრივი რწმუნება და კულტის ტრადიცია საბოლოოდ ქრისტიან სიმბოლიკას შეუბრუნეს. ეს უკვე გაწვრთნილი და გამომძლიი სამღვდელთების გამარჯვება იქნებოდა. მაგრამ კანა ამნაირად სვეტი ცხოველის განაწილება და მისი თაყვანისცემის გავრცელება საქართველოში იმას არ იმეორებს, რასაც „ძელი ცხოვრებისა“ საერთოდ საქრისტიანოში ასრულებდა? ამ მხრივ უნდა აღვნიშნოთ, რომ სწორედ ანსო-ხუცესის წერილში აღწერილია ქრისტეს ჯვარის განაწილება და ეკლესიათა შორის დარიგება.

სხადია, ვგონებ, რომ ამ შემთხვევაში ქართული სვეტი-ცხოველის გადმოცემა იესო ქრისტეს ჯვარის თქმულებათა გავლენას განიცდის.

10

აქ დაბეჭდილი წერილები გვისურათებენ აგრეთვე ქართულ მონასტერთა იერუსალიმში ფრანცთა ე. ი. ლათინთა სასულიერო მთავრობასთან ურთიერთობას. ამ, მოწმობის ღირსება უეჭველია. მე-ე შეიცავენ მნიშვნელოვან ცნობებს იესო ქრისტეს ჯვარის ნაწილთა საქართველოში თავგადასავალის გამოსარკვევად. რამდენად მართალია იქ დატული ფაქტები, სხვა საკითხია. ის კი სხადია, რომ საქართველო, როგორც შეეფერებოდა მის მაშინდელ მდგომარეობას, „ძელი ცხოვრების“ მხრივ მდიდარი ყოფილს. მეფეს საკუთარი ჯვარი ჰქონებია ამ ხისა, კათალიკოსსაც.

ფრანგი ხუცესის თქმით, მეფისეული, საქართველოდგან წამოღებული ჯვარი მან, ანსომ, შეიძინა და პარიზის ეკლესიას უძღვნა. მკითხველი იფიქრებს უნებლიედ: ნუ თუ დასაჯერებელია, რომ ქართველთა მეფე შემკვიდრებით მიღებულ საუნჯეს, ყოველ ქრისტიანის თვალში უძვირ ვასესს, არ შეინახავდა საშვილიშვილოდ თავის ოჯახში, და შვილს არ უანდერძებდა? კანსაკუთრებით ისეთი მეფე როგორც იყო დავით II, რომლის ბეჭედზედ (გადმოცემით) „ჯვართა მტერთა მძლეველი—მე დავით ვარ უძლეველი“ იკითხებოდა? მერე ბაგრატიონთა, ასე ვსთქვათ, საგვარეულო რელიკვიად არ ჩაითვლებოდა ეს ჯვარი (თუ მოვიგონებთ მათ „დავითიან-იესიანობას)?

ამნაირი მოსაზრება და ამაზე დამყარებული ეჭვი საღმრთო იქნებოდა. ძალიან შესაძლებელია, რომ ანსოს მიერ შექმნილი ჯვარი ქართველთა მეფისეული ჯვარი (იერუსალიმით საქართველოში მოტანილი) კი არ იყო, არამედ მხოლოდ ერთი მისი ნაწილი, სალკე ჯვარად გაკეთებული და მოჭედილი. „სხოვრების ძელის“ ნაწილები საქართველოში საკმაოდ გავრცელებული იქნებოდა, და მასალად ზოგიერთებისა იქნება სწორეთ ის უფრო დიდი და განთქმული ორი ჯვარი გამოიყენეს, ფრანგი ხუცესი მის წერილში რომ იხსენიებს.

აქ დაუშვებთ მხოლოდ, რომ როგორც საბერძნეთსა ისე საქართველოშიც იესო ქრისტეს ჯვარის ნაწილები, შესაფერი სამკაულით, სხვა და სხვა სახით ხმარებაში ყოფილან, და ამ რიგად ხელოვნების ისტორიაში გვხვდებიან. ასეთია, მაგალითად, ერთი პატარა ჯვარი (წმ. კონსტანტინეს და წმ. ელენეს სახეებით) ხახულის ხატს რომ ამკობს; მაგრამ ყველაზე სახელოვანი საგანი ამ დარგისა, რასაკვირველია, თამარ მეფის საკუთარი გულზე საკიდი ჯვარია, ხოფის მონასტრის (სამეგრელოში) ბერებმა ჩვენ დრომდინ რომ ერთგულად შეინახეს, და რომლის ასომთავრული წარწერა შემდეგია: „ძელო ჭეშმარიტო, ძალო ჯუარისაო, შენითა, წინაწარძღომითა ყოვლადვე შემწე და მფარველ ექმენ მეფესა და დედოფალსა თამარს“.

11

ქვემოდაბეჭდილ წერილებიდან ამოსაღებია სხვა ანობას. საყურადღებო რადგანაც მით ირკვევა აოტაოდნად მაინც დავით აღმაშენებელის სხოვრების ერთი საკითხი. მაგრამ ამასთანავე სხადდება, რომ ფრანგი ხუცესი სიმართლეს არ სწერდა მის პარიზელ alma mater-ს, ანუ სიმართლე არ იცოდა, როდესაც ჯვარი შეიძინა.

იქ მოხსენებული ქართველთა მეფის დავითის ქვრივი ნამდვილი ქვრივი არ იქნებოდა, რადგან ეს წერილი გაიგზავნა აღმოსავლეთიდან პარიზში 1108 წ. ანუ 1107 წ. ე. ი. როცა დავითი II ჯანმრთელი და ჯერ შედარებით ჯეილი კაცი (38 წ.) იყო. ეს ის ქალი ხომ არ არის, რომელიც მეფეს სოლად ჰყოლია (თანახმათ მათე ედესელის მოწმობისა) და რომლის კვალი ქართულ წყაროებში არ სჩანს? ჩვენ

მეცნიერებაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ მეფე ამ პირველ სოლს იქნება გაეყარა და მეორე სოლი, ყივჩაყთა მთავრის ასული შეერთო, იქნებ ამნაირათ მართლდებოდეს? არ შეიძლება ამას დაეუმატოთ, რომ აღმაშენებლის მეორე დაქორწინება იქნება პოლიტიკურ მიზნებსა მისდევდა (რაიხ მეფეთა წესია)? ყივჩაყთა ბატონებთან დაახლოვება, საქართველოს გავლენის დამტკიცება ჩრდილო კავკასიაში, მუდმივი ჯარის ორგანიზაცია—მთელი ეს ხაზი დავითის მოქმედებისა გვიხსნის ყივჩაყთიდან სოლის მოყვანას, როგორ საშუალებას. ამ პოლიტიკური კავშირის მსხვერპლად მეფის პირველი სოლი შეიქნებოდა, რომელმაც მოლოზნობა მიიღო; თვით მეფე კი ბოლომდინ სინანულში იყო.

ანსელუსის თქმის დასამტკიცებლად—ქართველთა მეფისეული ჯვარი შევიძინეო და აჰა გიგზაენითო—საუკეთესო იყო იმ მანდილოსნის ქვრივობა. პარიზში იფიქრებდნენ: გაყრილ სოლს ამ ჯვარს ხომ არ მისცემდნენ, და ეს მდგომარეობა საერთოდ ხომ შეუფერებელი იქნებოდა! ანსო ასე სჯიდა: პარიზში ვინ გაიგებს ქართველთა მეფის სიკვდილს ანუ სიპოცხლის ამბავს... ეს ჰიპოტეზა უფრო დასაჯერებელია ვიდრე ის მოსაზრება, რომ „ქვრივობა“ შესთხნეს იქვე იერუსალიმს და დააჯერეს ფრანგი ხუცესი. სირია-პალესტინაში ალბათ ისოდნენ ვინ იყო ქართველთა მეფე 1108 წელს, ქართველ-სომეხთა საშუალებით, სხვა გზა რომ არ ყოფილიყო. მალე კი (1119-1125) უკეთ გაიგეს, და ზეპირად ისწავლეს.

12

ვანსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ანსელის აზრი საქართველოს მეფეთა მიერ კავკასიის კართა დარაჯობის შესახებ. ფრანგი ხუცესი იმეორებს ძველს გავრცელებულ და ბუნდოვან აზრს გოგ და მაგოჯის შესახებ, რომელნი ჩრდილოეთიდან ემუქრებიან შემოსევას და (ამ ვარიანტით) კავკასიის მთით არიან შეზღუდულნი. დავით II-ს დროს საქართველო მართლაც მტკიცედ უდარაჯებდა ამ უღელ-ტეხილს; და თუ კარს გააღებდა ეს იყო მშვედობიან ურთიერთობისათვის ანუ მოკავშირე და ვასალთა გზის მისაცემათ. თორემ ძველ დროს ამ დარაჯობას ხშირად დიდი იმპერიები კისრულობდნენ—რომი, ირანი; და ახალ ხანებში, საქართველომ ვერ შეი-

ნახა ის დარაჯის თანამდებობა რომელიც ასე ამალღებდა დავით მეფეს იერუსალიმელი ფრანგის თვალში. ისტორიის თამაშმა კიდევ მიანდო — უკვე მე-XX-ე საუკუნეში — კავკასიელთ ამნაირი დარაჯობა კავკასიის კართა თანამედროვე „გოგი და მაგოგის“ წინააღმდეგ, მაგრამ ამ დაცვის და სამსახურის არს გული ჰქონდათ, არს თავი, არს უნარი.

მე-XII საუკუნეში კი ჩვენი ანსელი ხომ ცხადად მოწმობს, რა აზრი ჰქონდათ ჯვაროსანთა ფრანგებს საქართველოს მნიშვნელობის შესახებ, ეს სამეფო წინა-ზღუდეთ, ბურჯათ მიიჩნდათ *est nobis quasi antimurale* — მათი საქმისა წინა-აზიაში.

ეს ნამდვილად ასე იქნებოდა; მხოლოდ ჩვენთვის ეს აზრი თუ საგულისხმოა, ისიც უნდა იყოს ნათელი, რომ XII-XIII საუკ. საქართველო იმას არ ფიქრობდა, რომ იარაღად ემსახურა ჯვაროსანთა მიზნებისთვის. მისი ცდა იყო საკუთარი სხოვრების უზრუნველყოფა, დასვა, და ეროვნულ ძალთა გაშლა. „ჯვაროსნობით“ არ ისაზღვრებოდა საქართველოს მისწრაფება, არს მისი პოლიტიკა, მას ბევრი რამ საერთო ჰქონდა „ურწმუნო“ ე. ი. სხვა ფერ მორწმუნე მაჰმადიანებთან. ბევრს ისეთსაც აფასებდნენ რაც სრულებით არ ყოფილა ჯვაროსნობით აღნიშნული. ასე რომ ჩვენი გულჩვილ ფრანგი ხუცესის და მისთანების შეხედულება სოტა საღმსრფივი უნდა ყოფილიყო. ეს კია რომ საქართველო ესმოდათ როგორც მათი ქრისტიანული ოჯახის წევრი, მათი ტოლა, მათი წრის სახელმწიფო.

მოვა დრო, და ამასობაში წინწასული და გამდიდრებული ევროპიელი — ვაჭარი, მღვდელი, სახელმწიფო კაცი, მეცნიერი — ამასობაში დასემულ საქართველოს ზემოდან დაჰყურებს.

მე-XII საუკუნეში ეს შეუძლებელია.

1108. წლის წერილები

ანსელის წმიდა საფლავის კანტორისაგან, პარიზის ღვთის მშობლის კრებულს.

იერუსალიმიდან

ანსელუსი, იესო ქრისტეს სახელოვანი საფლავის კანტორი და ხუცესი, გალონ ეპისკოპოსს, სტეფანე მთავარ დიაკვანს და პარიზის ღვთის მშობლის სრულიად კრებულს პატივისცემას და სიყვარულს უცხადებს. მერე დასძენს:

.... იმ ნიჭთაგან ღმერთმა რა მომცა, ნიჭი ერთი, ფრიადი და შეუდარებელი, ესე იგი ჯვარი, წმიდა ჯვარის ძელითგან ქმნილი, მე თქვენმა მოყვარემ, თქვენი ეკლესიის, თქვენდა და თქვენი ქალაქის საპატივოდ, სასახლოდ და ასამალღებლად, ანსელმს ერთგულსა თქვენსა გავატანე, რომლისგან თქვენი წიგნი, ჩემდამი გამოგზავნილი მივიღე.

როგორც ბერძენთა და ასურთა ნაწერები გვასწავლიან, ქრისტეს ჯვარი ოთხ ძელთაგან ყოფილა შემდგარი. მათში ერთი ის იყო რომელზედ პილატემ ზედწერილი დაწერა, მეორე—სად ი. ქ. გაშლილი მკლავნი და ხელები მიმაგრებული იყო; მესამე რომელს მისი ტანი ეკიდა, და მეოთხე—რომელში თვით ჯვარი გამაგრებული იყო და რომელიც გვერდის და ფეხთა სისხლის დაღვრით გავლილია და კურთხეული.

ხოლო ის ჯვარი თქვენ რომ გამოგიგზავნეთ ორი ძელითგან არის გაკეთებული იქ რომ ჯვარია ჯვარში ჩადე-

ბული, ჩადებული იმ ძელისა არის რომელზედ ეკიდა; სადაც ჩართულია, იმ ძელისაა ფეხთა ქვეშ რომ იყო და ჯვარს რომ ამაგრებდა; ორივე პატიოსანი, ორივე წმიდა.

ამ ჯვარსა დავით, მეფე ქართველთა, სანამ ისიცხლა, უადრეს თაყვანისცემას და სიყვარულს უძღვნიდა; ის დავით, რომელს მისი წინაპრებივით, კასპის კარი—გლგსა და მაგოგს რომ ზღუდავს—ეჭირა და ედარაჯნა, რასაც შვილი მისი აქამომდე ასრულებს, ვისი ქვეყანა და სამეფო მედელთ და სპარსთა წინააღმდეგ ჩვენი ასე ვსთქვათ წინა ბურჯია

შემდგომად დავითის სიკვდილისა და მისი შვილის გამეფებისა მეუფლემ მისმა, უფრო სიწმიდისა ვიდრე გვარი შვილობისათვის სათაყვანობ, თავი მოიკრიჭა, სარწმუნოების სამოსელი იწება და მსირეოდენ (მხლებელით) იერუსალიმს მოვიდა, ამ ჯვარის და ბევრი ოქროს თანწამოლებით, და იყო მისი წადილი არა შინ დაბრუნება, არამედ აქ მშვიდობასა და მყუდროებაში სიცოცხლის დასრულება.

იმ წამოღებულ ოქროთგან წმიდა ქალაქის მონასტრებს წილები დაურიგა, აგრეთვე გლახაკთა და მგზავრთათვის მისაცემი გაიღო. შემდგომად ამისა უფალ პატრიარქი გიბელინის ხელქვეით ქართველ დედათა მონასტერში, იერუსალიმს რომ არის, შესულა. მალეც, დათა და პატრიარქის თხოვნით, წესი მოლოზნობისა მიიღო.

ბოლოს სულ წამოღებული დაერიგა, გაეცა და მონასტრის საჭიროებისათვის დაეხარჯა. და ოდეს შიმშილობამ ჩვენი ქვეყანა შეაწუხა, თითონ მის ხელქვეითებით იწყო გაცირვება, და თუმცა ბევრი რამ საჩუქრად ანუ სესხად მიეღო, მაინც მისი ქველის გრძნობით იძულებული გახდა იმ მონასტრის მოთხოვნილებისათვის, მას რომ ებარა. ისე მოქცეულიყო როგორ საკუთარ ხორციელ საჭიროებისათვის არას გზით არ იმოქმედებდა.

ამრიგად ის ძელი, არავითარი ფასის შესადარი, ამ მიზეზით ფასად იქცა, და ამა გამაგიგზავნეთ.

გვედრებით ჰქონდეთ პატივი, როგორ გმკრთებთ, ხოლო რომ სახსოვარ იყოს შემდეგთ. და მემკვიდრეთა თქვენთა საითგან და როგორ გაქვთ. დაიწერეთ თქვენ წიგნთა შინა:

„ანსელუსმა, ხუსესმა ჩვენმა, ჯვარი ესე. წმიდა ჯვარის ქელითგან ქმნილი, ჩვენს ეკლესიას და ჩვენ იერუსალიმით მოგვაწოდა“.

გთხოვთ აგრეთვე მაგური გარდამიხადოთ და ჩემის სიკვდილის შემდგომ თქვენ ლოცვებში მომიხსენიოთ, რაის შეეწევს ესოდენ განძის მ. მტანს; და მალწია თუ თქვენამდე ბედნიერად, თქვენი წერილით შემატყობინეთ.

11.

... იკითხეთ რა მიხეზით, რა საქიროებით იგი ნაწილი უფლის ჯვარისა წამოღებულ იქმნა. მე რაჲ ამისათვის ასურთა წერილთაგან და მოხუცთა ნაამბობიდან ვისმინე და ვისწავლე, თქვენ გამოგიმჟღავნებთ.

იკითხება სახარებაში: მრავალნი სხვანიცა სასწაულნი ჰქმნა იესო წინაშე მოწაფეთა თვისთა, რომელნი არა დაწერილ არიან წიგნსა ამას.

თქვენს მრავალი წაგიკითხავთ, ხოლო არა ყოველი. ბერძნებს ხომ ბევრი აქვთ რაჲ ლათინებს არ აქვთ. მაინც წაკითხული გექნებათ, რომ წმიდა ელენემ უფლის ჯვარი შუაზე გააქრეინა, და (ერთი) ჯვარი კოსტანტინეპოლს შვილთან წამოიღო, (მეორე) ჯვარი კი იერუსალიმს დატოვა; დატოვებული ქასრემ, იერუსალიმი რომ ააოხრა, მოიპარა და სპარსეთს წაიღო; ქასრე რომ მოკლეს, ერეკლემ კეისარმა იერუსალიმს წამოაღო და ადგილსა გოლგოთისასა დასდვა, რათა ქრისტიანე ხალხმა თაყვანისცეს; ერეკლეს გარდაცვალების შემდგომ კი, ურწმუნოთა ერმა ისე შეაწუხა ქრისტიანენი რომ ქრისტეს სახელის წაშლასაც სძლილობდნენ და ჯვარის და საფლავის ხსოვნის ამოფხვრას. ამისათვის ხეთა ხორა დააყარეს და საფლავის ნაწილი დაწ-

ვეს და ჯვარიც ამგვარათ მოისურვეს დაეწვათ, მაგრამ ქრისტიანებმა იგი დამალეს, რისგამომც ბევრნი მათგანი მოკლულ იქმნენ.

ხოლო ქრისტიანებმა, ითათბირეს რა, გასჭრეს და განაწილეს მრავალ კერძ და მოაწმუნეთა ეკლესიებს დაურიგეს, ასე რომ თუ კი მის ერთს ნაწილს დასაწვავად წამოიღებდნენ, სხვა ნაჭრები ამ გვარად შეენახათ. მაშასადამე კონსტანტინეპოლის ქალაქს, გარდა კეისრის ჯვარისა, არის 3 ჯვარი, კიპროსს—2, კრეტს—1, ანტიოქიას—1, ედესასს—1, ალექსანდრიას—1, ასკალონს—1, დამასკოს—ერთი, იერუსალიმს—4; ასურებს აქვს 1, წმ. საბას ბერძნებს—1, იოსაფატის ხევის ბერებს—1; ჩვენ, ლათინთ წმიდა საფლავთან 1 გვაქვს, სიგრიძით ერთი მცკაველი და ნ.ხევარი, სიგანით ერთი ცერი და იმავე სისქით: აგრეთვე ქართველთა პატრიარქს აქვს 1; და ქართველთა მეფესაც ჰქონდა ერთი, რომელი ღვთის მადლით თქვენ გაქვს.....

De Jerusalem

Galoni, Dei gratia Parisiorum episcopo, et Stephano archidiacono,..... omnique conventui Sanctae Mariae Parisiensis, Ansellus gloriosissimi Sepulcri cantor et presbiter licet indignus, subjectionem, reverenciam, amorem et sic in hoc seculo vivere ut per oraciones vestras in futuro vobiscum merear sine fine gaudere...

Hac ergo dilectione pro vobis sollicitus, dominum W Libelinum] patriarcham et canonicos nostros rogavi ut oracionibus et beneficiis nostrae congregationis fratres et participes jungere vini cui petitioni concedentes, itidem a vobis rogant et requirunt. Preterea de donis quae mihi dedit Deus ad honorem et gloriam et sublimationem eccle-

sia vestrae et vestri vestraeque civitatis donum maximum et incomparabile, vide licet crucem unam de ligno Sanctae Crucis, per Anselmum fidelem vestrum vobis devotus transmissi, a quo et litteras, vestras nobis missas accepi. Sicut a Grecorum et Syrianorum scripturis didicimus, patibulum crucis Christi de quatuor lignis fuit: unum in quo Pilatus titulum scripsit, aliud in quo brachia ejus extenta et palmae affixae fuerunt, tertium in quo corpus ejus appensum est, quartum in quo crux affixa fuit; quod etiam aspersione sanguinis lateris et pedum intinctum et sanctificatum est; et crux ista quam vobis misi, de duobus est lignis, quia crux inserta est cruci, inserta est de eo in quo pependit, in qua inseritur de subpedaneo in quo crux affixa fuit, utrumque dignum, utrumque sanctum. Porro David, rex Georgianorum, qui cum suis predecessoribus Portas Caspicas tenuit et custodivit, ubi sunt inclusi Gog et Magog, quod et filius ejus adhuc facit, cujus terra et regnum contra Medos et Persas est nobis quasi antemurale, hanc vero crucem quamdiu vixit in summa veneratione et dilectione habuit. Quo defuncto et filio in regno promoti, uxor ejus venerabilis plus sanctitate quam generis nobilitate, caput totondit habitumque religionis suscepit, et, assumpta cruce ista et multo auro, Jherusalem cum paucis, non reditura sed ut ibi in quieto silentio et oratione vitam finiret, advenit, et de auro quod attulerat congregationibus sanctae civitatis partes distribuit, pauperibusque et peregrinis elemosinas erogavit. Postea sub manu domni Gibellini patriarchae congregationem sanctimonialium Georgianorum, quae est in Jherusalem, intravit. Nec multo post rogatu sororum et patriarchae regimen congregationis suscepit. Denique distributis et erogatis et in necessitatibus commisse congregationis omnibus quae attulerat expensis, cum inedia regionem nostram oppressisset, ipsa cum subditis cepit egere. Cumque jam multa dono, multa mutuo recepisset, quod nullo modo pro necessitate sui corporis faceret, pro necessitatibus congregationis sibi commisse pio affectu facere, compulsata est. Itaque istud lignum, nulli precio comparandum, hac ratione precio est comparatum. Ecce illud vobis misi, precor, habetote illud honorifice, sicut debetis. Verumtamen ut memoriale sit posteris, et suc-

cessoribus vestris unde e quomodo illud habuistis, scribite in libris vestris: "Ansellus clericus noster hanc crucem de ligno Sanctæ Crucis ecclesiæ nostræ et nobis de Iherusalem transmisit". Postulo igitur a vobis ut me diligentem vos diligatis et post mortem meam in orationibus vestris mei memoriam habeatis, quid vero tanti thesauri latori contigerit, utrumne ad vos prospere pervenerit, per litteras vestras mihi notum faciatis.

.....
 Quesistis qua ratione, qua necessitate portio ista de dominica Crucem assumpta fuerit, ego quod inde ex litteris et relatione seniorum Surianorum audiui et didici vobis manifestabo. Legitur in evangelio multa quidem et alia signa fecisse Ihesum in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc, et vos multa legistis, sed non omnia. Multa enim habent Greci quæ non habent Latini. Legistis tamen quod sancta Helena Crucem dominicam per medium secari fecit, et crucem Constantinopolim ad filium detulit, crucemque Iherosolimis reliquit; relictam Cosdræ, vastata Iherusalem, rapuit et in Persidem detulit, quam interfecto Cosdræ, Eraclius Iherosolimam retulit et in Calvariæ loco, ut a populo christiano veneretur, reposuit; post mortem vero Eraclii, populus infidelium adeo christianos oppressit ut nomen Christi conarentur extinguere et memoriam Crucis et Sepulcri delere. Itaque congerie lignorum superposita, partem Sepulcri combusserunt et Crucem similiter comburere voluerunt, sed christiani eam absconderunt, quo circa multos ex eis occiderunt. Denique christiani, habito consilio, secatam in multas portiones dividerunt et per ecclesias fidelium distribuerunt, quatenus si una eis pars ad comburendum auferretur, tali modo aliæ partes reservarentur. Itaque in Constantinopolitana urbe preter imperatoris crucem, sunt inde III cruces, in Cypro due, in Creta una, in Antiochia III, in Edessa una, in Alexandria una, in Aschalone una, in Damasco una, in Iherusalem IV; Suriani habent unam, Greci de Sancto Sabba unam, monachi de valle Josaphat unam; nos Latini ad Sanctum Sepulcrum habemus unam, quæ habet palmum et dimidium longitudinis et pollicem unum latitudinis et grossitudinis in quadro; patriarcha quoque Georgianorum habet unam;

rex etiam Georgianorum habuit unam, quam modo Deo gratias vos habetis. Nunc vero ad supplendum gaudium vestrum et ad gloriam et honorem ecclesiae vestrae et regiae dignitatis etc.

შ ე ნ ი მ გ ნ ა.

ეს წერილები, მრავალჯერ გამოქვეყნებული (მაგალითათ იხ. Migne. Patrol. lat., t. 162, p. 729-731) იბეჭდებიან აქ თანახმად გამოცემის: *Cartulaire général de Paris .... publié par Rob. de Lasteyrie, T. 1er (528-1180), in-fol, P. 1887, p. 171-2. N°N° 151-2.* ეტრატზე დაწერილ დედნების გარეგნული აღწერა (აგრეთვე ლათინური ტექსტი შემოკლებით და ფრანგული განმარტება) იხ. *Musée des Archives nationales. Documents originaux de l'histoire de France exposés dans l'hôtel Soubise. in-fol. P. 1872* (სახელმწიფო არქივის გამოცემა) N°N° 125-6. აქ პირველი წერილის თარიღად ნაჩვენებია დაახლოვებით 1108 წ., მეორესი—1109.

§§ 1-7. ცნობები „ანსოს ჯვრის“ შესახებ იხ. შემდეგ წიგნებში:

Histoire de la ville et de tout le diocèse de Paris par l'Abbé Lebeuf. ამ დიდი შრომის დამწერი (1687-1760) სარგებლობდა აწ დაკარგული მასალითაც. იხ. განსაკუთრებით „ანსოს ჯვარის“ აღმართების პროცესის თაობაზე: Vol. I (ed. 1883), p. 540 etc.

Histoire littéraire de la France .... Par des Religieux Benedictins de la Congrégation de S.-Maur. Tome X. A Paris, 1756, p. p. 400-403.

A. P. M. Gilbert. *Description historique de la Basilique métropolitaine de Paris et des curiosités de son trésor.* P. 1811.

Gosselin. *Notice historique et critique sur la sainte*

couronne d'épines de N.-S. Jésus et sur les autres instruments de sa passion qui se conservent dans l'église Métropolitaine de Paris; suivie de pièces justificatives. P. 1828. აქ p. 167 et suiv. ლათინური საბუთები 1801-1803 წ.წ. ზემოდ მოხსენებული ბუნდოვანი ვერსიის იმის თუ რა დაემართა ჯვარს 1793 წ. *Actes concernant les trois croix formées de l'ancienne croix d'Anseau.*

Ch. Rohault de Fleury, Mémoire sur les instruments de la passion de N.-S. J.-C. in-fol. P. 1870. სურათებით, სტატისტიკით, ზომის აღებით და ნაშთთა სრული აღწერით. დამწერი—სწოხილი ხუროთ-მოდღარი და მორწმუნე კაცი იყო. მისია არითმეტიკული დასკვნა არსებულ ჯვარის ნაწილთა ჯამის შესახებ.

იერუსალიმიტგან მოტანილი ჯვარის შესახებ სწოხები მოიპოვება აგრეთვე სხვა ძველ აღწერებში.

საერთოთ ჯვარი პატრიოსანის ისტორიოსათვის საკმარისია აქ დავასახელოთ თუნდაც *Encyclopädie der katholischen Theologie und ihrer Hülfswissenschaften, Bd. VII (1891); Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. Bd. II (1902).*

ქართული წყაროებიდან ნაგულისხმევი ადგილები იხ. თ. ყორდანი, ქრონიკები etc. I, 15,27; 30-31; 38-39; 65-66; ქარ. სხ. მარ. დედ. ვარიანტი, დაბეჭდილი, 98-99; 113 და სხვა.

§ 11 დავით II-ის პირველი სოლის შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილის განმარტება. ქართ. ერის ისტორია, II, 541-2.

§ 12 *Antemurale* შემდეგ ნიშნავს: *murus exterior, quo caetera urbis aut castelli moenia cinguntur, et munjuntur, ne ad illa statim hostibus accessus poteat.* აგრეთვე: ... *antemurale dicitur defensio ante murum.* იხ. *Du Cange. Glossarium mediae et infimae latinitatis, ed. 1840.*

§ 8. ი. ქ. ჯვარის პოვნის საკითხი ანუ მისი გადმოცემის ისტორია შესწავლილია კრიტიკულად. იხ. წყაროების შესახებ *Wil-*

liam Smith. A dictionary of Christian Biography. Vol. II. 1880. p. p. 882-885. *Invention of the Cross*. L.-J. Tixeront. *Les origines de l'église d'Edesse*. P. 1888. (Appendice: *L'invention de la vraie croix*). Dr. J. Straubinger, *Die Kreuzauffindungslegende. Untersuchungen über ihre altchristlichen Fassungen mit besonderer Berücksichtigung der syrischen Texte*. Paderborn. 1913.

რასაკვირველია ძველს ტრადიციასაც დამსველები ჰყავს. ხი. მაგალითად Dr. Eduard M. Clos. *Kreuz und Grab Jesu*. 1898. Louis de Combes. *La vraie croix perdue et retrouvée. Recherches historiques*. Paris. 1902.

ნიმუში დიპლომატიური მოთხრობისა, სადაც ჯვარის აღმოჩენის ლეგენდა თითქმის უარყოფილია მაგრამ ეს უფრო თვით მკითხველმა უნდა დაასკვნას—იხ. გამოჩენილი მეცნიერის ფრანგ ეპისკოპოსის თხუზულებაში, L. Duchesne, *Histoire ancienne de l'Eglise*. T. II, p. 81.

მნიშვნელოვანია კრებული *De sancta cruce*. Ein Beitrag zur christlichen Legendengeschichte von Eberhard Nestle. Berlin, 1889.

კარგი ზოგადი მიმოხილვა ჯვარის ისტორიისა, არქეოლოგიისა და მის შესახებ თქმულებათა არის Rev. William Wood Seymour. *The Cross in tradition, history and art*. N. Y. and L. 1898.

გვ. 22. ქრონიკის ცნობა (ქ. ცხ., გამ. ბროსეტის. 92), რომ კონსტანტინე კეისარმან მირიან მეფეს „სიხარულით მიანიჭა ნაწილი ძელისა სწოვრებისა, და ფიძარნიი გი, რომელსა ზედა ფერხნი დაუმსჯულანეს უფალსა, და სამსჯულანი კელთანი“ ანსოს წერილს რომ შევადართო, ირკვევა შემდეგი: ამ ორ ნაწერში ერთხმად იგულისხმება, რომ ქართველთა მეფის მიერ მიღებული პატიოსანი ჯვარის ნაწილები ორგვარი იყო. ამ მხრავ მათში გატარებულია ალბათ საერთოდ მიღებული აზრი, ფრანგი ხუცესის ეპისტოლეში უფრო ვრცლად განმარტებული. ვისგან და როდის მიიღო მეფემ ეს განძი? აქ დიდი განსხვავებაა. ქრონიკის თქმით ეს მოხდა IV საუკ., ანსოს

მოწმობით კი—VII საუკ. პირველით ნაწილს უგზავნის კონსტანტინე კეისარი, მეორე ვერსიით ამბავი მოხდა არაბთა მიერ იერუსალიმის დაპყრობის დროს, და მათი შიშით, ი. ქ. ჯვარის განაწილების გამო.

§ 8. ი. ქ. ჯვარის ტყვედ წაყვანა და სპარსეთიდან დაბრუნება ამის შესახებ ცნობები ქართულ ქრონიკებშია: „შეტანილი და ამოღებულია ნაწერიდან: წარტყუენვაი იერუსალემისაი. აქ კერძოდ მოიპოვება: „უწყებაი სხოველ-მყოფელისა პატიოსნისა ჯუარისაი, ვითარ უკუმოიღეს იგი ბაბილოვნით იერუსალემად“. ეს ნაწერი სათანადო განმარტებით და თარგმანით ხიკ. მარტოა გამოაქვეყნა. N. Marr, *Antiokh Stralig. Plenemie Jerusalem persami v 614 g.* Spb. 1909. აქედან ნაწყვეტი ჯვარის პატიოსანის თაობაზე უკვე თ. უორდანიამ თავის „ქრონიკებში“ მოათავსა. ტ. I, 1892.

ხიკ. მარტის ძიებანი ბოლლანდისტმა პ. პეტერსმა ძალიან ნაყოფიერად გააგრძელა. მან ჯერ იხგლისში ქართული „წარტყუენვის“ ახალი ხელნაწერი აღმოაჩინა. იხ. P. Peeters, *De codice hiberico bibliothecae Bodleianae. Analecta Bollandiana. T. XXXI, 1912.* მერმე კი, 1919 წ. ვატიკანის ბიბლიოთეკაში—თვით არაბული დედანი. იხ. Paul Peeters, *Un nouveau manuscrit arabe du recit de la prise de Jérusalem par les Perses, en 614. Analecta. T. XXXVIII, 1920.* Cf. P. Paul Peeters, S. J. Bollandiste. *La Prise de Jérusalem par les Perses. Beyrouth. 1923.*

თვით ამ ჯვარის დაბრუნების (ერეკლე კეისრის მიერ 628 წ.) ისტორია ბევრ თამეში საეჭვოა. სხვა და სხვა ადგილობრივი ტრადიციები ამ შემთხვევაში, როგორც საზოგადოთ პატიოსანი ჯვარის ნაწილთა თაობაზე, არ არიან ერთმანეთში შეთანხმებული.

628 წ. ამბის შესახებ იხ. კერძოდ V. Bolotov. *K istorii imperatora Iracilija. Vizant. Vremennik, 1907,* სადაც სხვათაშორის მოყვანილია საყურადღებო სომხური ცნობები ჯვარის განაწილების შესახებ და დაწვრილებით განხილულია მისი იერუსალიმში დაბრუნების საკითხი.

სხვა გადმოსემით კი კეისარმა ეს ჯვარი საბოლოოდ კონსტანტინეპოლში შეინახა. იხ. მაგალითად Agapius, *Histoire uni-*

verselle écrite par Agapius de Menbidj. Ed. et trad. par A. Vasiliev, *Patrologia orientalis*. T. VIII. P. 1912 p.p. 467-468. ეს ისტორია X საუკუნისაა:

თვით ბერძნულ წყაროებში უთანხმოებაა ამ საკითხში. ერეკლემ კეისარმა ჯვარი ჯერ კონსტანტინოპოლს მოიტანა, მერმე კი წამოიღო და ისევ იერუსალიმს ძველ ადგილზე აღმართა (პირველი ვერსია). ერეკლემ ჯვარი იერუსალიმს მოიტანა, პატრიარქ მოდესტოს აჩვენა, მერმე-კი კონსტანტინოპოლს წაიღო და იქ შეინახა (მეორე ვერსია), იხ. Angelo Pernice, *L'Imperatore Eraclio*. Firenze 1905, p. p. 317-321.

რაც შეეხება 638 წ. ამბავს, ანსო-კლერიკის მიერ მოთხრობილს ე. ი. სხოველ-მყოფე ღი ჯვარის განაწილებას იერუსალიმის არაბთაგან დაპყრობის დროს, მისი სხვა რომელიმე კვალი ვერსად აღმოჩნდა. ძალიან შესაძლებელია, რომ ეს იყო ნაწილთა გავრცელებას ასახსნელად ოდესმე განსაკუთრებით გამოვლნილი თეორია.

შენახული სწობებით, პირიქით, ო მ ა რ ს, მუსლიმანთა ხელიდან, ფორმალური გარანტიაც მიუძია იერუსალიმის მსხვერვლეთათვის, რომ ეკლესიები, ჯვარები და სხვა უზრუნველყოფილი დარჩებო. იხ. M. J. De Goeje, *Mém, sur la conquête de la Syrie*, 1900, p. 153. N. A. Mednikov. *Palestina ot zavoevanija eja arabami do krest. pokhodov po arab. istotch*. Spb. 1902, p. 531.

§ 9. სვეტი-სხოველის ლეგენდა ამ ხის და სვეტის მსახურების თვალსაზრისით გასინჯულია გამოჩენილი ინგლისელი არქეოლოგის შრომაში: Arthur J. Evans, *The Mycenaean tree and pillar cult and its Mediterranean relations*. London, 1901.

ამ რთული საკითხის გაღრმავება აქ ყოველად შეუძლებელია. სახეში უნდა ვიქონიოთ, რომ სვეტის და ჯვართა აღმართების ისტორია, წმ. ნინას სწოვრებაში მოთხრობილი, მწიგნობრულად ისე დამუშავებულია, რომ იქ სხადია ქრისტეს ჯვარის ლეგენდის გავლენა. იხ. ამის შესახებ კ. კეგელიძის ქართ. ლიტ. ისტორია I, 1923 წ., გვ. 544. მეტი უნდა იყოს მისივე შრომაში: იერუსალიმის განჩინება.

მაგრამ წმ. ნინოს „სხოვრებას“ არა მარტო იმ ლეგენდისა რომელიც ეხება ჯვარის პოვნას ანუ „გამოჩინებას“, გავლენა ეტყობა, არამედ იმისა, რომელიც თვით იმ ხის ამბავს მოგვითხრობს, მასალად რომ ამოირჩიეს ჯვარისათვის. ამ თქმულებას ტომთე ექსიკლარაზი (გაბაშვილი) თავის მოგზაურობის აღწერაში 1755-7 წ. გადმოგვცემს ამნაირად: ...ჯვარის მონასტრის ადგილი, ესე არს სადაცა ლოთ სამი ხე ... სარა, ფიჭვი და ნაძვი დარგა... და სამივე ერთ ხედ აღმოხდა. ამისსა შემდგომად მოაჭრევენა იგი სოლომონ ტაძრისა შენებასა, არამედ სახმარება მისი მუნ უქმად გამოხრნდა, და მდებარე იყო გარე საჯდომელად კასთა. ხოლო ჯუარსმასა უფლისასა განგებითა ზენაითა მას ზედა დამოკვიდეს უფალი, და მონაკვეთისა მის ხისა ძირი ქვეშე წმინდისა ტრაპეზისა ჰსჩანს დღესამომდე“... იხ. დ. ჩუბინოვის, ქართ, ქრისტომ. I, 1846, გვ. 148-149.

ეს თქმულება, საშუალო საუკუნეებში ძალიან გავრცელებული, ქართველებს, ჯვარის მონასტრის პატრონებს, ძალიან ადრე უნდა შეეთვისებინათ. მისი რომელიმე ძველი რედაქციის გავლენა ქართულ მწიგნობრულ ტრადიციასზე (ქართლის შოქსევის შესახებ) საფიქრებელია.

სვეტიცის ამბავი კი რომ იმ სახით ავიღოთ, როგორც მოთხრობილია მეოთხე საუკუნის უეჭველ ნაწერებში, ვგონებ ადვილათ დავრწმუნდებით, რომ ეს თქმულება, თუმცა უკვე შესამჩნევად გაქრისტიანებული, ზემოდასახელებული მწიგნობრული გავლენის გარეშე უნდა ყოფილიყო. შესაძლებელია, რომ ამ თქმულების თავდაპირველი ტენდენცია წარმართული ყოფილიყოს. მოკვეთილი ხე ვთქვათ მუხა, შემდეგში „ნაძვად“ გადასხვაფერებული, ქრისტიან ქადაგს, მღვდელს, მეფეს წინააღმდეგობას უწევს, და ვერ „აღმართეს“: ეს არის ძველი ხალხური რწმენის რეაქცია.

რომ თან და თან „სვეტი-სხოველი“, „სხოველ-მყოფელი ი. ქ. ჯვარის“ ზედგავლენით ქრისტიან საქართველოს მნიშვნელოვან სასოდ და ძეგლად იქცა, ეს არის საყურადღებო მაგალითი ესრედ წოდებული სინკრეტიზმისა.

ი. ქ. ჯვარის ნაწილთა მასალის ე. ი. ხის ჯიშთა სხვა-და-სხვა-

ობას ადრე მიაქციეს ყურადღება. ამ უსსაუბრი მოვლენის ასახსნელად ჯერ იფიქრეს, რომ ქრისტეს ჯვარი სხვა და სხვა ჯიშის ძელთაგან იყო შემდგარი. მერე შეთხზეს, სამღვთა წერილის ზედგავლენით, იმის განმარტებანი, ჯვარის რომელი ნაწილი, რომელი ჯიშისა უნდა ყოფილიყო (ნაძვისა, ფიჭვისა, ზეთის ხილის ხისა უა სხვა). ამგვარ თქმულებათა კვალი აქ დაბეჭდილ წერილებშიც ხომ სხადია.

თქმულება. ი. ქ. ჯვარის ხის ჯიშთა შესახებ, ჯვარის სხვა თქმულებათან ერთად შეტანილია XIII საუკუნეში გენუის არქიების: კაპოხის იაკობის მიერ შედგენილ განთქმულ კრებულში *Legenda aurea*. W. W. Seymour, o. e., p. 97-99.

გვ. 25. ამ გვარ ძეგლთა შესახებ (სტაუროთეკა) საქართველოში და სხვაგან იხ. კონდაკოვის გამოკვლევა და სურათები ზენიგოროდსკის მდიდრულ გამოცემაში *Histoire et Monuments des émaux byzantins*. 1892. თამარ მეფის ჯვარის წარწერა მოყვანილია თანახმად თ. უორდანის აღმოკითხვისა (ქრონიკები, I, 269).

გვ. 29. აქედან ირკვევა, რომ XII საუკ. პირველ წლებში იერუსალიმს ქართული დედათა მონასტერი უკვე არსებობდა. შემდეგში იხსენიება „დედათა მონასტერი ახალი“ 1162-1175 წ., ერთი შეწირული წიგნის მინაწერში. იხ. Tsagareli, *Pamiatniki gruzinskoi stariny v Sv. Zemle*. Spb. 1888, p. p. 125, 170.

გვ. 29. „გოგი და მაგოგი“ ძველ ქართულ მწერლობაშიც გვხვდება. მაგ. ვახტანგ გორგასლანის სხოვრებაში; შავთელის ხატებაში. იხ. ნ. მარტის სნობილ გამოცემაში (1902 წ.), 91, 1-2 და გვ. 103. ქართველები იტყოდენ: აგ და მაგ უგ.

გვ. 30 „იკითხება სახარებაში“... იხ. ი ა ნ ე 20, 30.

განშეშორებული ერის აღმოსა

გარშემო ერთვის ოპისა

1121

1

1

დავით აღმაშენებელი (1089-1125) საქართველოს ისტორიის უდიდესი სახელმწიფო პიროვნებაა. თამარი უფრო განთქმულია, უფრო სიმბოლოდ ქცეული ეროვნული ოცნების მიერ; თამარი მშვენიერი, სათნოიანი და მდიდარი მემკვიდრეა გმირ, მებრძოლ, სისხლსა და ოფლში დაქანსულ თაობათა და წინაპართა. დავით II კი, ამ წინაპართა რიგში, საქართველოს დამსველ აბჯრის მთავარი მჭედელია; მისია გონიერი გამბედავობა, მისი სხვებზე დიდი შემოქმედება.

მის ხელში საქართველოს ძველი მონარქია გვეხატება, როგორც სხოველმყოფელი, გარემოებას და იმ დროს შეფერვებული დაწესებულება, ღრმა ფესვის მქონე და ნაყოფიერი; როგორც ნამდვილი, ხალხის თვალში ღვთის მიერ დაღვრილი, ერის მემკვიდრეობითი წინამძღოლობა; მისი სახელმწიფო აზრის, გამგეობის, წინაქვრეტის, მზადების მუდმივი და აუსილებელი ორგანო.

ამ დიადი დაწესებულების დასემა მონგოლთა დრომდინ დაიწყო, და სრული მოსალოდნელი ნაყოფი არასოდეს არ მოუტანია!

2

მაგრამ საქარველოს მონარქი, მეფე აფხაზთა და ქართველთა დავით სომეხთა მეფედაც ითვლებოდა და უნდა ჩაითვალოს—არა მარტო ტიტულით და არა მარტო მრავალ სომეხთა, მათ ქალაქთა და თავადთა ქვეშევრდომობით, არამედ ამ ფორმულის უფრო ღრმა და დიდი მნიშვნელობით. განა თვით სომეხთა მწერალი

მათე ედესელი არ ამტკიცებდა, რომ გარშემო დავითისა აწ თავს იყრისო სომხობა? მართლაც, სომეხთ ისტორიული არსებობა—მათ შკვიდრ ნიადაგზე გრძელდებოდა, ხაწილობრივ მაინც, მათი მაზრების საქართველოსთან შემოერთებით, ისეთს დროს რაცა მათ საკუთარი სახელმწიფო იქ უკვე არ ჰქონდათ და მათი შესანიშნავი ახალშენი, კილიკიის სამთავრო, ჯგუთ ხორჩი, დაშორებულნი, და სულ სხვაგან იყო მიმართული.

ქართველ ბაგრატიანთა და სომხეთის ყოფილი სამეფო გვართა ვიწრო ხათესავობა კიდევ ხომ უადვილებდა სომხებს ქართველთა მეფის მიღებას როგორც, ასე ვთქვათ, მათი ბუნებრივი ხელმწიფისა და ეს მათი სომხურ-ქართული ბაგრატიანობა, გახა ერთადერთი იყო რაც უახლოვებდა სომხებს საქართველოს?

მთელი იმ დროინდელი წესყწობილებაც ხომ ხელს უწყობდა სომხეთის დიდი ნაწილის საქართველოსთან შეერთებას იმ სახით, რომ სომხობას ადვილათ და სრულიად შეეძლოთ კვლავინდებურათ „ესომხნათ“—ქართველ მეფეთა ხელში.

3

ამ საქმის ვითარებას საუბხოვოდ გზას უხსნიდა—ამისი გამეორებაც ურიგრო არ იქნება—სომხეთის პოლიტიკური ბედის საერთო მიმდინარეობა სწორეთ მე-XI-ე საუკუნის მეორე ნახევარში:

ბერძენთა იმპერიის და თურქთა ძლიერი ზედმოქმედების და იერიშის გამო, იმ დროს სწრაფად მოხდა სომეხ წვრილ სამეფოთა და სამთავროთა ლიკვიდაცა. ეს დიდი და სომხეთისათვის საბედისწერო პროცესი შეადგენს აღმოსავლეთის ისტორიის მხიშენლოვან მოვლენას. და ამ აშლის მრავალგვარ შედეგთაგან აქ უნდა ვახსენოთ ერთის მხრით სომეხთა პოლიტიკური აღმაშენებლობა მოშორებით—კილიკიაში, და მეორე მხრით ძველი სომხეთის მიწათა თან-და-თან დარიგება ანუ, თუ ეს ითქმის, გაყოფა მეზობელთა შორის.

საბერძენთა, თურქებმა და საქართველომ—ე. ი. აფხაზთა და ქართველთა სამეფომ სომხეთის მემკვიდრეობით ისარგებლეს. რა თქმა უნდა, ქართველთა ქრისტიანობა (მიუხედავად სარწმუნოებრივ განხეთქილებისა) და განსაკუთრებით, მათ მეფეთა ზემოთ უკვე ხაზ-

გასმული ბაგრატიონობა (ქართულ-სომხური ხარისხი!) უეჭველად აადვილებდა ამ სომხეთის ნაწილთა საქართველოსთან დაკავშირებას: და სწორედ ამ დაკავშირებამ, სხვათა შორის, შესაძლებლად გააძახა ის დიდი საქართველო, რომელიც მე-XII-ე საუკუნეში ჩვენ წინ გვიდგა. ამ საქართველოს ერთ-ერთ არსებით თვისებას შეადგენს ეს საჭიროებით და ნებითაც გამოწვეული პატრონ-ყმობა ანუ ვასალობა სომეხ მიწათა და ქალაქთა, და ამით საქართველოს მრავალგვარი გაძლიერება.

4

სრამეტა წინამძღოლი, მეგობარი და მფარველი დავით, როგორც ცნობილია და თვით მუსულმან მწერალთა მიერ შემოწმებული, იყო აგრეთვე გონიერი და განათლებული ხელმწიფე მისი სამფლობელოს იმ ჯგუფისა, რომელსაც მაჰმადის სჯული ეჭირა.

დავით II-ის გამოჩენილი მეცენატობა მუსლიმან კულტურულ ცხოვრებისადმი, მათ სარწმუნოებისადმი დიდი ყურადღება და პატივისცემა, მთელი ეს თანამედროვეთაგან ნაქები მხარე მისი პიროვნებისა, არ იყო მარტო მისი მაღალი ხასიათის მაჩვენებელი. ეს იყო აგრეთვე შეგნებული პოლიტიკა; სწორედ ისეთი როგორიც შეეფერებოდა საქართველოს მეფეს ჯერ მის მაჰმადიან ქვეშევრდომთა ხატრით, მერე მისი სახელის გავლენის და სიუზერენობის აღმოსავლეთ კავკასიაში გასავრცელებლად და დასამტკიცებლად. მისი შირვანშაჰთან კავშირის დაჭერა, მეფის ასულის თამარის მასთან შეუღლებით, ამ მიმართულების ერთი ნიშანთაგანია. მიუხედავად ქრისტიანობის და ისლამის დიდი ანტაგონიზმისა, ეს საქმე— შირვანის მოთავსება ამიერ კავკასიის ერთა შეერთების გეგმაში, ქართველ ბაგრატიონთა ხელმძღვანელობით და ხელმწიფობით, არც ისეთი უიმედო იყო. აღმაშენებელმა აქაც საძირკველი დადო, თუმცა თვით შენობა ისე შორს არ წაიყვანა, როგორც სომეხთა დაკავშირების საქმეში.

ჩრდილო კავკასიის მეზობლებზე რაღა ითქმის? მათთან დაახლოვება, მეგობრობა, მათ სამსახურში მიღება, იქიდან „ივიჩაყთა“ ჯარის შესაქმნელად მოყვანა, დარიალის კარი მიმოსვლისათვის („გზა მშვიდობისა“) გახსნილი—საერთოთ იქაურ საქმეთა

მეგობრული მოწეს-რიგება—ხომ ერთი უმთავრეს დარგთაგანი იყო დავით II-ის სახელმწიფო მოღვაწეობისა, და ამ მოღვაწეობის შედეგად უნდა ითვლებოდეს.

ეს საში ხაზი შეიცავს ქართველ მეფეთა კავკასიური პოლიტიკის სისტემას; და მისი სათანადო წარმოებით საქართველომ მისი ისტორიის უკეთესი ხანა იპოვა.

5

ამნაირად, დავით II-ის დროს, საქართველოს ვ. ი. ქართველ ტომთა და მათი მიწების ლიხთ ამიერ და იმიერ უფრო მტკიცე გაერთიანებასთან ერთად, ირკვევა მეტის სიძხადით მიზანი, საქართველოს თაოსნობით, კავკასიის ერთა შეჯგუფებისა.

კავკასიის ფარგლებში, ქართველ მეფეთა მეცადინეობით ჩნდება საერთაშორისო ხასიათის კომპლექსი. ამ განზრახვის და მდგომარეობის წარმატებაში, რომელთა ფესვები და მიზეზები ბევრია, დავით II-ის ღვაწლი დიდი ყოფილა. გარემოებაც ზოგჯერ ხელს უწყობდა; მაგრამ კარგ გარემოებით კარგი სარგებლობაც უნდა: ესაა სახელმწიფო კაცის საქმე. და აღმაშენებელის დროს, სიხანს, კარგი სარგებლობაც და ძნელზე გამარჯვებაც იპოვნენ.

ამ დიდი სტილის პოლიტიკის განვითარებაში 1121-1123 წლები სახსოვარი თარიღია. ომი, ხალხთა არსებობის ხშირად უღმობელი მსაჯული, მძვინვარებს; მრისხანე, სისხლის მღვრელი მახვილ ბრწყინავს ამ ისტორიულ უღელტეხილზე.

6

ამისათვის საჭიროა რაც შეიძლება მეტი შუქი მოვფინოთ იმ დიდ ბრძოლას, რომლის შედეგი იყო ტფილისის აღება საქართველთა მიერ, იქ ძველი საამიროს გაუქმება და, ამ მხრივ, თვით დავითის სახელოვან მეფობის დაგვირგვინება.

ეს იყო იმ ძლიერი პოზიციის აშლა, რომლის საშუალებით, არაბთა დროიდან დაწყებული, და მერე თურქთა გაძლიერებით, მაჰმადიანთ მათი ბატონობა ამიერ კავკასიის შუა გულში უზრუნველყოფილი ჰქონდათ. ამ პოზიციის სამხედრო და პოლიტიკური

მნიშვნელობა, ტფილისის შუაგულ მდებარეობაზე დამყარებული, დიად დიდი იყო და არის, რაც შემდეგ დროინდელმა ისტორიამ კიდევ არა ერთხელ დაამტკიცა, როცა ტფილისს ასე ხარბად ეტანებოდნენ სპარსნი, ოსმალნი, რუსნიც.

ტფილისის აღება 1123 წ., მაჰმადიან ძალთა პოლიტიკური პირველობის მოსპობა კავკასიაში და საქართველოს ხანგრძლივი ამაღლება იმ დიდ გამარჯვების ნაყოფია, რომელიც ერგო დავით II-ს და მის ერს დიდგორს ქართლში 1121 წ.

7

აღნიშნოთ მოკლედ ის ზოგადი პოლიტიკური პირობები, რომლის ცოდნა საქირთა მაშინდელ ამბების გასაგებად.

თვით საქართველოს და სომხეთის რთულ საქმეებს თავი რო დავანებოთ, რა იყვნენ იმ დროის უმთავრესი საერთაშორისო გარემოებანი წინა-აზიისა? სელჩუკთა იმპერია, რომლის წყალობით საქართველოს განუტოდა არა ერთი აოხრება, „თურქობა“, და რომლის მეზობლობა საქართველოს მძიმე ლოდთ აწკა, უკვე ნაკლებ ხიფათს წარმოადგენდა. ალპარსლანის და მალიქ-შაჰის დიდი ეპოქა წარსულშია. მათი სახელმწიფო შინაური ქიშპობით და მეტოქეობით შესუსტებულია. ამით ისარგებლა დავით II-ის დროინდელმა საქართველომ, და ეს სელჩუკთა ბატონობის უკუგდება, მათ თავდასხმათაგან დასვა და გამაგრება საქართველოსი შეადგენს მთავარ შინაარსს დავით II-ს მოღვაწეობისას XI საუკუნის უკანასკნელ ათეულში და შემდეგ.

მაგრამ მალიქ-შაჰის სახელმწიფოს დასემით ისარგებლა არა მარტო საქართველომ. მუსლიმან მთავართა განხეთქილებამ ხელი შეუწყო და გზა გაუხსნა ფრანგ ჯვაროსნებსაც, ევროპიელთა პირველ ჯვაროსან ლაშქრობაში. ჩვენ უნდა გვახსოვდეს, რომ დავით აღმაშენებლის დროინდელი საქართველო თანამედროვე ევროპიელთა იმ ძძლავრ გაქანებისა რომელიც იყო ჯვაროსანთა პირველი ლაშქრობა; და რომ მათ მიერ აღმოსავლეთში დაარსებული სამთავროები სირიისა და მესოპოტამიის მაჰმადიან ხელმწიფებთან მუდმივ ომიანობაში იყვნენ გართულნი.

ჩვენ არ ვეხებით რთულ ისტორიას თვით იმ ჯვაროსან მოძრაობისა, რომლის შედეგი დიდი იყო ევროპისათვის სხვა და სხვა დარგებში, და რომელმაც დაამყარა ევროპის და წინა აზიის ურთიერთობა ჯერ ბრძოლის ველზე, მერე მრავალგვარ აღებმისებობაში.

8

ყველამ იცის ამ პირველი ლაშქრობის შესანიშნავი ამბავი, მისი გამაჩენილი მეთაურებიც: გოდფრუა ბულიონელი; მისი ძმა ბოდუენი; ბოემონდ ტარენტელი; ტულუზელი რაიმონდ და სხვები. 1099 წ. მათ აიღეს იერუსალიმი; დაარსდა სამთავრო იერუსალიმისა რომლის მთავრად აღიარეს გოდფრუა („წმიდა საფლავის ვეჟილის“ ხარისხით; მისი მემკვიდრე და ძმა ბოდუენი უკვე მეფედ ითვლებოდა).

ფრანგთა მიერ აღმოსავლეთს (სირიაში) აშენებული სახელმწიფოები ანუ სამთავროები (იერუსალიმი, ანტიოქია, ტრიპოლი, ედესა) თუმცა დაწესებულებათა აზრი ევროპიდან მოიტანეს, მაინც აღმოსავლეთის დიდ გავლენას განიცდიდნენ. მალე იქაურმა სხოვრებამ ეს სამთავროებიც აღმოსავლეთის თავისებურ ნაწილებად აქცია.

მაგრამ საომარი ძალა—აი რა იყო მათი არსებობის პრინციპი და საძირკველი.

და სწორედ ომის გარემოება ყოფილა, რომლის გამო, როგორც დავინახავთ, 1119-1124 წლებში საქართველოს და ჯვაროსანთა მოქმედების ხაზები ერთმანეთში თავისებურად ჩაიხლართნენ.

9

ის კია, საქართველოს პოლიტიკა და სამხედრო მოქმედება ფრანგ მთავართა მიზნებისაგან იმით განირჩევიდა, რომ პირველი ხომ საკუთარ იჯახის, საკუთარი ქვეყნის მოწყობას, განთავისუფლებას და დასვენს მისდევდა. გარედან შემოსული მტრის განსაძევებლად, და მათი სახლის გარშემო მტკიცე ზღუდის ასაგებად იბრძოდნენ ქართველები. ამასთან ერთად ჩნდებოდა ერთნაირი კავკასიელთა ერთობა—ერთობა აფხაზ-ქართველთა, სომეხთა, „რანთა“ და იმიერ კავკასიელთა, ბრწყინვალე ქართველ ბაგრატიონთა თაოსნობით,

ჯვაროსანთა სამთავროები-კი შეჰქნა უცხოეთში, სხვის ქვეყანაში, თუნდაც რომ ქრისტეს საფლავი იქ ყოფილიყოს, დასავლეთ ევროპიელთა სარწმუნოებრივმა აღფრთოვანებამ, რომის ეკკლესიის პოლიტიკამ, რაინდთა და აზნაურთა მხრივ „საქმეთა საგმიროთა“ და სახელის, ნადავლისაც ძებნამ, სავაჭრო და მეზღვაურთა ქალაქების სისარბემ, საბერძნეთის განზრახვებმა. ეს იყო ყოველ შემთხვევაში თავ-დასხმა, სხვის ადგილთა დაჭერა, იქ სამხედრო კოლონიებში გამაგრება და შემდეგ განუწყვეტელი ომიანობა მონაპოვარის დასაძავად; რაიც შესაძლო იყო მხოლოდ ახალ-ახალ ჯვაროსანთა ჩამოსვლით და დასავლეთის მუდმივი დახმარებით.

ამისათვის, მეორე მხრივ, სამუსლიმანო აღმოსავლეთის ჯვაროსანთა მიმართ რეაქციაც—რომელიც დასრულდა მე-XIII საუკუნეში ფრანგ სამთავროთა და ქალაქთა სრულის წარხოცით, და სამუსლიმანო ხელშეწყობით მუდმივი მისწრაფება საქართველოს და კავკასიის დასამორჩილებლად ძალიან განირჩევიან ერთმანეთისაგან და ერთი საზომით მათი დაფასება არ შეიძლება. სხვა დებულების წამოყენებაც შეიძლება: მიუხედავად ქრისტიანობისა, ჯვაროსანთა და საქართველოს სოლიდარობა არ ყოფილა ღრმა და ორგანიული, არამედ უფრო დროებითი და წარმავალ გარემოებისაგან ნაშობი.

10

კერძოდ კი იმ შემთხვევაში რომელზედაც გვაქვს საუბარი, ე. ი. 1121-1122 წ. საყურადღებოა და ადვილია გასაგებად ის აღტაცება და თაყვანისცემა, რომლითაც ფრანგი მექრონიკე გოტიე საქართველოს მეფის 1121 წ. გამარჯვებას იხსენიებს. ჯვაროსანთა თვალსაზრისით, დავითის ჯარი მათი ბუნებრივი მოკავშირეა, ჩრდილოეთის მეომარნი—მათი ნამდვილი ძმები ქრისტეს მიერ; და ამისდა მიხედვით უსკერტიან მათ როგორც თანამებრძოლთ და მშველელთ.

იმდროინდელი საქართველო ერთის მხრივ, მართლაც რომ ჯვაროსნად ჩაითვლება—და ამის ნიშნად ფულებზე დავით მეფე „ქრისტეს მონად“ (აბდულ-მესიად) და „ქრისტეს ხრმლად“ იწოდება, მაგრამ ნამდვილი მდგომარეობა უფრო რთულია და უფრო შინაარსიანია. საქართველო ხომ მაჰმადიანთა მუდმივი მეზობელი

იყო და მათი კულტურის ნაწილობრივი თანამოზიარე. მერე მუსლიმანობა დიდ ადგილობრივ მოვლენასაც წარმოადგენდა თვით კავკასიის ქვეყნებში და ქართველთა სახელმწიფო აზროვნება, როგორც უკვე აღნიშნულია, ისახავდა სარიელ ჯვაროსნობაზე უფრო ფართო ეროვნულ და სარწმუნოებრივ გეგმას.

ასე რომ „ჯვაროსნობა“ არ უნდა გვესმოდეს როგორც მტკიცე, ფრანგთა და ქართველთა შემაერთებელი კავშირი; მიუხედავად მათი ქრისტიანობით გამოწვეულ ამხანაგობისა ისინი ებრძოდნენ ერთს და იმავე მტერს სხვა და სხვა მიზეზით, და მიზანიც და სული ერთი არ იყო.

გადავიდეთ ესლა კერძოდ 1121 წ. ამბავთა განხილვაზე, უკვე ზემოდ გაკვრით რომ ვიგულისხმეთ..

I I

11

განთქმულია დავით აღმაშენებელის გამარჯვება შერთებულ არაბ-თურქომანთა ძალებზე, ალეპოს (ალაბის) სულთნის ნადიმ ედდინ ელლაზის მეთაურობით, დიდგორთან (ქართლში), 14 აგვისტოს 1121 წ.—ძველი სამეფოს იქნებ უდიდესი სამხედრო და საპოლიტიკო მიღწევა.

ამ ომს იხსენიებენ როგორც დიდ შესანიშნავ ამბავს, დავით II-ს აგრების სწორილი ძველი აღწერა (შემდეგ ქართლის სხოვრებაში მოთავსებული)—მაგრამ უფრო დაწვრილებით ძველი სომხური და მრავალი სხვა აღმოსავლეთის მწერლები, თანამედროვე და მერმინდელი; მათ შორის ისეთები, როგორც არიან იბნ-ალათირ, ქემალ-ედდინ, იბნ-კალდუნ; ასურული ქრონიკის ავტორი აბულ-ფარაჯ (იგივე, Bar-Hebraeus-ად სწობილი) და სხვანი. სომხებში კი დიდათ ფასობს თანამედროვე მემკვიდრე მათე ედესელის მოწმობა.

ამ წყაროებიდან ამოღებულ სწობებით უკვე დიდი ხანია სარგებლობს ქართული ისტორიოგრაფია; ამ მხრივ ნაკლებად გა-

მოყენებულია მნიშვნელოვანი სურათი დიდგორის 1121 წ. ბრძოლისა ერთი—აგრეთვე თანამედროვე—ფრანგის კალმით აღწერილი. ეს მოწმობა ჯერ ერთი რომ ამტკიცებს აღმოსავლეთელთ ნაწარმოებში მოყვანილ ინფორმაციას; მერე უფრო ნათლად გვაჩვენებს დავით II-ის საქმეთა სიდიდეს ევროპიელ, აღმოსავლეთში მებრძოლ ჯვაროსანთა თვალში; საშუალებაც გვეძლევა იმ დროინდელი საქართველოს ამაღლება და საერთაშორისო მნიშვნელობა ფართო პერსპექტივაში ვიხილოთ.

12

მისაღებია, რომ იერუსალიმის ფრანგთაგან დაპყრობამ (1099 წ.) და განსაკუთრებით შემდეგმა მათმა სირია-პალესტინაში დამყარებამ და მაჰმადიან ხელმწიფეთა წინააღმდეგ განუწყვეტელმა ომიანობამ საქართველოს „თურქობისაგან“ განთავისუფლება შესამჩნევად გაუადვილა. უფრო მართალი ვიქნებით თუ კი ვიტყვი, რომ საქართველომ (ჩრდილ იეთში) და ჯვაროსნებმა (სამხრეთში) თითქმის ერთს და იმავე დროს და პარალელურად სამუსლიმანო წინააზის დასუსტებით და განხეთქილებით ისარგებლეს, მე-XI საუკუნის გასულს რო სუფევდა.

ისლამის ძალთა დიდ ნაწილს ჯვაროსანთა საფრთხე უფრო ხმელთაშუა ზღვისკენ იზიდავდა, ეს აშკარაა. და ამით საერთო მაჰმადიან იმპერიალიზმის კრიზისი უფრო რთულდებოდა. ქართველებს-კი შეეძლოთ მათი სახელმწიფო დაემკვიდრებინათ და უზრუნველყობოთ. მაგრამ ეს არც ისე ადვილი საქმე იყო: დიდი მკაცრი ბრძოლა დასჭირდათ იმ მაჰმადიანთა ძალებთანაც, ჯვაროსანთ ომიანობის გარეშე რა დარჩნენ.

მალე კი თვით საქართველოს ძალამ საერთაშორისო საქმეებში იმდენათ იმატა, რომ მისი მოქმედების გავლენას მთელი წინააზია განიცდიდა.

კერძოდ, საქართველოს 1121 წლის დიდი გამარჯვება ჯვაროსნებმა ისე დააფასეს და იგონეს, როგორც საკუთარი ხეივი; ამისათვის არც გასაკვირალია რომ ქართლის სამხედრო ამბავთა ხმა სირია და პალესტინის ჯვაროსანთა ბანაკში გარკვეულად ისმოდა და

იქ ხალხს ახარებდა. სწორედ ამისი მოწმობა და გამომხატველი ნიშანია ის ნაწყვეტი ძველი, დავიწყებული ქრონიკისა, რომელსაც ჩვენ აწ ყურადღებას ვაქცევთ.

13

ეს არის ანტიოქიის ომების—*Bella Antiochena*—აღწერა, შედგენილი ანტიოქიის ფრანგული სამთავროს კანსლერის ანუ მწიგნობარის გოტიეს მიერ (*Gautier-Galterius*). ფიქრობენ, რომ ეს გოტიე, ჩამომავლობით ფრანგი ანუ ნორმანდიელი, პალესტინაში ტანკრედის და ბოემონდ I-ის ჯვაროსნებთან ერთად ჩამოსულა. მის ნაწერში მოხსენებულია 1114-1122 წ. ამბები. სხვათა შორის იქ აღწერილია როყე ანტიოქელის გამარჯვება მოსულის ამირაზე (1115), და მისივე დამარცხება (1119), ალექსანდრე სულთნის ნადიმ ედინ-ელლაზის მიერ; მერე იერუსალიმის მეფის ბოდუენ II-ის მოსვლა ანტიოქიაში, რომელს მტერი უკვე ემუქრებოდა და ელლაზის ჯარების უკუქცევა.

ამის შემდეგ ჯვაროსანთა ფრანტი ამ რიგად გამაგრებულია ბოდუენ იერუსალიმელის მიერ, რომ დროებით სირიაში სიწყნარე მყარდება. მაჰმადიანები იერიშს არ იმეორებენ; არც მტრისა ეშინიათ; ელლაზი აწ ილაშქრება ჩრდილოეთისკენ—საქართველოს წინააღმდეგ. და ბელადობას კისრულობს იმ მუსლიმანთა დიდ კალიპისას რომლის სასტიკმა დამარცხებამ დავით აღმაშენებლის სახელი შარავანდედით შეამკო.

14

რომ კარგათ წარმოვიდგინოთ 1121 წლის ამბები ჩვენ უნდა თვალ წინ გვქონდეს მთელი იმდროინდელი წინა აზია, კავკასიიდან ხმელთაშუა ზღვამდინ, როგორც პოლიტიკური და სამხედრო მოქმედების ერთი ფართო ასპარეზი. ამ თეატრის ზოგიერთ ნაწილებში—მაგალითად მსირე აზიაში, საბერძნეთის საზღვარზე რთული ადგილობრივი ძალთა თანასწორობა სუფევს.

ბრძოლას საერთოთ კი აკლია ერთობლივი ორგანიზაცია, მთავარი ხელმძღვანელობა.

ჯვაროსანთა სამფლობელოში იგივე მეტოქეობა და განხეთქილებანი რაჲს მუსლიმანთა ბანაკში. აღმოსავლეთის ნამდვილი მძლავრი რეაქცია ჯერ არ დაწყებულა, თუმცა მზადებაშია; და ელლაზი სწორედ ერთი წინამორბედთაგანია.

ანტიოქელ ფრანგთა დამარცხება (1119 წ.), მერე მდგომარეობის გამოსწორება ბოდუენ იერუსალიმის მეფის მიერ (1119-20 წ.), ეს როგორც ზემოდ უკვე აღნიშნულია, იყო ნამდვილი ძალთა ბრძოლა, რომლის შემდეგ, იქ დროებითი სიწყნარე სჩანს. ელლაზი კვლავინდებურათ ძლიერი მოპირდაპირეა. ალექსანდრე (ალაზის) მთავარი, იგი მარდინის მფლობელიც იყო, ასე რომ მისი გავლენა ჩრდილო სირიის გარდა მესოპოტამიაშიც შესამჩნევია; ესაა მისი ძალა. ფრანგებს ებრძოდა ძლიერათ, ამით მისი სახელი შორს იყო განთქმული.

რომ იგი უფრო გარდამწყვეტ იერიშს უმზადებდა ფრანგ სამთავროთ, და ამისათვის მოკავშირეებს ეძებდა, საფიქრებელია. მაგრამ ამასობაში კავკასიის ფრონტზე დიდი ამბები ხდებოდა და მწიფდებოდა; მდგომარეობა შეიქმნა ისეთი, რომ—შესდგა თუ არა სელჩუკ-თურქმან-არაბთა კოალიცია, მუსლიმან ძალთა პირველი დაკვრა მიმართული იყო სწორედ საქართველოს წინააღმდეგ; და აი ამ შეტაკების შედეგი იყო 1121 წლის დიდი დამარცხება.

გოტიე კანსლერის სწავლით, ელლაზის უნდოდა დავით II დამარცხება, და მისი მოსპობა ანუ დამორჩილება, რათა მერე მთელი შეერთებული ძალებით იერიში მიეტანა ანტიოქია-იერუსალიმზე; ეს ახსნა ძალიან კარგათ ირკვევს და აცხოველებს მთელს სურათს; და გვიჩვენებს სხადად, რა იყო ჯვაროსან მთავართა და ხელმძღვანელთნამდვილი ზრახვა, როგორ ფხიზელი და საღი გაცემა ჰქონდათ მდგომარეობისა. მეორეს მხრით, ეს განმარტება ელლაზის გვეგმისა გოტიეს მიერ სამხედრო მოსაზრებითაც ალბათ სწორეა. ამნაირი მოქმედება ეგრედ წოდებულ შინაგან ხაზებზე, მაჰმადიან მეთაურთაგან ამორჩეული—მათი ცენტრში მდებარეობა თუ მივიღებთ მხედველობაში სირიის და კავკასიის შუა,—ალბათ გონიერი სტრატეგიის წესებსაც ეთანხმებოდა.

მაგრამ გოტიე — თუმცა ეს ანტიოქიაში მყოფ ფრანგისაგან მოსალოდნელია — სოტა აწვიადებს თვით ელლაზის მნიშვნელობას 1121 წ. შემდგარ კოალიციაში, რომელი თითქმის მის პირად საქმედ მიაჩნია. ეს საღმრთოობაა; ელლაზის მიზნები ამ კავშირის მხოლოდ ერთი მიზნებაგანია; მას სხვა საფუძველიც და საბაბიც ჰქონდა.

არაბთა მიერ დაწესებული, მერე თურქთა ხელში (ალბათ ადგილობრივ ძალებთან კომბინაციაში) შენახული ტფილისის საამირო და ძველი ქალაქი რომელიც მეფეებმა, მიუხედავად მათი ცდისა ჯერ ვერ ჩაიგდეს ხელში, ესლა ირგვლივ დავით II პოზიციებით გარშემორტყმულია. მეფის განზრახვა ხომ უეჭველი იყო. მაშინ ტფილისის და სხვა ადგილთ მსხოვრებთა (ვისაც არ უნდოდა საქართველსთან შემოერთება) დიდი ხვეწნა და აგიტაცია დაიწყეს მუსლიმან მეზობლებში; და ამ ხალხის დასვას და, საერთოთ, მუსლიმან ამიერ-კავკასიის დასვას საქართველოს ჰეგემონიის წინააღმდეგ მაჰმადიან მთავართ უკარნახებდა არა მარტო პრესტიჟის ზრუნვა, არამედ გავლენის და მფლობელობის შენარჩუნების აზრიც.

ალბათ მათი წაქეზებით მოხდა — დიდგორის ომზე სოტა ადრე — თითქმის ცდის სახით შედარებით პატარა ზემოსევა საქართველოში, როგორც სჩანს, განჯის მხედრობისა, თუმცა განჯა მეფეს მორჩილობდა. ამ ზემოსევის სასტიკმა დასჯამ ძალიან ააღელვა კავკასიელ მაჰმადიანთა ერთი ნაწილი, და მათ ხვეწნით მიმართეს მათ ჭირისუფალთ რაქსის გაღმა.

თავრიზს მჯდომი სულთანი თოგრაულ, დიდ სილჩუკიან ხელმწიფეთა ჩამომავალი, ამ ამბავთა მსმენელი, არ ფიქრობდა განა საქართველოს ჯერ არ დავიწყებულ, და არც ისე ძვილ ქვეშევრდომობას? თავრიზი ჯან, ამნაირად, მზადდებოდა ასე ვსთქვათ სპარსეთის რეაქცია, საქართველოს ამალღებით გამომწვეული და ამ სულთანს მზარს უჭერდნენ ყველა ის სამთავროები, ვისიც „მცფეთა მეღედ“ ის ითვლებოდა. მეტის თქმა შეიძლება: კოალიციის სახით თითქმის აღდგენილი იყო — დროებით — სელჩუკიან სულთანთა და

მათ ვასხალთა ერთობა. კალისიაში მონაწილე „არაბთა მეფე“ დობეის-იბნ-სადაკა ფორმალურად სულთანის მოადგილედ ითვლებოდა ჰილას, და მბრძანებელი იყო სირია-მესოპოტამის მოხეტიალე არაბთა. ეს დობეისი ელლაზის მოკავშირე იმ ომშიაც იყო, სადაც დამარცხდა როჟე ანტიოქელი. ასე რომ თავრიზიდან მაყურებელი აღბათ სულ სხვა აზრს გაივლებდა ამ კალისიის მიზანზე და ხასიათზე; და მის თვალში ელლაზი თოგრაულის მოკავშირე და ყმა იქნებოდა.

ბრძოლა მზადდებოდა კავკასიაში მაჰმადიანთ მონაპოვართა დასაცავად ანუ აღსადგენად, საქართველოს ამალღების კი დასამხოზად. ამ საქმეს და ზრახვებს ზოგადი სამუსლიმანო დიდი პოლიტიკის ელფერიც ადვილათ ეძლეოდა, და ამისათვის ელლაზის და სხვათა მოკავშირეობა საერთოდ ისლამის დაცვის ხასიათს ღებულობდა.

მიზანთა და პოლიტიკურ მოსაზრებათა ამნაირი სხვა და სხვაობა არ უშლიდა, პირიქით—აღნიშნულ პირობებში—ხელს უწყობდა მოკავშირეთა ტაქტიკურ ერთობას, იმ მწყობრ დაკვრას, ანუ იერიშს კავკასიის ფრონტზე, რომელსაც, გოტიეს თქმით, თვით ელლაზი აუცილებლად სთვლიდა.

იერიშს? ამ მხრივაც მდგომარეობა მეტად რთული იყო და საინტერესო.

აღმაშენებლის პოლიტიკა ეს იყო: თან-და-თან, მტკიცედ, შეუჩერებლად, საქართველოს განთავისუფლება; ტერიტორიის მთარეშე მტერთაგან გაწმენდა; ამ მდგომარეობის განმტკიცება, საზღვრების აღდგენა; მერე, კავკასიური პოლიტიკის ნიადაგზე, სამეფოს გაფართოება. ამისათვის ძლიერი იარაღიც შექმნა—მუდმივი ჯარი. ტფილისს. პირ და პირ ემუქრება.

ეს რა შეიგნეს მისმა მოპირდაპირებმა, იფიქრეს რომ მათთვის უკეთესი დასვა ამ ხიფათისაგან ის იქნება, რომ სწრაფი იერიში მივიტანოთ საქართველოზე, სანამდინ მეტად არ დაგვიანდოს; და შეერთებული ძალებით ისეთი ვკრათ, რომ დაწყებული და დიად ძლიერად წაყვანილი საქმე ერთბაშათ და საბოლოოთ ჩავშალოთო. ესეც მშვენიერი ნიმუშია „წინასწარი“ ომისა

ეხლა ჩვენ ვიპით კოალიციის ხელმძღვანელ-მონაწილეთა მიზნები, და რა პირობებში შესდგა იგი. დავუმატებთ, რომ სარდლობა ელლაჩისათვის მიუხდევიათ — იმ მთავარისათვის რომელმაც დიდი სახელი მოიპოვა სწორედ ჯვაროსან ფრანგთა შებრძოლებაში და ვინც ამ განთქმულ მეთაურთა მოგვრიებით და თავდასხმით ომებში გამაძლიერებით აღიჭურვა.

თვით საომარი ოპერაციათა შესახებ. ანუ უკეთ ვსთქვათ, მთავარ, გადამწყვეტ შეტაკებაზე, რომელიც მოხდა დიდგორთან ქართლში. აგვისტოს შუა რიცხვებში, — ალბათ 14 აგვისტოს 1121 წ., სწობებია შენახული, სხვა და სხვა გვარი, ზოგი მოკლე და შინაარსით მძიმე, ზოგი გაზვიადებული და უშინაარსო. ვსადოთ ამ სწობების საშუალებით და მათი ჯეროვანი განმარტებით შეძლებისა მებრ ბრძოლის მიმდინარეება, მისი სქემა აღვადგინოთ.

მაგრამ რა ძალები ჰყავდათ მოპირდაპირეებს? მათეს სწობები (კოალიცია: 600.000; დავით II: 60.000) და გოტიყსაც (კოალიცია: 800.000; დავით II: 80.000) ხომ წმინდა ფანტაზიად უნდა ვაღიაროთ, რამდენად ეხებიან კოალიციის ჯარს. არის სხვა სწობები, მაგრამ საკმარისია ვსთქვათ, რომ დროის და ეკონომიური შესაძლებლობათა მიხედვით, ექვს ნიშნოვან ჯარზე ლაპარაკიც არ შეიძლება; კოალიციის ძალები, შესაძლებელია, რომ რიცხვით სჭარბობდა; ერთი კი უეჭველია, რომ ეს ომი, მაშინდელი საზოგადოებით, დიდი მასშტაბის სამხედრო შეჯიბრებას შეადგენდა.

მოკავშირეთა მთავარი სამხედრო და პოლიტიკური მისწრაფება იმ დიდი სოცხალი ძალის ამოწყვეტა იყო; რომელიც აღმაშენებელმა სწორედ ბოლო წლებში შექმნა და შესაფერად მოამზადა. ამ მიზნის მისაღწევად, საჭირო იყო მოქმედება სწრაფი, გადამწყვეტი, თავზარდამსვემი; და ამის საშუალება ერთი ჰქონდათ — რომ დიდი სხენოსანთა ჯარებით ერთბაშად იერიში მიეტანათ მტერზე, და ამ დამკვრელი ძალის სიდიდით, წონით და იერიშის სისას-

ტიკით წინააღმდეგობა თავიდანვე ჩაეშალათ და მტერი წაექციათ.

სწორეთ ამისათვის შეჰკრიბეს საუკეთესო მხედრობა ესე იგი სხენოსანი ჯარი, მთელ დიდ მანძილზე, სირიიდან დაწყებული კავკასიამდე; ეს იმ დროის განთქმული საომარი ძალა იყო. მხედარნი სხვა და სხვა გვარადგილობრივ ჯიშთაგან, არაბულ-სპარსული განათლებით და მაჰმადიანობით ერთმანეთში დაახლოვებული, თურქთა და თურქომანთა ახალი სისხლით გაძლიერებული, კარგ სხენებზე მჯდომი, აგრეთვე ძველ ჯიშთაგან არაბული და შუა აზიის სხენთა სისხლით განახლებული.

ერთი გარემოება იყო მათთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და ხელსაყრელი: ტფილისი და ანისი მათი იყო და ეს ერთეულები, მათ მსხოვრებთა სიმრავლით, სიმდიდრით, ვაჭრობა-მრეწველობით, ზღუდეთა სიმაგრით და მიდამოების ნაყოფიერებით, წარმოადგენდნენ მათთვის ძვირფასს რა საუკეთესო ბაზებს და ეტაპებს. იქ ჯარიც იყო, მეციხოვნეებიც, იარაღის და საჭირო მასალების მალაზიებიც, და ეს ხომ დიდი შეღავათი იქნებოდა.

ანისის მიმართულება და ანისით სარგებლობა ტფილისის მისალწვეად, აიხსნება აგრეთვე—და იქნება პირველად ყოვლისა, იმ ჩინებულ საბალახობით, თივის, ქერის და სხვა სანოვავის სიუხვით, რომელიც გრილ ჰავასთან ერთად, ანისის პლატოს ახასიათებენ როგორც მშვენიერს ადგილს, მრავალრიცხოვან კავალერიის გამოსაკვებად, შესანახავად, მასასვენებლად.

ტფილისზედაც ეს ითქმის, თუმცა ნაკლებად. მაგრამ ტფილისის და მისი მიდამოების კონტრალი ელლაზის ბრძოლას მაინც ფრიად უადვილებდა, რადგან შეადგენდა მისთვის უკანასკნელ ბაზას ანუ დამზადებულ ეტაპს, ბრძოლის ველთან უკვე მჭიდროდ დაახლოვებულს.

ბრძოლის ველი რა მოხდა მთავარ შეტაკებამდე, სხადად არ ჩანს. ომის ზემოაღნიშნული ხასიათის მიხედვით, ელლაზი ალბათ ჩქარობდა იერიში მიეტანა ქართველ-კავკასიელთა ძალებზე, და ეძებდა ომის სწრაფს გარდაწყვეტას ქართლის ველზე, მაგრამ ამისათვის

ხომ საჭიროა მტრის მთავარ ძალთა აღმოჩენა და მერე მათთან შე-
ბრძოლება. ეს მოხდა კიდეც—14 აგვისტოს, მაგრამ მოხდა იქ, სადაც
ეს დავით II სარდლობამ მოისურვა და იმ პირობებში, რომელიც
მანვე მოიწონა და ხელსაყრელად ჩათვალა.

ბუნდოვან შენახულ სნობებიდგან—და ამ მხრივაც ფრანგი
მემატიანე ძვირფასია—ის დასკვნა შეიძლება, რომ ქართველებმა
არამსთუ ბოლოა მიიღეს მათმიერ განგებ ამორჩეულ ადგილზე,
არამედ მათი პოზიციები გაამაგრეს დაბურულ ტყეში ჯებირებით,
ე. ი. იმ საშუალებით რომელიც კავკასიაში ალბათ ყოველთვის ხმა-
რებაში ყოფილა და რუს-მთიელთა ომებიდგან კარგათ სნობილია.
ამ დიდ ბარიკადებში ჯერ საკუთარი ზურგი უზრუნველჰყვეს იერი-
შიდგან, საიდანაც მოსალოდნელი იყო. და ყოველ შემთხვევაში
ამით გზა შეუკრეს იმ რაზმებს, რომელმაც პირ-და-პირ მალღობანი
გადალახა—ქართველთა ჯარზე მოულოდნელ თავდასხმის იმედით
და მერე წინა ფრონტზე ამ საშუალებითვე ალბათ უნდოდათ მხედარ-
თა იერიში შეეფერხებინათ, და საერთოთ კავალერიის მწყობრი
დაკვრა დაებრკოლებინათ. ეს ჯებირები იმავე დროს ალბათ ისავდა
მრავალ-რიცხოვან ქართულ ისრით მსროლელთა რაზმებს: რომ ამ-
გვარ გამაგრების გეგმის შემუშავება, ადგილობრივი ტოპოგრაფიის
მიხედვით ჯებირის აშენება და დასვა მრავალ-რიცხოვან ჯარის
წინააღმდეგ—იგულისხმებს დიდს ორგანიზაციას, რიცხოვან მუშა-
ხელის და მასალების მოყვანას და მოტანას, ადვილი გასაგებია. შევ-
ნიშნათ აგრეთვე, რომ აგვისტო თუ სხენოსანთა მოძრაობისათვის
სარიელ მინდვრებში კარგი დრო იყო, ქართველებსაც ხელს უწყ-
ობდა: პურის მკა გაუთავებიათ, რთველი ჯერ შორს იყო.

მაგრამ მთელი მხედრობა, ხომ ამ ჯებირებზე იერიშს ვერ მი-
იტანდა! საქმის ვითარება, შესაძლებელია, შემდეგი იყო: ერთმა მხა-
რემ, როგორც მეორემ კარგად ისოდა, თუ სად იმყოფებოდნენ მო-
პირდა-პირის მთავარი ძალები. როცა ელღაზის—თავრულ-დობეი-
სის მხედრობა გაშლილ მინდორზე დარაზმვას შეუდგა, მეფემ მძი-
რე რჩეულთა რაზმი გაგზავნა მტრის მოწინავესთან. შესაბრძოლ-

ბლად; რომ მერე სწრაფი უკუქცევით, ელლაზის საომარი წყობა შეეშალათ; და მისი მთავარი ძალები გაურკვეველ მდკომარეობაში ჩაეყენებინათ. ჯებირები სხვა-და-სხვა ადგილებში—რომ აღმოაჩინეს, ამ საფრთხის ასაცდენად, მთელი გეგმა უნდა შეეცვალათ; ამასობაში-კი მეფემ, ისარგებლა რა ამ აშლის და მოულოდნელ გართულების წუთით, მისი მთავარი ძალებით ელლაზის მხედრობაზე იერიში მიიტანა; მოხდა საშინელი ბრძოლა, სადაც მთელი სამეფოს ძალები და მათი მოკავშირე ოს ჩერქეს შირვანელთ მეომარნი და მეფის საკუთარი მუდმივი ჯარი წინა აზიის საუკეთესო მხედრობას შეეჯახნენ. აქ რჩეული რაინდები ორივე მხრის, ერთმანეთს შეებნენ, და მთელი რაზმები ხმალ-და-ხმალ ჩართულ ომში ბედს შეეცადნენ.

20

მთავარი შეტაკების შესახებ ცოტა ცნობებია შენახული. ჩანს რომ იგი დიდ ხანს არ გავრძელებულა. ერთის მეტი ალბათ სხვაც იქნებოდა. კოალიციის ძალები ყველგან სასტიკად დამარცხდნენ, და ამ დღემ სრული გამარჯვება მოუტანა დავით II-ის დროშას.

ამას, ამ 14 აგვისტოს ბრძოლას იხსენიებენ განსაკუთრებით მრავალი მწერლები, როგორც ზემოდ აღნიშნულია. ამ მარტივ სახით ხალხმა და მატიაწეებმა დაიზებირეს მომხდარი ბრძოლა.

ნამდვილად-კი საქმე სხვანაირად წარმოებდა. ტფილისი და ანისი (სხვას რომ თავი დავანებოთ) მათი დიდი რესურსებით და მრავალგვარ საშუალებით ხომ იქვე იყო გადარჩენილ დამარცხებულთა მისაღებად და მათ ძალთა აღსადგენად. და აი როცა მოკავშირეთა მთავარ ძალებმა თავს უშველეს და ტფილისს მიაშურეს—იქნება, შედარებით, მწყობრათ, და მათ სარდალთა წინამძღოლობით—სწორეთ მაშინ დაიწყებოდა მთავარი ოპერაცია დავით II ჯართა, ნამდვილი მაჩვენებელი მათი წრთენის და ორგანიზაციისა. ეხლა ქართველთა სარდლის ჯერი იყო მტრის ცოცხალ ძალთა დარღვევაზე ეფექრა. მან უბრძანა უკუქცეულ ელლაზის მხედრობის დევნა.

თვით ტფილისის ქალაქში, რასაკვირველია, ბევრი ჯარი ვერ შეიხიზნებოდა, რომ მისი ზღუდეებით თავი დაეცვათ. და რაც გალავანის და ციხეების გარეთ იყო, ხომ უკვე ბრძოლის—უკეთ ვსთქვათ დევნის—ასპარეზად იქცეოდა.

ეს დევნა, მათე ედესელის მოწმობით, მთელ რვა დღეს გაგრძელდა—ანისის მიმართულებით, თვით ამ სახელოვან ქალაქამდინ, და გათაჳდა მტრის ძალთა თითქმის სრული განადგურებით. რომ მეფის მღევარი მრავალ რიხხოვანი და „სხენ-კეთილი“ უნდა ყოფილიყო, და ომში მეტად გამოსდილი, ეს ხომ სხადია; და რომ უკუქცევის და დევნის მთავარი მიმართულება ანისისკენ ყოფილა, აიხსნება, უკვე ზემოდ თქმულის გარდა, იმიტაც რომ თვით ელლაზის და „არაბთა მეფის“ სამშობლოში დაბრუნების ბუნებრივი გზა ეს იყო.

ამნაირ დევნას, გარდა პოლიტიკურ-მორალურის და სამხედროისა, აგრეთვე ის მიზანი ჰქონდა, რომ მტრის ბანაკები მთელი ბარგით, ნადავლით, საქონლით, მრავალ-გვარ სიმდიდრით და ურისხვი ტყვე ხელში ჩაეგდოთ.

და ამ მხრივაც აღწერილ ომის შედეგი განთქმული დარჩა საქართველოს ისტორიაში: ტყუილად არ ამტკიცებს დავით II სხოვრების აღმწერი, რომ „ყოველი სამეფო აღივსო ოქროთა და ვერცხლითა, არაბულითა სხენებითა, ასურულითა ჯორებითა, კარვებითა“ და სხვა და სხვა აბჯრით, ძვირფას ჭურჭლით, იარაღით და სხ.

საფიქრებე უია, რომ იმ შემოდგომას საქართველოს მარნებში გამარჯვება შესაფერად იდღესასწაულეს; და არც ტაძრებში საზეიმო წირვანი იქნებოდენ სიღიადეს მოკლებულნი.

დიდგორთან რო გაიმარჯვეს ქართველებმა, ეს მარტო ტაქტიკური, თუმცა დიდი ხეირი როდი იყო; არამედ სტრატეგიულადაც ბოლომდე დასრულებული სამხედრო მოქმედება. მოწინააღმდეგეთა ძალები და თვით მათი კოალიცია დაირღვნენ.

ამ საბოლოო მიზნით დიდი სტილით წარმოებული ოპერაცია (დევნა), და იმავე დროს ტფილისის დროებით გვერდზე დატოვება (ალბათ ალყა ჰქონდა შემორტყმული, მეტი არაფერი)—იმ ტფილისის, საუკუნოთა განმავლობაში საქართველოს გარეშე, უსხოთა ხელში რომ იყო, მრავალ თაობათა ნატურის საგანი—ესაა ამ ომში

განსაკუთრებით საყურადღებო, ნამდვილი სარდლობისა და პოლიტიკური ნიჭის საუკეთესო მაჩვენებელი.

ტფილისის აღება იმ დრომდე გადადგეს, სანამ ომის მიზანს მიაღწევდენ. მაკმადიანთა სრული დამარცხების შემდეგ კი, ტფილისიც მათი ხანგრძლივი ბატონობის ბურჯი, ხელში ჩაუვარდა—არც ისე თავის თავად და არც ისე ერთბაშად—ერს და მეფეს; მწიფე და დამსახურებული ნაყოფი მათი შრომის და თავდადებისა (1122).

ამით საქართველომ შეიძინა ქართლის ძველი დედა ქალაქი, აწ ამიერ-კავკასიის საქმეთა განგებლობის და ხელმძღვანელობის ცენტრი.

ტფილისის შემდეგ ანისის შემოერთება (1123 წ.) დიდ ზნიშვნელოვან საქმედ უნდა ჩაითვალოს. ეს მოხდა თვით ამ სახელოვან ქალაქის მკვიდრთა სურვილით, ე. ი. მათთან შეთანხმებით. დიდგორის გამარჯვებამ ალბათ დაარწმუნა ანისის მოქალაქეთა ერთი ნაწილი, რომ დრო განთავისუფლებისა დადგა; ასე რომ ესეც უნდა გვესმოდეს როგორც პოლიტიკური შედეგი 1121 წ. ომისა. მაგრამ აქვე გამოიხატება სომხეთის ჩრდილო ნაწილთა ზოგადი მიმართულება, მათი სურვილი ქართველთა სამეფოსთან შემოერთებისა. ესეც ნაყოფია დავით II პოლიტიკის სომეხთა მიმართ: აკი ანისის ტაძრის ხელ-ახლად კურთხევა (მაკმადიანთა 60 წლის ბატონობის შემდეგ) მათთვის ეროვნულ ზეიმად გახადა.

რომ ამ ორ შემთხვევაში (ტფილისის და ანისის საქმეებში) კონპრომისის პოლიტიკას (ტფილისის—მაკმადიანებთან; ანისის—მათთანავე და სომეხებთან) დიდი ადგილი ეჭირა, ესეც ხომ უეჭველია. უმთავრესი კი ის არის, რომ ამ დაწინაურებულ ქალაქთა, ტფილისის და ანისის, შემოერთებით აქამდინ უფრო სოფლურ და ფეოდალურ საქართველოს წინ საბოლოოდ იმლება გზა კავკასიის ერთა წინამძღოლობისა, მათი კავშირის დამყარებისა. მიზანი მძიმე და რთული; გზა „ვიწრო და კლდოვანი“—მაგრამ ეს იყო აღმაშენებლის დიდი აზრი.

რასაკვირველია, ეს ბრძოლა მხოლოდ ერთი საფეხურია ძალთა თანასწორობის იმ დიდი ცვლილებებისა, სელჩუკთა სახელმწიფოს დაშლამ და საქართველოს გამაგრებამ რო მოიტანა და რომელიც ჯერ საქართველოს სრული თავისუფლების აღდგენით იხატება, მერე კი მასი დამოუკიდებლობის განმტკიცებით, კავკასიის ერებთან შეკავშირების და მათზე ჰეგემონიის ნიადაგზე.

ამ მხრივ 1121 წელს საქმე უკვე მკვიდრ საფუძველზე იყო აგებული. კახეთის აღრინდელი შემოერთება, შირვანთან დაახლოვება, სომხეთში ბევრ ადგილთა, მათ რიცხვში ლარეს, დაჭერა—ამიერკავკასიაში უკვე ახალ მდგომარეობას ჰქმნიდა, ძალთა სულ სხვა განწყობილებას ამზადებდა; და მუდმივი ჯარის მეფის მიერ დაწესება ხომ აშკარად ხდიდა სხვა მომავალ ცვლილებათა აუცილებლობას.

სწორეთ 1121-3 წლებმა ეს ცვლილებანი მოავლინეს და გაოცებულმა თანამედროვეებმა, შიგნით და გარეთ, უცებ იხილეს ახალი საქართველო, ძველ საძირკველზე გაორკეცებული ძალით და ერთა შეჯგუფებით აშენებული.

მაგრამ ამ სახით საქართველოს და კავკასიელ ერთა გზა ჯეაროსანთა მისწრაფებიდგან ხომ შესამჩნევად განირჩევოდა; არც მათ თანამშრომლობას ჰქონდა მომავალი ჩვენ ვნახეთ 1119-21 წ. ამ თანამოქმედების ნიმუში; ეს გამონაკლისია.

საქართველო როგორც ბუნებრივი ნაწილი, წევრი იყო იმ აღმოსავლეთის, რომლის დაპყრობას ჯეაროსნები ლამობდნენ; ხოლო ამ ნიადაგზე ის საკუთარ, თავისებურ სახლს აშენებდა. ჯეაროსანთაგან არც ხსნას და შველას მოელოდა საქართველო; არც საჭიროებდა იმ დროს მათ დახმარებას და არც იფიქრებდა მათთან კავშირზე. მისი პოლიტიკის მიზანი, ფარგალი და საშუალებანი სულ სხვა იყო.

სომხეთის ახალშენმა კილიკიაში, ხმელთა-შუა ზღვისკენ მიმართულმა, პიზა-გენუა-ვენეციის ხომალდთა სამფლობელოსკენ, — პირიქით, სწორეთ დავით II დროიდან მოყოლებული, მოისურვა თავის მომავალი ფრანგთა კავშირზე დაეყრდნო; და ჯვაროსან სამთავროთა ბედს საკუთარი არსებობა შეუერთა. ამისი დაბოლოვება მე-XIV საუკუნის დიდი კატასტროფა იყო; რომლის განმეორება — ანუ გაგრძელება, — იქვე კილიკიაში და სხვაგან — სხვა სახით, უკვე ჩვენს დროს, 1914-1924 წ. უკიდურესი დრამით ამნაირადვე დასრულდა.

24

დავით აღმაშენებელი საქართველოს ეკლესიამ წმინდანად აღიარა; ეს სარწმუნოებრივი შარავანდელი მის ხელმწიფურ სახეს საიდუმლო სამკაულით ამშვენებს და მისი ნამდვილი მნიშვნელობის გაგებას ჩვენთვის სოტა ართულებს.

რომ იგი ღრმად მორწმუნე კაცი და ქრისტეს მოსავი, ღვთის მსახური მეფე იყო, ეს უეჭველია. მაგრამ ეს არის მთელი იმ დროის დახასიათება, და კერძოთ, მეფეთა სავალდებულო წესი.

აღმაშენებელი, მხურვალე ქართველი ქრისტიანია, სომხებთან სულით და გულით დაახლოვებულა; მაჰმადიანთა უპატრონებს. იგი პირველად ყოვლის ხელმწიფეა, პოლიტიკურად მოღვაწე, შემართებული, ზოგადზე და არა კერძოზე მოფიქრე.

ეს დიდი მმართველი, მეომარი, წიგნთ მკითხველი და მონადირე, ღვთის და კაცთა წინაშე — წმინდანია? ამგვარი, საშუალო საუკუნოებში ჩვეულებრივი, ეროვნულ უდიდეს გმირთა აპოთეოზი — მისთვის დამსახურებული ჯილდოა. ხოლო აწინდელი კაცის ჯვალში ამ დიდ მოქმედ პიროვნებას და მის დროსაც არ უნდა ავიწროებდეს.

...როდესაც საჭიროება მოითხოვდა, იგი მრისხანე, თავ-ზარდამსემის იქნებოდა. ტფილისი რომ აიღო, ბევრს დედა უტირია; „ორგულთათვის“ უღმობელი იყო. და არა ერთხელ ალბათ.

მისთა მჭვრეტთა დაუსახეს ვეფხსა ტოტი, ლომსა
თათი.

დიდი სარდლის და სახელმწიფო მებრძოლის წმინდანად აღიარება, უფრო იმ ეპოქის აზრთა მიმართულებას ახასიათებს, და ნა-

კლებად თვით დავითის ღვაწლს გვიშუქებს. და შეადარებთ რა მის ქებას ქართველთა მიერ, სომეხთ ხმასა, გულწრფელ დიდებას რომ უგალობენ, და მუსლიმანთა ხოტბას; როცა გაახსენდებთ ანისის ტაძრის საზეიმო კურთხევის ამბავი, ანისი რომ განთავისუფლეს; და მეჩითებში მეფის მიერ ღვთის სამსახურის ხშირს თანდასწრებას, უნებლიედ აზრი გეპარებათ, რომ ეს მეფე, მაღალ-სულოვანი ქართველ-სომეხის, დიდი დავით კუროპალატის ნამდვილი მემკვიდრე, დაბადებული ხალხთა წინამძღოლი, მიუხედავად მის რასაც თავის სინიდისის სიღრმეში გრძნობდა, იმ ქართველთა ნამდვილი წინამორბედი, ვინც ღრმა რწმენასთან და მსოფლიო ჭმუნვასთან ერთად, სარწმუნოებრივ ცალმხრივობაზე ამალღებულ სულს ატარებდნენ—იმ ქართველთა, ვის წრეში და ვისთვისაც შემდგ დაიწერა „ვეფხისტყაოსანი“!

25

ამნაირი აზროვნება და გონების რთული განწყობილება—მაღალი კულტურის ნიშანი—საქართველოს ზემო აღწერილ პოლიტიკურ მიზანთა მისაღწევად აუცილებელი იყო.

მაგრამ თვით ეს მიღწევა იმ პატრონ-ყმური კავშირით შეზღუდული იყო, რომელმა, მართლა შესაძლოდ გახადა მაგალ. სომეხეთის და შირვანის საქართველოსთან ვასსალური დაკავშირება. თვისი ბუნებით კი ადვილი დასარღვევი იყო.

ქართველ-სომეხ-მუსლიმანთა შეჯგუფების მომავლის დასამტკიცებლად და უზრუნველსაყოფად, საჭირო იყო ჯერ თვით საქართველოში სახელმწიფო წესწყობილების უფრო სრული დამყარება (აგრეთვე სომეხთა და შირვანშიც); ეს კი მოითხოვდა მუდმივ სახელმწიფო გამოგონებას, შემოქმედებას, რომლისთვის შესაფერი საზოგადოებრივი პირობებიც ხომ საჭიროა; და ამ მხრივ ის ეპოქა საკმაოდ როდი იყო დაწინაურებულია.

26

შემდეგში რაც უნდა მომხდარიყო, ის კი უეჭველია, რომ წარსულ თაობათა მიერ დაწყებული საქმე დავით II-ის საქართვე-

ლომ ნამდვილი ხელმწიფური წესით და სახელმწიფო უნარით შეასრულა.

ხოლო ამ ძლიერის მკლავით გამაგრებულ ბალავარზე, ქართველებმა ვერ შესძლეს მტკიცე შენობის აყვანა, რის მიზეზიც მრავალგვარი იყო.

ამითი არ შემძირდება მე-XII და მე-XIII საუკუნოთა საქართველოს ღირსება და მაღალი ხარისხი. თავის—აწ საკმაოდ გაფართოვებულ სფეროში, ხმა მაღლა ამტკიცებს საკუთარ არსებობას, და მას ბრწყინვალედ ჰფარავს „დროშა სვიანი, დავითიანი“.

ისტორიის შარავნათაგან აწ სოტა მოშორებით მდებარეს—ლათინურ დასავლეთთან ნაკლები ურთიერთობა აქვს. მაგრამ მასაც ამ დროს ამკობენ მშვენიერი და ნაზი ყვავილები ერთა გაფურჩქნისა—წარმავალი, მძლავრ ძალთა დაახლოვებით რო სჯუნებიან (პროვანსი, ანდალუზია...).

მე-XIII-ე საუკუნის ქარიშხალები უკვე ვერ აიტანა საქართველომ და დაცემის გზას დაადგა... აღორძინებამდე.

ეს ისტორია სულ სხვა რამეა, და გრძელდება შვიდ საუკუნოთა მანძილზე.

მაგრამ განვიჟეოროთ, მიუხედავად იმისა რაც შემდეგმა განვითარებამ სხვა პირობებში მოიტანა, დავით II-ის დროის მიღწევა, ახალი ეპოქის სულით გაქლენილი, იყო ძველ ქართველთა მისწრაფების და ღვაწლს-ნამდვილი დაგვირგვინება.

1125 წ. მეფემ უანდერძა თავის მემკვიდრეებს დიდი სახელმწიფო, სიძალადით სავსე ერი—უკეთ ვსთქვათ, ერები, და—ნიჭი უძვირფასესი-პოლიტიკური სიბრძნე-ხელოვნების რთული და სრული გაკვეთილი.

გოტიე-კანცლერის „ანტიოქიის ომები“.

ომი II. მუხლი XVI.

1121—1122 წ.

III. კერძოდ რას (გეტყვიot)? (ალაბით) წამოსულმა (ელლაზიმ) თურქმანთა და აგრეთვე არაბთა ურიცხვი ჯარი შეჰკრიბა, და ამ შეკრებულთა სიმრავლე რომ ნახა, უალრეს ამპარტავნებით გათამამებულმან, დავით მეფის წინააღმდეგ ივერიაში ლაშქრობა გადასწყვიტა, ერთ ხორასნელ სულთანთაგან ერთათ; რათა მისი დაქსევის ანუ განდევნის შემდეგ, თავისუფლად და სრულიად შეუდგეს იერუსალიმის და ანტიოქიის დამორჩილებას და ქრისტიანთა ამოწყვეტას. ხოლო მას სიამაყით მოლაშქრეს ღვთის რისხვა წინ უდგა: იმავე დღეს როდესაც სულთანი და თვით ელლაზი ექვსასიათასი მეომრით მეფის ქვეყანაში საომრად შესულან, ესე მეფე დავით, წმიდა ჯვარის ნიშნით აღჭურვილი, ოთხმოცი ათასი მიდიელ და ქრისტიანე მეომრით, მოაწყო რა რაზმები, ერთ ხეობაში დადგა, ორ მთაა შუა დაბურულ ტყეში, საიდანაც ხმები იყო რომ მტერნი შეტევას უპირებდენ; დადგა და წარმოსთქვა ესრეთ: „ეჰა, მეომარნო ქრისტესანა! თუ ღვთის სჯულის დასაცავად წესიერად ვიბრძვიot, არამც თუ ეშმაკის ურიცხვ მიმდევართა არამედ თვით ეშმაკებსაც ადვილად დავამარცხებot. და ერთს რამეს გირჩევot, რაც ჩვენნი პატიოსნებისათვის და სარგებლობისათვის კარგი იქნება, ესაა რომ ჩვენ ყველამ, ხელთა პისადმი აღპყრობით ძლიერ დმერთს აღთქმა მივცეთ, რომ მისი სიყვარულისათვის ამ ბრძოლის ველზე უფრო მოვკდებით, ვიდრე გაიქსევიot; და რომ არ შეგვეძლოს გაქსევა, რომც მოვიინდომოთ, ამ ხეობის შესავალი, რომლით შევსულვართ, ხეთა ხშირ ხორგებით შევკრათ, და მტკიცე გულით მტრებს, როცა მოგვიახლოვდებიან ჩვენზე იერიშის მოსატანად, სასტიკად შევეუტოთ“.

გარშემო ერთის ომისა

ამისთანა მეფის, ამ ჭეშმარიტის და სრულის ქრისტიანის, აზრი მოწონებული, მიღებული და შესრულებულიც ყოფილა.

IV. არც დაუგვიანდა: მეფემ თვითოეული რაზმი დაარჩია, ხოლო ორასი ფრანგის მეომარი, რომ ჰყავდა, მოწინავეში დააყენა, პირველ დაკვრათა მისაცემად; მცისვე ხეობის მეორე ნაწილში ანუ ფრონტზე, ჯარის-კაცთა ძლიერი ყიყინით, ცხენთა და აბჯართა უკიდურესი ხმაურობით, ურჯულოთა ზარ-დამცემი ბაირალებით ჩნდებან, და იმავე დროს, სხვა და სხვა გვარ საკრავთა ხმაურობათა და ბარი ბანს აძლევენ. ხოლო მეფე დავით, ამდენ სიმხეტსე მოთმინებით განიცდის, და თავისიანებს მამაცი სულით ამხნეებს და ანუგეშებს; უმტკიცებს, რომ ურჯულოთა გაამაყებული სიმრავლე, ძალითა და შეწვენითა წმინდა ჯვარისა, ნაკლების ჯარით და სწრაფად დაითრგუნება. ამის შემდგომად, დაინახეს რა ურიცხვი ბრბო, ქრისტეს მსახურნი, ამაყის სულით გატაცებულნი, უაღრესი ყიყინით თავს დაესხნენ მათ; ხოლო უფლის ძალით. პირველ შეტაკებასთანავე ბრმადებთან და ფრანგთა მიერ გაქცეულნი იფანტებიან. ღვთის თითის ქნევით, ბოროტნი ქრისტეს-მსახურთა და მიდიელთა მახვილის მსხვერპლად იქცევიან; და გავიგეთ ამ ომის მნახველთაგან, რომ სამი დღის მანძილზე გაქცეულთა ოთხასი ათასი მოისრნენ მეფის მახვილითა.

თვით ე. ღლაზი თავში დაჭრილი, დაჰკარგა რა თითქმის ყოველივე, ღვთის ნებართვით მსირვოდენ ლტოლვილით, უიარაღო და დამშეული, არაბთა მეფის წინამძღოლობით სახლში დაბრუნდა, ნახევრად მკვდარი...

Galterii Cancelarii Bella Antiochena

II. Bellum. Art. XVI.

A. 1121-1122

P. 130-131 ed. de Riant.

III. Quid singula ? Profectus, tam Turcomanorum quam et Arabum gentem praemaximam congregat, et, his congregatis visatanta multitudine, elatione immensae sauperbiae correptus, statuit cum

uno soldanorum Chorocensium super regem David in Mediam equitare, ut, eo perempto vel exhaeredato, libere et absolute valeret Jerusalem et Antiochiam, peremptis christianis, suo dominio subdere. Ipsi vero cum superbia equitanti ira Dei obstitit: eo namque die, quo soldanus et ipse Algazi cum sexcentis millibus terram regis bellaturi intraverunt, ipse idem rex David, signo sanctae Crucis praemunitus, habens intra Medos et christianos quater viginti millia pugnatorum, factis agminibus inter duos montes densissimis nemoribus insitos, in valle restitit, qua, ut fama retulit, super eum hostes ingredi praesumebant; restitit, et sic locutus est: « Eia, Christi milites! Si prolege Dei tuenda legitime certaverimus, non solum innumerabiles satellitum daemones, verum etiam ipsos daemones ex facili superabimus. Est autem consilium, quod intueor, si laudatis, nostro honori nostraeque utilitati profuturum, hoc videlicet, ut, erectis ad caelum manibus, cuncti potenti Deo promittamus, pro amore ipsius in hoc belli campo ante mori quam fugere et, ut fugere nequeamus, etiam si velimus, patentes hujus vallis aditus, quibus intravimus, densissimis lignorum struibus constipemus, et constanti animo hostes e proximo in nos certare praesumentes acerrime percutiamus ». Quid singula? Tanti regis, veri et perfectissimi christiani, laudata, probata et perfecta stat sententia.

IV. Nec mora: dispositis aciebus singulis, rex ducentos milites Francigenas, quos habebat, ad primos ictus inferendos ante posuit: statimque in altera parte vel fronte vallis, cum ingenti hominum clamore, equorum et armorum strepitu constipato, sceleratorum vexilla prodeunt ferocissima, et, his accedentibus, diversorum instrumentorum sonitu intonant undique montes cum vallibus. Rex autem David tantorum ferocitatem humillimi praestolatur, suosque incitat virili animo et consolatur, asserens elatam infidelium multitudinem, cooperante virtute sanctae Crucis, parva manu et brevi posse conteri. Nec multo post, visis christicolis, infinita multitudo, spiritu superbiae exagitata, cum immensis clamoribus in eos irruit; virtute vero Domini in primis ictibus excaecati, Francorum manibus corrunt, in disper-

sionem effugati, ut quid singular. Perfidi nutu Dei christicolis et Medis una praebentur caedis materia; et, ut proserio existentium in conflictu didicimus, in fuga spatio trium dierum habita, corruerunt regali gladio quatuor centum millia. Idemque Algazi, in capite vulneratus, peremptis paene omnibus suis, permissione Domini cum paucis effugatus, inermis et famelicus conductu regis Araborum repatriavit semimortuus.

შ ე ნ ი შ გ ნ ე ბ ი.

Galterii Cancellarii Bella Antiochena, დაწერილი 1122 წ. ანუ სოტა შემდეგ, დაიბეჭდა პირველად 1611 წ. Bongarsius-ის სწობილ გამოცემაში *Gesta Dei per Francos*. მოიპოვება სხვათა შორის Migne-ის დიდ კრებულშიც.

არსებობს ორი კრიტიკული გამოცემა: ა) ფრანგ მეცნიერის **de Riant**, ჯვაროსანთ ლაშქრობათა ისტორიულ წყაროთა დიდ in-folio Institut de France-ის გამოცემაში: *Recueil des historiens des Croisades... Historiens occidentaux. T. V. P. 1895*;

ბ) სალკე გამოცემა, ბევრი მრავალგვარი შენიშვნებით etc როგორც შეეფერება გერმანელთა სიბეჯითეს; **Galterii Cancellarii Bella Antiochena**, mit Erläuterungen und einem Anhangе herausgegeben von Heinrich Hagenmeyer, Innsbruck, 1896.

გოტიეს მოწმობა მოკლედ მოთავსებულია Brussel-ის მიერ მისი სასარგებლო კომპილაციის სხოლებში: *Extraits de divers auteurs, relatifs au règne de David II* (იხ. *Additions et éclaircissements etc. 1851. Add. XIII, n. 4, p. 229*). იხსენიებს მას ავრეთვე მისი „ისტორიის“ Introduction-ში, p. LXIII (1858). მ. თამარაშვილმაკი მთელი ტექსტი დაბეჭდა ფრანგული თარგმნით მის წიგნში: *Histoire de l'Eglise Géorgienne, Rome, 1910 წ.*

დენებში აქ უაზრო ტერმინია: *Euetiam*, და ამის შესახებ ეჭვი უკვე 1611 წ. გამომცემელს ჰქონდა. *Brosset*-ის აზრით, ეს უსათუოთ *Iveria* უნდა ყოფილიყო; და უფრო ადრე იგივე აზრი (ადვილად მისახვედრი) გერმანელმა მეცნიერმა *Wilken*-მა გამოსთქა მის დიდ შრომაში *Gesch. d. Kreuzzüge 1807-1832*, აბულ-ფარაჯის ტექსტის მიხედვით. მაგრამ ივერიის მაგიერ მედია-ს შეიძლება იყოს (იხ. აქვე დაბეჭდილი ანსოხ წერილი, გვ. 32), და ხეები მართლა ასედაც ჰკითხულობენ. ახალ გამომცემებში—ფრანგულში მიღებულია *Media m*; გერმანულში: *Iberiam*. იხ. ამის შესახებ *Hagenmeyer, o. c. S. 304*. თავდაპირველად შესაძლებელია, *Euetia* კი არა, *Avezia* იქნებოდა ისე როგორც მაგალ. ერთს სხვა იმდროინდელ ნაწერში იხსენიება დავით, აფხაზეთის მეფე, *Aveziae rex. Cf. Gesta Francorum expugnantium Iherusalem. Recueil etc. Hist. Occid. Vol. III. Paris, 1866, p. 542*. სხვათა შორის, თანახმად აქ მოთავსებული მნიშვნელოვანი მოწმობისა, დავით აღმაშენებელი იერუსალიმის მეორე ფრანგ მეფეს ბალდუინს († 1118) ხშირად საჩუქრებს უგზავნიდა. *Cf. Reinhold Röhricht. Gesch. des Königreichs Jerusalem (1100-1291). Innsbruck. 1898, s. 120*.

გოტიე-მწიგნობრის სიტყვებით, დავითის ჯარში, გარდა ქრისტიანებისა, „მიდიელებიც“ ყოფილან. უეჭველია, აქ შირვანელები იგულისხმებიან.

მათე ედესელის სომხური ქრონიკა და მისი ფრანგული თარგმანი გამოსცემულია *Dulaurier*-ის მიერ უკვე დასახელებულ დიდ კრებულში *Recueil etc. Documents arméniens. T. I. P. 1869*.

არაბულ და სხვა მწერალთა მოწმობები 1121 წ. ომის, ტფილისის აღების და სხ. შესახებ, მოიპოება ძველ *Defréméry*-ის შრომაში (*Journ. Asiatique, 1849, T. XIII*), მეორე *Brosset*-ის ზემოდ აღნიშნულ კომპილაციაში (*Add. XIII*), დიდ ფრანგულ *Recueil*-ის იმ ფოლიანტებშიც (*Historiens orientaux des croisades*) სადაც მოთავსებულია აღმოსავლეთის მწერალთა ქრონიკები, თარგმნით, განმარტებით, სქოლიოებით და სხვა.

გარშემო ერთის ომისა

ამ მოწმობებს, სხვა და სხვა დროს შენახულს და აღწერილს, კიდევ ბევრი შედარება, გასინჯვა და დამუშავება სჭირია.

როგორც სომეხი მათე, აგრეთვე გოტიე დავითის ჯარში ფრანგთა მსირე რაზმსაც აღნიშნავენ. თვით ეს ცნობა საეჭვოა და აშკარად ტენდენციურია. ის კი რომ ამ ომში შეთანხმებით მოქმედობდნენ ქართველები და ჯვაროსნები—მოპირდაპირე ერთი და იგივე ჰყავდათ—საფიქრებელია. მაგრამ უამისოდაც გოტიეს ხომ ადვილად შეეძლო სწორე ცნობები მიეღო თვით ალექსანდრეში, სადაც იგი დროებით ტყვედ წაიყვანეს, და ანტიოქიაშიც იქ მყოფ სომეხთა და ქართველთა საშუალებით. მათი ურთიერთობა მაშინ საკმაოდ ცოცხალი იქნებოდა.

ეს ჯვაროსანთა ძლიერა მტერი, ელღაზი ამ დამარცხების შემდეგ მალე მოკვდა (1122 წ.), რაიც შთაბეჭდილებას კიდევ უფრო გააძლიერებდა. ამ პირობებში ადვილად გასაგებია გოტიეს მოთხრობის განსაკუთრებული კილო, მისი უაღრესი სიხარული დავით II-ის გამარჯვების გამო.

§ 7. ამ მოვლენათა კავშირი საქართველოშია ცარგათ ესმოდათ. დავით II-ის ისტორიკოსი მათ ერთ ჯგუფად აერთებს შემდეგ მკაფიო რეზიუმეში: „...ამას ეამსა გამოვიდეს ფრანგნი აღილეს იერუსალემი და ანტიოქი შეწეენითა ღვთისათა მოეშენა ქუეყანა ქართლი განძლიერდა დავით და განიმრავლნა სპანი და არღარა მისცა სულთანსა ხარაჯა და თურქნი ვერღარა დაიზამთრებდეს ქართლსა“ („ქართლის ცხოვრება“, გამ. ე. თაყაიშვილისა, 289).

§ 8. ჯვაროსნებმა ჯერ ედესა და ანტიოქია დაიპყრეს (1098 წ.) მერე იერუსალიმი (15 ივლისს 1099 წ.). ედესა, ანტიოქია, ტრიპოლი წმიდა ადგილებს იცავდნენ თურქთა საპასუხო იერიშთაგან. ანტიოქელ და ედესელ მოწინავეში მყოფთ ფრანგებს საქმე უფრო დამასკოს ათაბაგთან, ალაბის და მოსულის ამირებთან ჰქონდათ.

§ 5 და სხ რომ დავით II პოლიტიკური დიდი ინიციატივა და სამხედრო მოქმედება ბევრს არ მოსწონდა საქართველოში, ეს აღნიშნულია მის ცხოვრებაში, რომლის დამწერმა ერთნაირი აპოლოგიატ შეთხზა ამ მხრივ მისი გმირისა. იხ. შესანიშნავი ადგილი, სადაც ჩვენი ავტორი ცნობს, რომ „არიან ვინმე მამრალბელნი მეფისანი

ჯერეთსა ესეოდენ მჭირსედ მოლაშქრობისათვის“ და სხ. და ვისიც აზრით „არსა მშვილდი თავს იღებსო მარადის გარდასმულობასა“; და მერე ავონებს ასე მოაზრე ხალხს, რა პირობებში დაიწყო აღმაშენებელმა მისი მოღვაწეობა („სამეფო აფხაზეთისა მძირე ჰქონდა“) თითქმის უჯაროდ („მძირე გუნდი მხედრობისა და იგიცა შეჯაბნებული... უსხენონი... თურქთა მიმართ წყობისა ყოვლად უმეპარნი...“); მერე-კი როსა ომებში ქართველებმა თან-და-თან სამხედრო წრეთნის და სარდლობის დიდი სკოლა გაიარეს, დავით II-ის მეთაურობით, სამეფოს საქმეები სხვა ნაირად წავიდა, და ამ პოლიტიკის დიდი შედეგები და გამარჯვებანი ნუ თუ მიღწეულ იქნებოდნენ „აღვილთა მწუანგილოვანთა ზე და მოსმურობითა და განცხრომათა“-ო? მტკიცე გამირული დისციპლინა, სახელმწიფო და სარწმუნოებრივი, ახასიათებს დავით II-ის დროს და ზღუდავს ქართველთა ბუნებაში ღრმად ჩანერგული ჰედონიზმის მისწრაფებას.

§ 8. ჯვაროსანთა ისტორიიდან მთავარი ფაქტები ყველამ იცის. კერძოდ მათ მიერ დაარსებულ სამთავროთა მდგომარეობა და სხვა-ვრება აღმოსავლეთის ფარგლებში კარგათ იხატება შემდეგ თხზულებებში: G. Schlumberger, *Les principautés franques du Levant etc.* P. 1877. Hans Prutz, *Kulturgeschichte der Kreuzzüge.* B. 1883. W. B. Stevenson, *The Crusaders in the East.* Cambridge, 1907. საბერძნეთის დამოკიდებულება პირველ ჯვაროსანთა ლაშქართან და მძირე აზიის მდგომარეობა იხ. საფუძვლიან გამოკვლევაში F. Chalandon, *Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène.* (1081-1118), P. 1900.

§ 22. ამ დიდი გეგმის ერთიანად განხორციელება შეუძლებელი იყო; მის ყოველს მუხლს, ასე ვსთქვათ, საკუთარი ისტორია აქვს. „რანთა“ და შირვანის დაკავშირება (ნელი რამ ყოფილა, სომხეთის ქალაქთა და მიწათა პატრონ-ყმური მოთავსება ქართველ მეფეთ. საბრძანებელში — შედარებით უფრო ადვილი და ბუნებრივი.

მაგრამ ამ სხვა-და-სხვა ქვეყანათა და ერთა ამნაირი ქვეშევრდომობა საერთო დინასტიისადმი ამგვარივე ფეოდალურ დამოკიდებულებას საკუთარ საქართველოშიც კიდევ უფრო ამაგრებდა (საქართველოს შემდეგდროინდელი შესუსტების ერთი მიზეზთაგან);

ერთი სიტყვით ქართველთა „იმპერიის“ წეს-წყობილება თვით საქართველოში სახელმწიფოებრივი გამაგრების, კონსოლიდაციის პროცესს აფერხებდა, და დავით II-ს დროს აშენებული ხალხონური მტკიცე სამეფო შემდეგ შესამჩნევად გადაასხვადურეს. ამითი ამ დიდ სისტემას დედა ბოძი—საქართველო—განუმტკიცეს-კი არა, პირ იქით, თან-და-თან ძირი გამოუთხარეს. როგორც სხვა დარგებს, სამხედრო საქმესაც ანალოგიური ევალუპია ეტყობა, მაგრამ ყველა ამ საკითხების გასინჯვა შორს წაგვიყვანდა.

§§ 2, 23, 24. იხ. განსაკუთრებით დავით II ქება მათე ედესელის მიერ, *Recueil des historiens des croisades. Documents arméniens*, T. I (P 1869) p. 136. 1064 წ. ყარსის მეფემ გავიკმა საბერძნეთს დაუთმო მისი სამფლობელო ასევე მოიქცა ამასწინად, 1043-4 წ. გავიკმა II-მ ანისელმა; მისი სიკვდილის შემდეგ სომხეთის სამეფო ფორმალურადაც გაუქმებულა (1079 წ.).—იმავ დროს რუბენის მიერ კილიკიაში დაარსებულია სომეხთ სამთავრო (1080 წ. ახლო), მე-XII ე საუკუნის გასულს დამოუკიდებელ სამეფოდ აღიარებული.

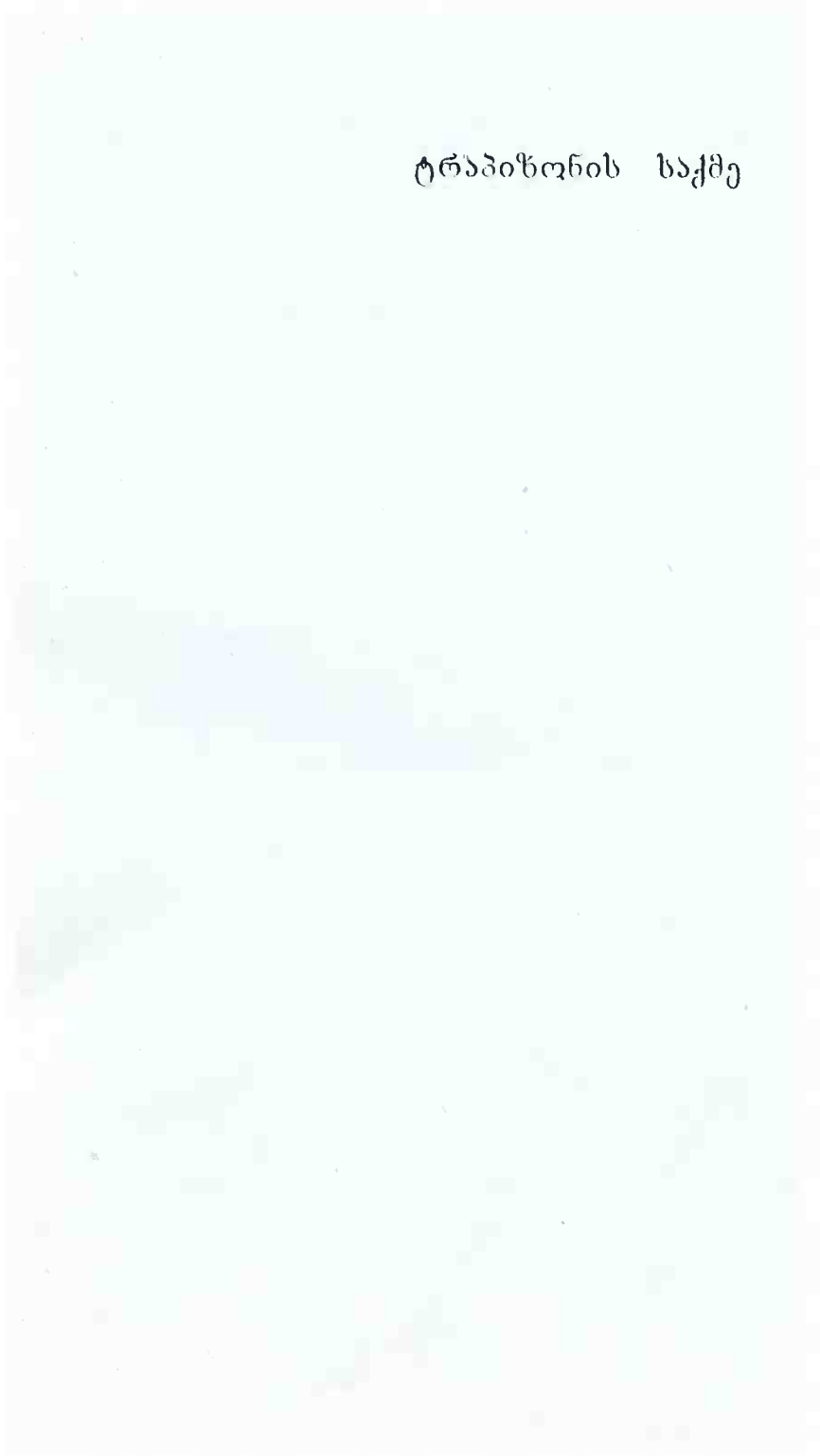
იხ. *Dulaurier*-ის გამოკვლევა კილიკიის ქესახებ *Recueil etc., Documents arméniens*; და მთავარი ფაქტები ამ პროცესის *F. Chalandon*-ის უკვე დასახელებული გამოკვლევებისა. ზოგადი მიმოხილვა მოიპოვება თუნდაც *J. de Morgan*-ის 1919 წ. დაბეჭდილ სომხეთის ისტორიაში.

§§ 4, 24. ამის შესახებ მუსლიმანთა მოწმობები იხ. *Brosset*-ის *Add. XIII*, ნიკოლოზ მარტის მიერ დავით II-ის დახასიათება (1902 წლის *ცნობილი გამოცემის Drevne-grusinckie odopisty* წინასიტყვაობაში), და ივ. ჯავახიშვილის მოთხრობა მის ქართველი ერის ისტორიაში (წიგ. II, 1910).

ჯვაროსნთა დროიდან

ნაწილი მეორე.

ტრავიზონის ხაჭმე

ტრაპიზონის საქმე.

1204

მეცამეტე საუკუნეში, ამაღლების შემდეგ, საქართველოს ბედმა—მონგოლთ ბატონობის დამყარებამდე—იწყო დაცემისკენ გარდახრა. ძველს მონარქიას, მე-XII-ე საუკუნეში ისე ვაფურჩქენილს. სასიცოცხლო წვენი, ასე ვსთქვათ, დაჰკლებია და მას მეტი მომავალი არ ერგო.

ამ სახელმწიფო ფორმის სხოვრება—ვიგულისხმებ ძველი სამეფოსი ერთ-მთავრობას—მე-XV-ე საუკუნეში, მიუხედავად ორასი წლის ბრძოლისა, სხადი სიკვდილით დამთავრდა. ამისათვის, მისი მსვლელობა დასრულებულ სიკლს ანუ კიკლოსს წარმოადგენს, რომლის განმეორება ანუ განახლება შემდეგში არასოდეს მომხდარა.

ერის სხოვრების მერმინდელ თანდათან დაქვეითებას და დაწვრილმანებას ის შედეგიც მოჰყვა, რომ წარსული ერთობის დარჩენილი ტრადიცია ისტორიული მეხსიერების თითქმის უძვირფასეს შინაარსად იქცა.

იმ ხანის კრიტიკული გამოკვლევის მხრივ კი ბევრი რამ გამოსარკვევი რჩება, და ვინც რომელიმე ამოცანის ახსნას მოისურვებს, მას საგანი არ დააკლდება.

ერთს იმდროინდელ პოლიტიკურ ამბავს წინამდებარე ნაწერიც ეხება; ამბავს, რომელიც სამართლიანად ითვლება ძველი საქართველოს მნიშვნელოვან საქმეთა შორის.

სამწუხაროდ ქართულ საისტორიო ძეგლებში არ არის შენახული იმ მისწრაფების, იმ ანგარიშის და იმ აზროვნების კვალი, რომლებით ამ დიდ შემთხვევაში—სახელდობრ ტრაპიზონის სა-

მეფოს 1204 წ. დაარსებაში—იმ დროის ქართველი მოღვაწენი ხელმძღვანელობდნენ.

შეიძლება საკითხიც დაგვებადოს: ჰქონდათ კი გარკვეული პოლიტიკური განზრახვა? ანუ მოქმედობდნენ სტიქიურად, შეუგნებლად? მაშ ნაფიქრი მიზანი რისთვის ვეძიოთ?

აქ ზოგადი შენიშვნა გვჭირია.

საქართველოს ძალა მე-XII და მე-XIII საუკუნეებში შესანიშნავად იშლებოდა, ეს აშკარაა. იხატებოდა, სხვათა შორის, რიცხობრივად ომებსა და გამარჯვებებში. ამბავი მრავალი ხდებოდა, ცნობები კი სოტაა დარჩენილი, ისიც ძუნწად აღწერილი. მომხდარ საქმეთა ნამდვილი მიზეზი და მიზანი ხშირად სულ არაა აღნიშნული,

მართალია, მაშინდელ ქართველთა სამხედრო მოქმედების უნარი და ხალისი ზოგჯერ მეტად სადა და მარტივი უნდა ყოფილიყო. საქმარისია ცნობილი განუხადება მოვიყვანოთ გიორგი III-ის რაინდთა მეფისადმი:

„არა არს ღონე დარჩომისა ჩვენისა თვინიერ ლაშქრობისა და რბევისა“ (ქ. ცხ. 271).

ამგვარი ფიზიკური და სულიერი განწყობილების—სახელმწიფოსთვის ძალიან გამოსადეგი—დამახასიათებელი ფაქტი მრავალია; მაგრამ უკიდურესი შეცდომა იქნებოდა, თუ კი ვიფიქრებდით, რომ იმდროინდელ ლაშქრობათა მიზეზი და მიზანი ზემო მოყვანილ მისწრაფებით ამოიწურებოდა. პირიქით, საქართველო აწარმოებდა იმ დროს ფართო აზრით აღჭურვილ პოლიტიკას, დიდი ზომისას და მემკვიდრეობითი სიმტკიცით გატარებულს. ხოლო მისი ფორმა და საშუალებანიც იმდროინდელი იყო, და მათი გამორკვევა ხშირად ძნელია. ისტორიულ წყაროთა სიღარიბისა და არეულ მდგომარეობის გამო.

XII-XIII საუკუნეთა ჯვარედინზე საქართველოს პოლიტიკური და სამხედრო მოქმედება ერთ სურათად რომ წარმოვიდგინოთ, აღმოჩნდება, რომ კასპის და შავ-ზღვათა შუა მთელ მანძილზე, მუსლიმანთა ბატონობის სფეროში, საქართველო სძლიობდა, სამხედრო ძალით და პოლიტიკური შეჯგუფების საშუალებით, თვისი უპირატესობა დაემტკიცებინა.

ტრაპიზონის საქმე

ამ ძალთა გაშლას განსაკუთრებული მიმართულებაც ჰქონდა: ეს იყო სომხეთის მიწათა განთავისუფლება საქართველოსთან დასაკავშირებლად, თვით სომეხთა თანამშრომლობით და მხარგძელთა ბელადობით.

ვიკმაროთ ამ ზოგადი შენიშვნით. მკითხველმა მართლა არ იფიქროს, რომ ძველი საქართველოს ომები (სარიელი რბევა და ერთგვარი ეროვნული ინაუსტრია ყოფილა და სხვა არაფერი!) და შეეუდგეთ ერთი ამბის განხილვას, რომელიც ნაკლებად ცნობილია, მაგრამ ღირსია დაკვირვებისა, რადგან სხადპყოფს საქართველოს პოლიტიკას მსოფლიო ისტორიის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან წუთში — ბიზანტიის პირველი დანგრევის დროს, ლათინთაგან რომ დაინგრა — და აგრეთვე საქმის ვითარებას საქართველოს ზემოდ აღწერილი პოლიტიკური ფრონტის უკიდურეს მარჯვენა ფრთაზე, ე. ი. შავიზღვის ნაპირზე. მხედველობაში მაქვს ტ რ ა პ ი ზ . ო ნ ი ს ს ა ქ მ ე . 1204 წელს.

1

ტრაპიზონის მხარე დამოუკიდებელ სამეფოდ იქმნა აღიარებული 1204 წ. იმ დიდი საბედისწერო კრიზისის დროს, როცა საბერძნეთის იმპერია თითქმის სულ დაეცა, და მეოთხე გამოლოაშქრების ჯვაროსნებმა, სირია-ეგვიპტეზე თავდასხმის მაგიერ, კონსტანტინეპოლის დაპყრობა ირჩიეს და იქ ლათინთა საკეისრო ანუ ფრანგთა იმპერია დააარსეს. *)

თავიდანვე ამ ახალ სახელმწიფოს — ტრაპიზონისას — კომენტთა გვარის მეფეები ჰყავდა, ბიზანტიის ცნობილი დინასტიის (1057-1185 წ.) ახალი, ადგილობრივი რტა. *)

მნიშვნელოვანია ჯერ თვით ტრაპიზონის სამეფოს დაარსება საქართველოს საზღვრებზე თამარ მეფის ე. ი. საქართველოს წარმატების დროს; მერე ამ ახალი სახელმწიფოს სხოვრებაც, პირველთან ხშირად დაახლოვებული ორ და ნახევარ საუკუნეთა განმავლობაში (1204-1461 წ.).

*) იხ. შენიშვნები 4-7.

ამ 1204 წ. საქმის შესახებ ზეპირი, ბუნდოვანი წარმოდგენა, ქართველთა მიერ მიღებული, ის იყო, რომ თამარ მეფის დროს ტრაპიზონი თითქმის საქართველოს სამფლობელოს წარმოადგენდა^{*)} და, ყოველ შემთხვევაში მასთან მჭიდროდ იყო დაკავშირებული. ამ წარმოდგენის წყარო არის ალბათ უშუალო გადმოცემა^{*)} განსაკუთრებით კი — „ქართლის ცხოვრება“, ძველი საქართველოს ტრადიციათა სალარო.

სახელდობრ, თამარ მეფის ცხოვრებაში ნათქვამია: „წამებს ამას ყოველი მახლობელი სამეფო, გარეშემო ქართლისა, თუ რაოდენნი დაგლახავებულნი მეფენი განამდიდრნა (თამარ მეფემ), რაოდენთა მიმძღავერებულთა უკუნ-სსა სამეფო თვისი.... და ამისი მოწამე არს სახლი ჰარვანშეთი... და ტრაპიზონელთა, რომელნი თავისუფლებითსა ცხოვრებასა ამის მიერ იყვნეს და მტერთაგან უზრუნველობასა“^{*)} ამ რიგად ტრაპიზონი სხადად მოთავსებულია თამარ მეფის პოლიტიკურ კლიენტთა რიცხვში.

ამ ზოგადი განცხადების გარდა, თამარის პანეგირისტი იმავე საგანს, მეტის ყურადღებით, სხვა ადგილსაც ეხება; თუმცა იქაც ტრაპიზონის ამბით უფრო მისთვის სარგებლობს, რომ მკითხველს აჩვენოს „თუ ვითარ მოხედვიდა ღმერთი საქმეთა მისთა“^{*)} ე. ი. თამარისათა; და გადმოგვცემს ტრაპიზონის სახელმწიფოს დაარსების თავისებურ ვერსიას, მით უფრო საყურადღებოს, რომ შენახულია მარტო ერთი სხვა, ისიც ძალიან მოკლე ისტორიული მოწმობა ამ დაარსების შესახებ თამარის დახმარებით: მიხეაელ პანარეტის ეგრედ წოდებულ ტრაპიზონის ქრონიკაში.

ამ ორ მოთხრობათა, ქართულისა და ბერძნულის, შედარება საქმის გასაგებად სავალდებულოა. ჯერ გავსინჯოთ ქართული ვერსია, უფრო ვრცელი და შინაარსიანი.^{**)}

თამარის ისტორიკოსი მოგვითხრობს რომ „მოიწინეს ოდესმე ჩვეულებისა-ებრ“ საკალმასოდ საქართველოში „მონაზონნი შავი მთის, ანტიოქიით და კვიპრისა ქალაქით“ და სხვა ადგილთაგან. „შეიწყნარნა თამარ ვითარ ანგელოსნი.... მისცნა ყოველთა დიადი.... შორიელთა მისცა დიდძალი ოქრო“.... „წარვიდეს მონაზონნი-იგი

*) „ქართლის ცხოვრება“, 1849 წ. გამოს. გვ. 336.

**) იქვე 325-6 გვ.

და მოიწივნენ-რა კოსტანტინეპოლედ, ესმა მეფესა ბერძენთასა ალექსის ანგარსა... იხილა სიდადე-იგი ოქროსა... და წარუღო მათ მონაზონთა. ხოლო სსნა-რა ესე მეფე-მან თამარ, ნაცვლად სხვა უფროსი წარგზავნა მათწმიდათა მიმართ... ხოლო განრისხნა მეფესა ზედა ბერძენთასა, და წარგზავნა მცირედნი ვინმე ლიხთ იქითნი, და წარუღეს ლაზია, ტრაპიზონი... და ყოველნი ადგილნი ფებლაღონი-ისა და პონტოსანი, და მისსნა ნათესავსა თვისსა ალექსის კომნიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა... ესმა ესე ფრანგთა, რამეთუ მოედო ბერძენთა შეწევნა აღმოსავლეთით, გამოვიდეს ვენეტიკნი და წაიუღეს სამეფო ქალაქი, მეფობისა თანა, და შეიხვეწა უბადრუკი-იგი ალექსი ბარდალეთს, თვისისა სიძისა თანა... და... მოკვდა“...

ასეთია ამ ვერსიის სქემა, თვით წყაროს სიტყვებით ნაამბობი

2

სწორედ ამ ცნობების—და ბერძნული მიხედვლ პანარეტის ქრონიკის ერთი ადგილის (იხ. ქვემოთ)—მიხედვით მიღებულია, რომ ტრაპიზონის ესრედ წოდებული იმპერია, ანუ სამეფო 1204 წ: თამარ მეფის ე. ი. საქართველოს ჯარის დახმარებით დაარსდა.

აღსანიშნავია რომ საკითხის გამოკვლევაში აზრთა სხვა-და-სხვაობას ჰქონდა ადგილი. კერძოდ, ბერძნულ ცნობებზე დამყარებული ტრაპიზონის ევროპიელ ისტორიკოსთა შეხედულება, როგორც დავრწმუნდებით, ძალიან განირჩევიდა იმ აზრისაგან, რომელიც შემდეგ ქართველ მწერლებმა მიიღეს ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებაზე და რომელს მთავარ საფუძვლად „ქართლის ცხოვრება“ აქვს.

თანახმად ამ, ასე ვსთქვათ, ქართული განმარტებისა, ქ. ცხოვრების ცნობები სწორედ ტრაპიზონის სახელმწიფოს დაარსებას 1204 წ. იგულისხმებენ; და ამ ქართულ ცნობებს პანარეტის ბერძნული მატიანეც თავის მხრივ ადასტურებს. ისიც მიღებულია, ვითომც და ტრაპიზონის სამეფოს დამყარების საბაზი ყოფილიყოს; ბერძენთ კეისრის მიერ სხვისი ოქროს მითვისება და ამით გამოწვეული საქართველოს დედოფლის რისხვა; ვითომ, რეპრესალიის სა-

ნით, თამარ მეფეს მრავალი ადგილები—თითქმის ბოლომდე—სამხედრო ძალით დაეჭიროს და მერე ალექსი კომნენისათვის გადაეცეს.

ასე მსჯელობენ მკვლევარნი: დიმ. ბაქრაძე, თ. ყორდანი, ივ. ჯავახიშვილი; აგრეთვე ა. ხახანაშვილი მის ტრაპიზონის შესახებ რუსულად დაწერილ სპეციალურ შრომაში.

„თამარ მეფემ ტრაპიზონის იმპერიის ორგანიზაციით ალექსი ანგელოსის შური იძია, მისთვის რომ ქართველები გასარცვა, მეფის მიერ აღმოსავლეთში საჩუქრებით გამოსტუმრებული“—ამტკიცებს ხახანაშვილი.“)

„როცა ბიზანტიის კეისარმა ალექსი III... ბერებს თამარ მეფის ნაჩუქარი ოქრო წაართვა, მაშინ თამარმა ანგარ კეისრის დასასჯელად ჯარი გაგზავნა“... ბრძანებს ივ. ჯავახიშვილი.“)

თ. ყორდანი-კი“*) თამარის ისტორიიდან ამოღებულ ცნობას იმ მოსახრებასაც უმატებს, რომ ა) „ამოღენ ადგილთა“—მემატიანის მიერ ჩამოთვლილი—დასაპყრობად (მსირე აზიის მთელი ნაპირისა ჭანეთიდან პერაკლიამდე!) „დროს მოუნდებოდათ, ასე რომ ქართველთა გალაშქრება ბერძენთა წინააღმდეგ უფრო ადრე, ე. ი. 1203 წელს უნდა მომხდარიყო და ბ) „თამარის ჯარისგან ბერძენების დამარცხება (ფრანგებმა) ჩინებულად გამოიყენეს: შევიდენ კონსტანტინეს-ქალაქში და დაიჭირეს 12 აპრილს 1204 წ.“.

ეს უკანასკნელი აზრი—კონსტანტინეპოლის ფრანგ ჯვაროსანთა მიერ დაპყრობა შედეგი იყო ქართველთა ბერძენებზე გამარჯვებისა—რასაკვირველია, ძველ მემატიანეს ეკუთვნის: „...წარგზავნა (თამარმა) მსირედნი ვინმე ლიხთ-იქითნი და წარუღეს ლაზია... და მისცნა ნათესავსა თვისსა ალექსის...: ესემა ესე ფრანგთა... გამოვიდეს ვენეტიკნი და წარუღეს სამეფო ქალაქი“...

მართალია, ქართველი მემატიანის მოთხრობით აღტაცებულ-

*) „ტრაპეზუნდსკაია ხრონიკა მიხაილა კანარეტა“, იბდ. ა. ხახანაშვილი. მოსკვა, 1905.

**) „ქართველი ერის ისტორია“, 49; 610-611.

***) „ქრონიკები“, I, 291.

ტრაპიზონის საქმე

მა, თ. უორდანიამ „მპირენდი ვინმე ლისტ-იქითნი“, „სოტა არ იყოს, საბერძნეთის წინააღმდეგ მომქმედ საოპერაპიო და საოკუპაპიო არმიად გახადა!“^{*)} მაგრამ იგი სსდილობდა სოტათი მაინც განხილვის საგანი გაეფართოვებინა, რომ უფრო სრული სურათი ჰქონოდა თვალთ-წინ.

ის კია რომ ეს სურათი და მომხდარ ამბავთა ამ გვარი დაკავშირება საეჭვოა, რასაც ეხლავე დავინახავთ. საეჭვოა თვით ამბავის ქართველთა მიერ ბერძენთ წინააღმდეგ წარმოებული ომისა.

3

მთელ ამ საქმას (ბერძენთა კეისრის მიერ თამარის ნაბოძები ოქროს კონფისკაპია—საპასუხო გამოლაშქრება და ქართველთა მიერ მპირე აზიის ადგილთა დაჭერა—მათი გადაცემა სამეფოს დასაარსებლად ალექსი კომნენისათვის—ამის შემდეგ ფრანგთა მიერ კონსტანტინეპოლის დაპყრობა) მეტი კრიტიკა სჭირია.

მემატიანის სიტყვით თამარ მეფის რისხვა და სარეპრესიო მოქმედება მიმართული იყო წინააღმდეგ „მეფისა ბერძენთასა ალექსის ანგარისა“.

უკვე ბროსსეტმა სამართლიანად შენიშნა, რომ მივიღეთ რა მხედველობაში ალექსი ანგელოსის („ანგარი“) კეისრობის ხანა (8. IV. 1195—18. VII. 1203), მაშინ ოქროს მითვისების ინციდენტი—და ქართველთა ამის გამო გამოლაშქრება—უნდა მომხდარიყო ამ ქრონოლოგიურ ფარგლებში, და ბროსსეტის აზრით უფრო ალექსი „ანგარის“ უკანასკნელ წლებებში.^{**)}

მაგრამ, როგორც ალექსი ანგელოსის ტახტიდან ჩამოგდება, ისე ტრაპიზონის სამეფოს დაარსება ზომ ჯვაროსანთა მეოთხე ლაშქრობის ეპოქას ეკუთვნის, და პირველად ყოვლისა საჭიროა აქ ამ უდიდესი გარემოების გათვალისწინება.

ჯვაროსანთა მეოთხე გამოლაშქრება, რომელმაც ისეთი

^{*)} მ. ჯანაშვილი კი პირ და პირ ქართველთა უზარმაზარ ჯარზე ლაპარაკობს.

^{**)} H. de la G. I, 465, n. 1.

მნიშვნე ლოვანი კატასტროფა გამოიწვია, როგორც იყო საბერძნეთის იბპერიის დანგრევა 1204 წ., მკვლევართა ყურადღებას სწირად იპყრობდა. მისი ისტორია თუღია, იქ მრავალ ფაქტორს უთამაშნია. რაინდთა სხვა და სხვა გვარი მისწრაფება, ხალხში ჯერ კიდევ ცოცხალი სარწმუნოებრივი სიმხურვალე, რომის ეკლესია, ვენეციის სავაჭრო და საკოლონიო პოლიტიკა, გერმანიის საკეისროს და რომის პაპის ბრძოლა, ამ წიადაგზე მათი ბიზანტიასთან დაახლოვების ცდანი, ბერძენთა შინაური განხეთქილებანი, ჯვაროსანთა უკვე არსებული ახალშენები სირიაში და სხვა—მთელ ამ ასე აქრელებულ სურათს ბევრი ახსნა და განმარტება დასჭირდა. *)

ამ გალაშქრების ქადაგება დაიწყეს საფრანგეთში ჯერ კერძო სასულიერო აგიტატორებმა. როცა მოძრაობა გავრცელდა, ეკლესიამა დასტური მისცა... ჯვაროსან რაინდთა ელჩები ვენეციაში 1201 წ. თებერვალში ჩამოვიდნენ—უვენეციოდ საქმე ვერ გაკეთდებოდა, ზღვის გაღმა უხომალდოთ ვერ გავიდოდნენ, ხომალდების პატრონი კი მაშინ ვენეცია იყო—და აქ წმ. მარკოზის ეკლესიაში დიდი კრება მოახდინეს, სადაც ვენეციელები ჯვაროსანთა თხოვნაზე დასთანხმდნენ: წაკიყვანთო ზღვით წმინდა ქვეყანაში. სიხარულის არემლებით იტირეს, მერე პირობა შეჰკრეს, თუ რა უნდა მიეღო რესპუბლიკას ამ სამსახურისათვის.

მხოლოდ 1202 წ. ზაფხულში ჯარმა დაიწყო ვენეციაში თავის მოყრა, და უკან დარჩენილთა მოლოდინში შემოდგომამდე იქ უსაქმოდ იყვნენ. სახსარი ბევრს არ ჰქონდათ და ვენეციის ხარჯზედ სცხოვრობდნენ. იერუსალიმის დასახსნელად როდის უნდა წავიყვანონ? სულ ამას იძახოდნენ.

ჩვენთვის, კერძოდ ისაა საყურადღებო, რომ ამ გამოლაშქრებ ს პოლიტიკა თითქმის თავიდანვე საბერძნეთის ტახტის გარშემო ატეხილ ბრძოლასთან იყო დაკავშირებული.

სწორეთ იმ დროს, როცა ჯვაროსნები ვენეციაში, მათ მთავარ ბაზაში, თავს იყრიდნენ ე. ი. 1202 წ., ევროპაში აღმოჩნდა კონსტანტინეპოლიდან გამოქცეული ალექსი, ისააკ კეისრის ახალგაზრდა ძე, იმ ისააკისა, მისმა ძმამ ალექსი III „ანგარმა“ 1195 წ. ტახტიდან რომ ჩამოაგდო და უსინათლო ჰქმნა. ეს ჰაბუკი ჯერ რომის პაპის წარუ-

ტრაპიზონის საქმე

დგა და მის დახმარებას ეძებდა. მერე, ვენეციაში ჩამოსული, თვისი „ანგარი“ ბიძის წინააღმდეგ ჯვაროსანთა ჩარევასაც სთხოვდა მამის მისის ტახტზე აღსადგენად. თქვენს ვალსაც გადავიხდით, ვენეციისა რომ გმართებსო (ამ მხრივ მართლა რომ ძალიან გაუჭირდა მაშინ ჯვაროსნებს); ფულსაც და სახსარსაც მოგსემთ ეგვიპტეს დასაპყრობად; ჯართაც დავეხმარებით; ეკლესიათა გაერთიანებასაც გავიყვან (ამასვე რასაკვირველია პაპი ინოკენტი III-საც კპირდებოდა) — ოღონდ კი მიშველეთო!

თვით რომის პაპი ამ ახალგაზრდა მაძიებელს არც ისე აქეზებდა. აღმოსავლეთის ეკლესიის შემოერთება კარგი რამ იქნებოდა. ხოლო ამგვარივე დაპირება მას ხომ თვით ალექსი ანგარისაგანაც კქონდა. და ეწინააღმდეგებოდა, რომ ჯვაროსანთა საბერძნეთში ინტერვენცია მათ მთავარ მიზანს ე. ი. იერუსალიმის განთავისუფლებას*) დააბრკოლებდა.

მაგრამ ჯვაროსანთა მეთაურები პაპის სურვილებს არც იმდენად ანგარიშს უწევდნენ. სამხედრო თვალსაზრისით, მათი საქმისათვის მაშინ ეგვიპტეზე ზღვით თავდასხმა მიზანშეწონილად ითვლებოდა, განზრახულიც იყო. ხოლო სხვა უფრო რთულ და მრავალ მიზეზებმა, სიხარბემაც, ეს ჯვაროსნები, უმთავრესად ფრანგნი და „ვენეტიკნი“ მათი ხომალდებით სირია-ეგვიპტეში კი არა, ჯერ დალმაციაში, სადაც ამ ქრისტეს ჯარმა ვენეციას ქ. სარა დაუმორჩილა, და ბოლოს კონსტანტინეპოლის მიდამოებში მიიყვანა. *)

ისინი ბერძენთა დედა-ქალაქის წინაშე 1203 წ. ივნისში აღმოჩნდნენ. გალატის სიხე და ქალაქის ზღუდის 26 კოშკი სწრაფად დაიპყრეს და ისააკ-ანგელოსის შვილი, ალექსი IV-ს სახელით, კეისრად აღიარეს. *)

ალექსი III, ქართული ქრონიკის „ანგარმა“, გემით თრაკიაში თავს უჩველა. რაკი ამის შემდეგ უკვე არ კეისრობდა, ცხადია რომ ქართულ ნაწერებში მოთხრობილი ოქროს საქმე 1203-4 წლებზე უფრო ადრინდელი უნდა იყოს. მართლაც, თამარის ისტორიკოსის სიტყვით, ქართველებმა მსირე აზიაში მრავალი ადგილები დაიპყრეს. ეს ადგილები თამარ მეფემ „მისცნა ნათესავსა თვისსა ალექს“

*) სალადინმა მაშინ ჯვაროსნებს იერუსალიმი წაართვა (1187 წ.).

სის“; ამის შემდეგ „ესმა ესე ფრანგთა... გამოვიდეს ვენეტიკნი“ და სხვა. „ვენეტიკნი“ ჩვენ უკვე 1203 წ. იენისში კონსტანტინეპოლის გარშემო ვნახეთ. მაშასადამე ქართველთა გამოლაშქრება მცირე აზიაში არა უგვიანეს 1202 წ. უნდა მომხდარიყო და თუ ეს აგრეა, ქართული წყარო იხსენიებს სხვა რამეს და არა 1204 წ. ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებას. ეს მით უმეტეს, რომ იქ აღწერილი სამხედრო მოქმედება ცხადათ ალექსი III ანგელოსის წინააღმდეგ იყო მიმართული; 1204 წ. ამ „ალექსი-ანგარის“ უკვე სსენებაც არ იყო; ამასობაში ჭაბუკი ალექსი IV-ეც დაიღუპა, ალექსი V დუკასიც „მურზუფლად“ წოდებული, და ბერძენთა კეისრობა სულ მოისპო კონსტანტინეპოლს. 7). ასე რომ ლათინთა „გამოსვლა“ შედეგი კი არ იყო ლაზიის და სხვა ქვეყანათა ქართველთა მიერ დაჭერის, როგორც ამას თამარის პანეგირისტი მოგვითხრობს, პირიქით, ამ ადგილთა დაპყრობა „ივერთა“ დახმარებით და ტრაპიზონის დამოუკიდებელი სამეფოს აღიარება უეჭველად ერთი შედეგთაგანი იყო ლათინთა გამარჯვებისა, მათ მიერ კონსტანტინეპოლს ახალი საკეისროს დაარსებისა და ბიზანტიის იმპერიის დაშლისა.

თანახმად „ქართლის ცხოვრებისა“, მცირე აზიის დაპყრობილი ადგილები თამარ მეფემ მისცა თავის ნათესავს „ალექსის კომონიანოსსა, ანდრონიკეს შვილსა, რომელი იყო მაშინ თვით წინაშე თამარისსა შემოხვეწილ“.

ბროსეტმა იფიქრა „ტრაპიზონის ქრონიკის“ მიხედვით 7), რომ ეს ცნობა იგულისხმებს სწორეთ თამარ მეფის ტრაპიზონის იმპერიის დაარსებაში მონაწილეობას. და ეს აზრი—რომ თამარის ისტორია და პანარეტის ქრონიკა ერთსა და იმავეს ამტკიცებენ—როგორც ვნახეთ, სხვებმაც მიიღეს.

მაგრამ ზემოდ აღნიშნული ანაქრონიზმის გარდა (იხ. § 3) ერთი სხვა სიძნელე ქართული ტექსტის გაგებას ართულებს. ტრაპიზონის ახალი სახელმწიფოს პირველი „კეისარი“ ანუ მეფე, თუმცა გვარით

7) Brosset. Hist de la Géorgie, I p. 465 n. 1.

კომნენი და სახელით ალექსი, სრულებითაც არ იყო ალექსი ანდრონიკეს შვილი, როგორც გარკვეულად ნათქვამია ქართულს მატეანეში, არამედ ალექსი ძე მანუელისა და შვილის-შვილი განთქმული კეისრის ანდრონიკე კომნენისა. ესეც უეჭველია.

იმისი თქმა, რომ ქართულ წყაროში გადამწერის შეცდომასთან გვაქვს საქმე ანუ სხვა ამგვარი ახსნა ამაღ იქნებოდა, ვინაიდან იქ მაინც და მაინც არაა სხადად მოთხრობილი ტრაპიზონის 1204 წ. ამბავი. რაც იქ აღწერილია, თუ მართლა მოხდა, სულ სხვა პირობებში და არა უგვიანეს 1202 წლისა. უნდა მომხდარიყო. და როცა ჩვენი ისტორიკოსი თამარ მეფის პროტექციას ასახელებს, ძნელია რომ სწორეთ ამ შემთხვევაში მისი მოწმობა შემცდარი იყოს. პირიქით, მეტი სოდნა მის მხრივ ზომ მაშინაა მოსალოდნელი, როცა საქართველოში გადახვეწილ კომნენებს იხსენიებს!

ამნაირად: ქართული მატეანის „ალექსი ანდრონიკეს შვილი“ ერთია; 1204 წელს ტრაპიზონის მეფედ აღიარებული ალექსი—სხვა ვინმეა.

5

რაც თვით ოქროს მითვისების საქმეს შეეხება, უკვე ბართლომეის აქვს აღნიშნული ამ მოთხრობის წვრილმანობა და მონახნური კილო.

ეს გამოჩენილი ნუმისმატოლოგი ჰფიქრობდა, რომ თამარ მეფის მიერ დახმარება ტრაპიზონის სამეფოს დასაარსებლად მისი სახელმწიფო გონებითაა ასახსნელი და საქართველოს პოლიტიკურ საქმიროებას უმაღლესად შეეფერებოდა. ბართლომეის აზრით ახალი სამეფო თამარის ქმნილებად უნდა ჩაითვალოს.*)

ამგვარი მსჯელობა საქართველოს იმ დროის პოლიტიკურ განზრახვის შესახებ, ალბათ საფუძვლიანია. მაგრამ არც ისაა შეუძლებელი, რომ მემატეანეც ნაწილობრივ მართალი იყოს, და რომ მის მიერ მოთხრობილ შედარებით წვრილმან შემთხვევით მაშინ ისარგებლეს, როცა გადასწყვეტეს, ნამდვილ გეგმის განსახორციელებლად, ჯარი გაეგზავნათ, და საერთოდ, ემოქმედნათ.

მეტის თქმაც შეიძლება: უზურპატორ ალექსი III ანგელოსის ტახტი მტკიცე არ იყო. მისი ძმის-წული ალექსი, ძე ისააკისა, ხომ ვნახეთ, სიხიდან გაქსეული 1202 წ. ევროპაში რთულ ინტრიგას როგორ აწყობდა მისი მამის და საკუთარი უფლების აღსადგენად. რომში ჩამოსული ხომ პაპი ძნოკენტი III-ეს დახმარებას სთხოვდა და აღმოსავლეთის ეკლესიის დამორჩილებას უპირებდა. ეს იყო რომის პაპის და გერმანიის იმპერატორის დიდი ისტორიული დავის ხანა: ახალგაზრდა ბერძენა მეორე ბანაკშია მოკავშირეებს ეძებდა. განსაკუთრებით თვისი სიძის, გერმანიის მეფის ფილიპე შვაბელის იმედი ჰქონდა და მისი საშუალებით, რაც უმთავრესი იყო, ჯვაროსანთა წრეებში მუშაობა დაიწყო. შესაძლებელია, ჯვაროსანთ მეთაურთა საიდუმლო თათბირი საბერძენეთის საქმეებში ჩარევის შესახებ უკვე მაშინ დაიწყო, და ალექსი III-თვის ეს ხომ დიდ ხიფათს მოასწავებდა.

ამ ალექსის და ისააკს თვით სამეფო ქალაქშიც მომხრენი ჰყავდათ. თამარ მეფე კი, სჩანს, უფრო კომენტო სახლს მხარს უჭერდა. ამ დინასტიის საქართველოში შეხიზნულ წევრებს უპატრონებდა. ეს მონაზონნი, „ანგელოსნი“—მათ რიცხვში არა მარტო ქართველები იქნებოდნენ, და მათი ბუდეები მთელ ბერძნულ აღმოსავლეთში იყო დაფანტული—ყოველთვის პოლიტიკის გარეშე რჩებოდნენ? ეს ძნელი საფიქრებელია ისეთს დროს, როცა შინაური ქიშპობა, დინასტიათა ბრძოლა და გარედან ბიზანტიის საქმეებში ჩარევის განსაძდელი ერთს რთულ ქსოვილს წარმოადგენდა. ამ პირობებში, ვინ იის, იქნება „ანგარის“ მიერ ოქროს კონფისკაცია პარიელი სიხაზბით კი არ იყო გამოწვეული, არამედ პოლიტიკური ბრძოლის და თავდაცვის ზომისა ჰგავს.

ეს ოქროს მითვისების ამბავი, მშვენიერი ნიმუშია ისტორიულ ფაქტთა სალიტერატურო ტენდენციური დამუშავებისა.

მწერლის მთავარი მიზანია—აჩვენოს „თუ ვითარ მოხედვიდა ღმერთი საქმეთა (თამარისათა)“. ამის მაგალითად მოგვიტხოვოს ალექსი-ანგარის მეორე ჩადენილ დანაშაულს და მის შედეგსაც: დას-

ტრაპიზონის საქმე

ჯილი ყოფილა ჯერ თამარ მეფის რისხვით და მრავალ ადგილთა წართმევით, მერე თვით სამეფო ქალაქის და ტახტის დაკარგვით.

ბოლოც მოელოდა მისი „ანგარობის“ შესაფერი და საზარელი. „ინილა-რა ბორღალელთა მეფემან, სიძემან მისმან, შეიყვანა სინესა ერთსა, და დაუფინა წინაშე მისსა ოქრო დიადი, და ესრეთ კრქვა. „აჰა აღექსი, გულის-სათქმელი-იგი შენი, ოქრო ესე მიიღე, თვინიერ სხვისა რომელისამე საზრდელისა, და წყლის-წილ რამეთუ წარწყმიდე ამის-თვის სახლი სამეფო ქრისტიანეთა, და დახსენ თვით-მპყრობელობა ბერძენთა“. და ესრეთ მოკვდა საწყალობელი იგი სიყმილითა დაკლებული შეწევნისაგან ღეთისა“.

გაკვრით აღვნიშნათ, რომ ამ დრამატულ სენაში თავისებურად გამოყენებულია ფრიგიის მეფის მიდასის ძველი ბერძნული მითის სწავლილი მოტივი; ისიც, რომ ბულგარეთის მეფის პირით გვესმის ბერძენთა ეროვნული გოდების ხმა. ამ ალბათ საბერძნეთის მონასტრებში შეთხუზული გადმოცემით, თამარ მეფის ისტორიკოსმა კარგათ შეამკო თვისი მოთხრობა მკითხველზე შთაბეჭდილების მოსახდენად.

ზემოთ განხილული ქართული ნაწყვეტი, შინაარსიანი და საინტერესო, ვერ ჩაითვლება კარგ და გარკვეულ წყაროდ: ავტორის სწავლები ბუნდოვანია და მისი მიზნისათვის გადასხვაფერებული. მოთავსებულია „ქართლის ცხოვრების“ გავრცელებულ რედაქციაში; ამ კომპილაციის უფრო ძველ გამოქვეყნებულ ხელნაწერში (ე. წოდ. მარიამ დედოფლის ვარიანტში), მისი კვალი არ სჩანს. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ეს ტრაპიზონის ამბავი გვიან შეთხუზული იყოს. პირიქით, სწორეთ შემდეგში ამგვარი ეპიზოდის აღწერა შეუძლებელი შეიქნებოდა. ოქროს მითვისების საქმის გადმოცემაში, ზოგი რამ არაა სწორე, მას ეტყობა ერთგვარი ზნეობრივი დიდაკტური ტონი და ქების კილო, მაგრამ, მაგალითად მსირე აზიასში დაქერილ ადგილთა ჩამოთვლა“) ისეთია რომ მოთხრობა ან თანამედროვე უნდა იყოს, ან მერმინდელ ტექსტში გამოყენებულია რომელიმე მოწმობა, იმ ამბავთა თანამედროვე.

მოვისმინოთ ესლა ბერძნული ტრაპიზონის ქრონიკის¹⁰⁾ მოკლე ცნობა:

„კირ-ალექსი დიდმა კომნენმა, 22 წლისამ, კონსტანტინეპოლიდამ გამოსულმან, თვის მამის მხრივ ძალუას თამარის მეცადინეობით და დახმარებით; ივერიითგან გამოლაშქრებულმან, დაიჭირა ტრაპიზონი თვესა აპრილსა (1204)“.

უმთავრესად ამ ოთხ სტრიქონზე თავისი მსჯელობა ტრაპიზონის სამეფოს დაარსების შესახებ იმ მწერალმა ააშენა, რომელმაც პირველმა მისი ისტორია სამეცნიერო კვლევის საგნად გახადა, და ვისიც დამსახურება ამ დარგში დიდი იყო. ვიგულისხმებ ბავარიელ მეცნიერს ფალმერაიერს და მის, სწორეთ ასი წლის წინად, 1827 წ. დაბეჭდილს — „ტრაპიზონის იმპერიის ისტორიას“.

თვით ამ შრომის თემა მისი გამოგონილი კი არ იყო, არამედ კოპენჰაგენის სამეცნიერო აკადემიის მიერ საპრემია შეჯიბრებისათვის ამორჩეული. დაპირებული ჯილდო გერმანელ მეცნიერმა მიიღო, და სხვებსაც ბევრ რამეში გზა უჩვენა.

პანარეტის მატიანეც¹¹⁾ ამ მკვლევარმა აღმოაჩინა და კერძოდ ზემო მოყვანილ მის ნაწყვეტს თავისებური განმარტება მისცა: იქ დასახელებული თამარ, ტრაპიზონელი ალექსის „ძალუა“, ჩვენს ისტორიკოსებს და სხვებსაც რომ თამარ მეფე ჰგონიათ (და მართალინც ბრძანდებიან) გერმანიელ მეცნიერმა სულ სხვა პირად იცნო.

საქმე ისაა, რომ ბერძნულ ქრონიკაში თამარის სამეფო ხაზისხი არ არის აღნიშნული; ფალმერაიერიც თავის დასკვნას ტრაპიზონელი ბერძნის მიერ აღწუსებულ ორ ფაქტზე ამყარებს, სახელდობრ, ალექსის კონსტანტინეპოლიდან გამოსვლასა და „თამარის“ ალექსის მამიდობაზე.

„მამიდაო“—ასე სთარგმნის ჩვენი ავტორი ბერძნულს ჰეპროს პატროს თეია.

ფალმერაიერის აზრით პანარეტის თამარი ანდრონიკე კეისრის († 1185) ასული იყო და მანუელ კომნენის ღვიძლი და; მაშასადამე ამ მანუელის შვილთა—ალექსის, ტრაპიზონელი პირველი მეფის, და დავითის—მამიდა იქნებოდა.

ტრაპიზონის საქმე

ფალმერაიერით, შემდგომად 1185 წ. გადატრიალებისა—როცა ანდრონიკე კეისარი მოჰკლეს და კონსტანტინეპოლს ისააკ ანგელოსი გაამეფეს—ამ თამარმა ეს ორი ახალგაზრდა კომნენი, ანდრონიკეს შვილის-შვილები, ალექსი და დავით, კოლხეთში წამოიყვანა და იქ, შორეულ პროვინციაში, ისააკის შურისძიებისაგან უზრუნველ-ყოფილნი დააბინავა. მათ ერთგული ყმები და მომხრენი ახლდნენო, სიმდიდრეც საბერძნეთის დედა-ქალაქიდან თან წამოიღეს, და ნელ-ნელად ძალთა მზადებას შეუდგნენ იმ მიზნით, რომ ანდრონიკეს და სხვა კომნენტა ამ კანონიერ მემკვიდრეთ შესძლებოდათ შემდეგში, მათი ტახტის ხელახლად დასაპყრობად, გამოსვლა.

იმავე დროს ეს ემიგრაცია და ამგვარი ძალთა დარაზმვა იმ კუთხეს ე. ი. ჭანეთს ქართველთა მიერ დარბევისაგანაც უზრუნველჰყოფდა: საქართველოს ძლიერი დედოფალი იქაურ მხარეს მეტად სჩაგრავდაო. ესლა კი უფრო დაიმედებული შეიქმნენ—პატრონი გამოუჩნდათო.

და როცა დასავლეთიდან მოსულ ფრანგებმა ძველი ბიზანტიის შენობა დაანგრეს—ი მათინ კომნენები მათი თავშესაფარიდან გამოვიდნენ. ალექსი ხელმწიფედ იქმნა აღიარებული. შეეცადნენ მთელი მსირე აზია ხელში ჩაეგდოთ.... დაარსდა ტრაპიზონის სამეფო: კონსტანტინეპოლში ტახტზე ვერ ასულან, ტრაპიზონში მაინც ბერძენთ მეფობა შეინახეს.

ეს ვერსია ხომ ზემოდ მოყვანილი „ქართული“ სქემისაგან დიდად განირჩევიდა!

შემდეგში (1846 წ.) ბავარიელ მეცნიერმა, როცა ტრაპიზონის ქრონიკა გამოსცა განმარტებით, მისი პირველი აზრის კატეგორიული კილო სოტა შეასუსტა. მან კარგათ იცოდა თამარ მეფის დროინდელი საქართველოს მნიშვნელობა და ამისთვისაც გამოსთქვა: პანარეტის მიერ დასახელებული „თაჰარი“ ტრაპიზონელი ალექსის მამიდა რომ არ ყოფილიყო, რასაკვირველია, ის ჯარი და საშუალებანი, რომლით ალექსიმ 1204 წ. ტრაპიზონი და სხვა ადგილები დაიჭირა, მთლად ივერიის—საქართველოს დახმარებით უნდა აგვეხსნა. და ისიც იცნო, რომ მისი ბიზანტიელ-კოლხელი პრინცესა („მამიდა თამარ“) სხვაგვარად ისტორიულ საბუთებში უცნობი იყო. *)

*) ib. Anmerkungen zur Chronik des M. Panaretos. S. 70-71.

ფალმერაიერის შემდეგ შოტლანდიელმა ფინლეიმ ტრაპიზონის სამეფოს ისტორია დასწერა 1851 წ. იგი ითვისებს და იმეორებს იმ აზრს, რომ თამარ, ანდრონიკეს ასული, ალბათ რომელიმე კოლხელი მთავრის მეუღლე იყო, გავლენიანი და მდიდარი; და ამ მამიდის დახმარებით, ახალგაზრდა კომნენებმა „ივერთა“ ჯარი შეკრიბესო და ტრაპიზონი დაიჭირეს 1204 წ.

მაგრამ ფინლეი ჰფიქრობს, რომ თუ კი ალექსი როგორც საბერძნეთის ტახტის მემკვიდრე-მამიებელი იზრდებოდა; ეს შეიძლებოდა მხოლოდ რომელიმე ძლიერი და დამოუკიდებელი ხელმწიფის მფარველობით—როგორც იყო მაგალ. თამარ მეფე ანუ რუმის სულთანი; და ამის შესახებ გვაკლიათ ისტორიული მოწმობანი. მას აგრეთვე შესაძლებლად მიაჩნია, რომ ანდრონიკე კეისარს რომელიმე ივერიელი პრინცესა ცოლად ჰყოლოდა, და ამით ხსნის კომნენთა ამ დარგში მიღებულ „ქართულ“ სახელებს: თამარ დავით. ¹²).

ერთის სიტყვით: „ქართლის ცხოვრების“ ალექსი ანდრონიკეს ძე არ არის ტრაპიზონის პირველი მეფე; და ბერძნული ქრონიკის თამარი, თუ ფალმერაიერის და ფინლეის დავუჯერეთ, თამარ მეფე კი არ ყოფილა, არამედ ვინმე სხვა თამარი, კომნენის—იქნებ ანდრონიკე კეისრის—ასული და ალექსი ტრაპიზონელის მამიდა!

8

ფალმერაიერის მიერ ასე მოცხლად დახატულ სურათზე რა იტყმის?

ჯერ ერთი ის რომ მისი „მამიდა“ ბერძნული სიტყვის მაინც და მაინც თარგმანი კი არა, უფრო „თარგმანება“-ა, მერე ის, რომ საქართველის სამეფო სახლის და კომნენთა ნათესაობა, ბიზანტიურ წყაროებიდანაც ცნობილი, მან უყურადღებოდ დასტოვა. თორემ ბუნებრივად იფიქრებდა, რომ პანარეტის თამარი, „მამის ძხრივ ძალუა“ ალექსის, და თამარ მეფე—ერთი პირია. ¹³).

თუ კი, იმის მიხედვით რომ ბერძნული ქრონიკა მართლაც იქ დასახელებული თამარის გვირგვინზე სდუმს და მხოლოდ ალექ-

სი ტრაპიზონელის და თამარის ნათესავობას ხაზს უსვამს, ამ თამარის კომნენობას მივიღებთ, მაშინ რა? მაშინ ხომ მისალეები იქნებოდა ფალმერაიერის პიპოტეზი ("—ჩხვილ კომნენთა ჟანურ „კოლხიდაში“ აღზრდა და სხვა (იხ. § 7) და, მასთან ერთად, ამ ყმაწვილთ 1204 წ. ამაღლება უფრო მათი პარტიის და ვინმე „კოლხელი“ თამარის, და არა თამარი მეფის საქმედ უნდა ვიხსოვოთ.

მაშინ „ქართლის სხოვრებას“ რაღა ვუყოთ? იქ შენახული ცნობები ამ შემთხვევაში სხვა პოლიტიკური ცდის მოწმობად ჩაითვლებოდა; სახელდობრ, ეს იქნებოდა მართლ ქართულ წყაროებში დარჩენილი კვალი თამარის მიერ საბერძნეთის საქმეებში ჩარევისა და ერთ-ერთ კომნენისა—ალექსი ანდრონიკეს ძისათვის გაწეული დახმარებისა, ალექსი III ანგარის წინააღმდეგ. ხოლო ეს რომ ასე ყოფილიყო, უნდა ვაღიაროთ, რომ ამ ტახტის მძიებელის ცდამ და დედოფლის ზრუნვამ უნაყოფოდ ჩაიარეს.

ძნელი დასაჯერია, რომ 1201-1202 წლებში ქართველთ ლაშქრობა ფართო პოლიტიკური განზრახვით—ვისთქვამთ, კომნენთა სახლის საბერძნეთის ტახტზე ა. სატგენად—მომხდარ იყოს, ისაა დიდი საერთაშორისო კრიზისის დროს, და რომ ამ ომის და პოლიტიკის კვალიც ევროპიელთ ანუ ბერძნეთ ნაწერებში არ დარჩენილ იყოს.

და განა წარმოსადგენია, რომ ქართველებს მძირე აზიაში ზედი-ზედ ორჯერ მოეხდინათ ინტერვენცია: 1201-2 წლებში რეპრესალიის წესით, ალექსი-ანგარის წინააღმდეგ (ოქრ.გს ამბავი); მერე-კი 1204 წ. ტრაპიზონის სამეფოს დასაარსებლად; ჯერ ალექსი ანდრონიკეს ძის გასაბედნიერებლად, მერე მისი ძმის-წულის ალექსის ტრაპიზონის ტახტზე აღსაყვანად!

ფალმერაიერის დასკვნა ჩვენთვის მხოლოდ მაშინ გახდებოდა სავალდებულო, თუ კი მის მიერ აღიარებულ „თამარის“ კომნენობას მივიღებდით. ეს კი მისი შეცდომა იყო, რომელიც სამწუხაროდ სხვებმაც განიმეორეს.

გაუგებრობის მიზეზი, სხვათა შორის, ის იყო, რომ „ქართლის სხოვრებაში“ შენახული ცნობები ვერ გამოიყენეს. თორემ იმას მიუკუთვნებდნენ ყურადღებას, რომ პანარეტის სიტყვებით, ალექსი თა-

მარის დახმარებით ივერიითგან *) გამოილაშქრა—და ფალმერაიერის აზრითაც ალექსის ივერიითგან გამოსვლა ყოველი ეჭვის გარეშეა; მეორეს მხრივ, თამარის ისტორიითაც, ეს დედოფალი კომენტთა ამ რტოს პატრონობდა და ტრაპიზონის და სხვა ადგილთა დასაპყრობად, მათ ჯვართაც უშველა.

მთავარ ხაზებში ერთი მოწმობა მეორეს კარგად უხდება. არც საჭირო იყო რომელიმე „მამიდის გამოგონება.

9

ფალმერაიერის და მის მიმდევართა აზრის ასახსნელად ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ თამარის მეფობის ნამდვილი თარიღები დიდი ხანი გაურკვეველი იყო. ეს დედოფალი უკვე 1201 წ. გარდასვლილი ეგონათ; (ამ აზრისა პირველად ხომ ბროსსეტის ცოდვილა), ასე რომ ამ ანგარიშით 1204 წ. სოსხალიც არ იქნებოდა.

ქართული მატრიანის ფრანგული თარგმანი მაშინ გამოქვეყნებული ჯერ არ იყო და ევროპაში სიტუაცია რამ ისოდნენ საქართველოს ისტორიისა და კერძოდ ბაგრატიონთა და კომენტთა სახლთა ნათესაობისა, რაიც საჭირო იყო 1204 წ. ამბის გასაგებად.

სწორეთ ამ სახლთა გენეალოგიები საფუძვლად დაუდო რუსეთის აკადემიკოსმა კუნიკმა, ტომით გერმანელმა, იმ გამოკვლევას რომელიც დაიბეჭდა 1854 წ. და საუკეთესო შრომად ტრაპიზონის დაარსების შესახებ უნდა ჩაითვალოს. **) ამასთანავე მან ქართული-სნობები, ბროსსეტის მიერ ნათარგმნი, პანარეტის გადმოცემას შეადარა და საქართველოს დედოფლის ახალი სამეფოს დაარსებაში გადამწყვეტი მონაწილეობა ცხადჰყო. მან სცადა ამ საქმისათვის ზოგადი ახსნაც მიეცა საქართველოს იმ დროინდელი პოლიტიკის და ინტერესის გათვალისწინებით.

ამ საგანს კიდევ დავუბრუნდებით; რაც კი თვით 1204 წლის საქმის მსვლელობას შეეხება, მართლაც, პანარეტს ხომ ნათქვამი

*) ივერია აქ საქართველოს ნიშნავს. შეად. მაგ. იქვე § 5-ში დასახელებული (1282 წელს) ივერიის მეფე დავით, კო ბასილევს იბერტიას.

აქეს, რომ ალექსი ტრაპიზონის დასაპყრობად ივერიიდან გამოილაშქრა, და თამარის დახმარებით მოქმედებდაო, რომელიც მისი ნათესავი იყო. რაკი სწობილია და უეჭველიც არის, რომ თამარის გვარი და კომნენები ნათესავებად^{*)} ითვლებოდნენ, და თაობათა მიხედვით თამარი ტრაპიზონელი ალექსის სწორეთ „ძალუა“ იქნებოდა; აგრეთვე ისიც, რომ, თანახმად ქართული მატრიანისა, საქართველოს დედოფალმა ჯარიც გაგზავნა ზღვის ნაპირის ადგილთა დასაპყრობად—თამარ მეფის დიდი მონაწილეობა ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებაში ბუნებრივ დასკვნად სჩანს. საქიროთა მხოლოდ სხვა და სხვა სწობათა კრიტიკული გასწორება და შედარება; ამ საქმეს კი კუხიკმა გზა გაუხსნა.

ამგვარი დასკვნის შესაფერი გაღრმავება და განმეორება მით უფროა საჭირო, რომ ფალმერაიერის შემდგარი აზრი ბევრმა შეითვისა, და ზოგიერთ თითქმის ახალ ნაწერებშიც—მაგალითად ინგლისელი ლინჩის მიერ სწობილ სომხეთის აღწერაში, ისევ ეს თამარი გვხვდება, კომნენის ასული—ნამდვილად კი ფალმერაიერის ქნმელება—კოლხელი მთავრის მეუღლე და პირველი ტრაპიზონელი მეფის მამიდა!^{*)}

10

ჩვენ დავრწმუნდით, რომ ტრაპიზონის საქმის ორი მთავარი დოკუმენტი სოტათი ბუნდოვანია.

კერძოდ, როგორ უნდა გვესმოდეს ბერძნული მოწმობის დუმილი თამარის დედოფლობის შესახებ? ეს ტრაპიზონელი ბერძენი იქნება განგებ და შეგნებულად სდუმს ამ შემთხვევაში, რათა თამარ მეფის სხენებით პირველი ტრაპიზონელი მონარქის სახელი არ შეამპიროს? ეს მოსალოდნელი იქნებოდა თავის პატრონთა ეთვულ მოსამსახურისა და კარისკაცისაგან, როგორიც იყო მიხაელ პანარეტი.

ამგვარ საკათხზე გარკვეული პასუხი ძნელია.

„ტრაპიზონის ქრონიკა“ შედარებით გვიან არის შედგენილი, სახელდობრ XIV საუკუნის ბოლო ათეულებში. საიდან ამოიღო მიხაელმა მოკლე სწობა ალექსი ტრაპიზონელის 1204 წ. გამეფებაზე? არაეინ უწყის.

*) იხ. შენ. 18.

სწორედ იგივე სახელწოდებით კარდინალ ბესსარიონის^{*)} მიერ თქმული „ტრაპიზონის ქებითგან“, რომ ამ ქალაქის სასახლის ერთ-ერთ დარბაზში, კედელზე, ყველა იქაურ მეფეთა სახეები იყო დახატული და წარწერებში მათი საქმეები იყო აღნუსხული. ფალმერაიერი ფიქრობდა, რომ პანარეტს შეეძლო ძველ დროისათვის ამ წარწერების მასალა პირდაპირ თავის ქრონიკაში შეეტანა შესაძლებელია. სამწუხაროთ ეს წარწერები არაა შენახული.

მაგრამ იქნება პირველ ხანებში თავის-თავადაც იგულისხმებოდა, რომ ალექსი ტრაპიზონელის ძალუა თამარ—საქართველოს დედოფალი ბრძანდებოდა? და მოსახრებას უსაფუძვლოა, ვითომც პანარეტს განგებ არ აღენიშნოს ეს ხარისხი? ყოველ შემთხვევაში, თუკი ეს დუმილი ტენდენციურია, მაშინ მართლაც საფიქრებელია, რომ კარისკაცმა პანარეტმა ალექსი I ტრაპიზონელის ამბავი—თითქმის 180 წლის შემდეგ^{**)}—ისე ჩასწერა. რომ სახელი თამარისა დარჩენილიყო, ამ სამეფოს დაარსებასთან დაკავშირებული, არა როგორც საქართველოს დედაფლის განთქმული სახელი. არამედ როგორც უსწორი ნათესავის ე. ი. კომნენთა ასულის სახელი.

განათლებულ ბერძნებს 1204 წ. საქმე, მაშინდელი საქართველოს ხელმძღვანელობა და იმერ-ქანთა იერიში, ალბათ სხვანაირად ესმოდათ და მათ მიერ მიღებული დახმარება თანდათან დავიწყებულიც ექნებოდათ. ესეც მოსალოდნელია და ამისი კვალი, ანუ, უკეთ რომ ვსთქვათ, ძვილ საქმეთა დაგვიანებული და გადასხვაფერებული გამოძახილი უკვე დასახელებულ „ტრაპიზონის ქებაში“ ისმის; სახელდობრ იქ, სადაც ბესსარიონი ბუნდოვნად და რიტორულად ამტკიცებს, რომ მისი სამშობლო, ტრაპიზონი, ძველადან კოლხიდასა და ლაზიკაზე ამალეებული ყოფილა და ეხლაც მათ

*) ეს საეკლესიო ასპარეზის მოღვაწე და პუმანისტი—*Graecorum latinissimus et latinorum graecissimus*—ჩამომავლობით ტრაპიზონელი იყო. სწორედ მის წიგნებში ქ. ვენეციას რომ უანდერძა, ფალმერაიერს პანარეტის ხელთნაწერი აღმოუჩენია.

**) 1386 წ. პანარეტი ალბათ სოსტალი არ იყი: ამ წლის ამბავი, საქართველოს მეფის ბაგრატ V და მისი სოლის, ტრაპიზონელი კირა-ანნას თამერლანის მიერ ტყვედ წაყვანისა (§ 53) ამ ქრონიკაში სხვა ხელითაა ჩაწერილი.

წესიერად განაგებს. მერე დასძენს: ოდესმე კი—ასე გვაქვსო გავგონილი—მათ ემორჩილებოდა და ხარკსაც იძლეოდაო. მათთან ერთად მთელ საბერძნეთის დაპყრობას ლამობდა. თვითონაც დაირბევოდა, სხვებს რომ მოჰყვებოდა, არც ბიზანტია უკლებლად დარჩებოდა, არამედ დაიპყრებოდა, რადგან წინააღმდეგობა არსით იყო..^{*)}.

ძალიან საყურადღებოა მე-XV საუკუნის ნასწავლი ტრაპიზონელი ბერძნის ამგვარი მსჯელობა, თუ კი ბესსარიონს აქ მართლაც 1203-4 წ. ბრძოლანი და კომნენთა მაშინდელი ცდა აქვს მხედველობაში, და არა რომელიმე სხვა შემთხვევა.

11

ბერძნული მოწმობის „დუმილი“ და სიმოკლე გვაკვირვებს. მეორეს მხრივ, თამარ მეფის „სხოვრების“ ცხად ნათქვამშიც ფაქტიურ შეცდომას მივაქსივთ ყურადღება: ტრაპიზონელი ალექსი კომნენის ნაცვლად იქ იმავე სახლის სხვა წევრია დასახელებული, სხვა ალექსი, პირველის ბიძა, როგორც სჩანს, საქართველოს დიდი ხნის სტუმარი.

ვინ იცის, იქნება მისი სახელის ხსენება აქ არც ისე უმიზეზოა. იქნება სწორეთ ეს ალექსი თამარ მეფის კარზე კომნენთა გვარის მთავარ წარმომადგენლად და პრეტენდენტად ითვლებოდა და საქართველოში კომნენთა საქმისათვის მუშაობდა. 1204 წ. რომ ცოცხალი იყო, ესეც საეჭვოა. ადრინდელი მუშაობით კი თავის ნათესავებს საქართველოს დახმარება მოუტერხა და ამით მის ძმისწულებს, ალექსის და დავითს, 1204 წ. ცდა გაუადვილა.

თუ ეს ასეა, მაშინ ქართული მოწმობის შეცდომა და ანაქრონიზმიც იმით აიხსნებოდა, რომ „თამარის სხოვრება“ ერთ სურათში ორ რამეს აერთებს: უფრო ადრინდელ, ალექსი III ანგელოსის წინააღმდეგ სარეპრესალიო მოქმედებას, რომელზედ სხვა ცნობები გვაკლია—და 1204 წ. იპერატორს. პირველ შემთხვევაში თამარ მეფეს მართლაც შეეძლო „ალექსის ანდრონიკეს შვილის“-თვის მხარი დაეჭირა. წაქეზებას და პატრონობას მას, როგორც ნათესავს და დაახლოვებულ პირს, არ დააკლებდა.^(*)

^{*)} Βεσσαριδωνος εγκομιον εις Trapezounta, ed. Lampros, 1916, p.p. 35-36.

რაც ამ ალექსის ძმის-წულებს შეეხება, მისაღებია ვანა, რომ ეს ყმაწვილი კომნენები სადმე ბიზანტიის „კოლხიდაში“ (ჭანეთში) იმალებოდნენ და, რომ მათი მომხრენი იქვე მათ პოლიტიკურ გამოსვლას ამზადებდნენ? უფრო საფიქრებელია, რომ უფროსი ალექსის ძმის-წულებს საქართველოში იზრდებოდნენ. ნიადაგი-კი მათი ბატონობის „ლაზიაში“ დასამყარებლად, სჩანს, მართლაც დროზე და კარგათ ყოფილა დამუშავებული.

1204 წ. ინტერვენციას ორი გარემოება ხელს უწყობდა. შავიზღვის ნაპირზე წინსვლა, სახელდობრ ჭანეთში, საქართველოსთვის ბუნებრივი იყო. თვით ტრაპიზონის მხარეს-კი ძველადვე ცხადი სეპარატიზმი ეტყობოდა: მოსახლეობის არა-ბერძნული სისხლი ამ სულის-კვეთებას ალბათ ამაგრებდა.

ტრაპიზონის დანარჩენ საბერძნეთისაგან განსალკევება უკვე მე-XII საუკუნეში, ისიც ორჯერ მომხდარა— გრიგოლ ტარონიტის და უფრო გვიან თეოდორ გაბრას დროს.) ეს მთავრები ალექსი კომნენის ნამდვილი წინამორბედნი ყოფილან. ამგვარად „ტრაპიზონის სამეფოს“ ძველი ადგილობრივი ფესვი ჰქონდა.

მაგრამ 1204 წ. საქმეს სხვა, ბერძნული მისწრაფება ართულებს, საკეისროს აღდგენის და კომნენთა მთელი საბერძნეთის ტახტზე რესტავრაციის ცდა.

შავი ზღვის ქალაქები ხომ ბერძნული იყო, და ამ ბერძნულმა დროშამ კომნენები მართლაც საქართველოს საზღვრებიდან ჰერაკლიამდე მიიყვანა.

როცა ფრანგებმა კონსტანტინეს ქალაქი დაიპყრეს, ბერძნებმა საკუთარი საკეისროს შენახვა და აღდგენა მოინდომეს. დაარსდა ნიკიის სახელმწიფო თეოდორ ლასკარისა. ტრაპიზონელ კომნენთა ცდა, მის შემდეგ რაც ქართველთა დახმარებით ეს ქალაქი აიღეს, პარალელი იყო, და მალე გაჩაღდა კომნენთა და ლასკარის შორის ქიშპობა და ომი.

*) იხ. ამის შესახებ S. Lampros, *Historia tês Hellados...* T. VI, Cap. III, p.p. 227-321. Cf. A. A. Vasiliev, *Goty v Krymu.* *Izv. Gos. Akad. Mat. Kult. T. V, p.p. 278-279.*

ტრაპიზონის საქმე

ამ ორ ძმას, ალექსის და დავითს, რომ პირველ ხანებში ზურგი საქართველოდან ჰქონდათ გამაგრებული, ეს უეჭველია. მაგრამ დინასტიური ნათესაობის და ზრუნვის გარდა, რა იყო ამ დახმარების მიზანი?

აკად. კუნიკმა ის აზრი გამოსთქვა, რომ თვით თამარის მთავრობაც ალბათ ძლიერი საბერძნეთის აღდგენის მომხრე იყო, რათა მასთან ერთად, შეერთებული ძალებით, იკონიუმის ანუ რუმის თურქული სულთანატი მსირე აზიაში მოესპოთ. ქართველთა ტრაპიზონის პოლიტიკას ამით ხსნის.

მაგრას ამ საქმეში ქართველების და ბერძნების კავშირი გარკვეულ ფარგალს ვერ ასცილდებოდა.

ეს საქართველოში აღზრდილნი კომნენები, პირადად იქნება, არც კი იყვნენ ბერძნული აზრით ისე გატაცებული, მათი მომხრენი კი, მათი პარტია ზღვის ნაპირის ბერძნულ ქალაქებში და ბერძენ აზნაურთა შორის ხომ ბერძნულად ჰგონდნენ და ბიზანტიის დიდი სახელმწიფოს აღდგენაზედ ოცნებობდნენ: ტრაპიზონის იქით განწყობილება სწორეთ ისეთი უნდა ყოფილიყო.

ხალხი იმ დროის საქართველო ძლიერი საბერძნეთის აღდგენას არ მოისურვებდა: დიდი საბერძნეთის მეზობლობა რას უპირებდა, მე-XI საუკუნიდან კარგად ახსოვდათ. საბუთიც არ არსებობს, რომ ვიფიქროთ, ამგვარი პოლიტიკა აზრად ჰქონდათ. დავით კომნენის 1204 წ. ისეთი სწრაფი იერიში და ბოსფორისკენ გაქანება— ბერძნული მოძრაობით ასახსნელია და არა ქართული განზრახვით ანუ კარნახით.

მერე ამ დიდ-კომნენტა ბერძნული მიზნის მისაღწევად საჭირო ძალები საქართველოდან გამოსაყვანი იქნებოდა: ეს კი უეჭველად მის მოქმედებას მისთვის მთავარ ასპარეზზე—სომხეთში—შეასუსტებდა.

მონათესავე სამეფო სახლის კი უფრო ზომიერ და ცნობილ საზღვრებში, ჭანეთსა და ტრაპიზონში, დამყარება და გამაგრება, და ამით საქართველოს ერზრუმისკენ წინსვლის მარჯვენა მხარიდან უზრუნველყოფა—ეს ხომ მის მოთხოვნილებას, მის პოლიტიკურ აზროვნებასაც სავსებით შეეფერებოდა.

გარდა ამისა, ტრაპიზონის მეფეებს, თეორიულად და ნაწილობრივ მაინც, ბერძენთ კეისართა ადგილი უნდა დაეჭირათ. და ეს იქნებოდა საბერძნეთი ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ, ბერძნეთი შემსირებული და საქართველოსათვის დითქმის შინაური, საკუთარი ბერძნეთი. ამასთანავე საქართველო მართლ-მადიდებელ ბერძენთ ერთგვარ დამსველადაც გამოდიოდა ამ ლათინთა თავდასხმის დროს.

ამისათვის „ბუნებრივი“ იყო 1204 წ. ისტორიაში ქართველების მონაწილეობა დამხმარე ჯარით და სხვა გვარ შემწეობით.

თვით ტრაპიზონის დაპყრობა რთულ ოპერაციას იქნებ არც კი მოითხოვდა. ქართველი ისტორიკოსის სიტყვებიდანაც გვესმის, რომ საქართველოდან „მსირედნი ლიხთ-იქითნი“ გაგზავნეს. და ის „ივერთა“ ჯარი, ვისი საშუალებითაც კომნენებმა ტრაპიზონი ეს მერე სხვა ადგილებიც დაიჭირეს, არ ნიშნავს მარტო ხსენებულ, თამარის მიერ გამოგზავნილ საომარ ძალებს. ამ „ივერთა“ სახელწოდებით იგულისხმებიან აგრეთვე საბერძნეთის და შემდეგ ტრაპიზონის ხელმწიფეთა ქვეშევრდომნი, ჭოროხის მახლობლად, საქართველოს საზღვართან, ზოგიერთ ადგილთა მსხვერუბნი (ტრაპიზონის მეფენი სხვათა შორის ივერთა ხელმწიფეობითაც თავს ადიდებდნენ).

თვით ტრაპიზონის დამოუკიდებლობის ასეთი ადგილი აღიარება და დამტკიცება, 1204 წ. განსაკუთრებულ ზოგად და ადგილობრივ პირობებში, საქართველოს დახმარებითაც აიხსნება. კომნენთა მიერ „ყოველთა ადგილთა ფებლადონისა და პონტოსათა“ *) ე. ი. ანატოლიის ჩრდილო ნაპირის დაპყრობის მთავარი მიზეზი კი უფრო პოლიტიკური და არა სამხედრო იქნებოდა: ამ შავი ზღვის ბერძენთ ეგონათ რომ კომნენთა ხელში საბერძნეთის დიდი იმპერია მალე ისევ აღსდგებოდა.

ეს იმედი არ გაუმართლდათ, იხიერა მხოლოდ ტრაპიზონის პატარა სამეფომ, საქართველოს გავლენით და მის მეზობლობაში აშენებულმა.

*) ეს ადგილები თამარის ისტორიკოსის მიერ საუბნოვოდ ჩამოთვლილია; მავრამ მთელი ლაშქრობა იქ ახირებულად სხვა ალექსის სახელთან და ოქროს მითვისების ამბავთან დაკავშირებულია.

მაგრამ რა იცოდა ან მებაღემ, ან თვით ნორჩმა, „შინაურობა-ში“ ჩანერგილმა ხემ, თუ რა სასტიკი ქარიშხალები ახლო მომავალ-ში ერთსაც და მეორესაც მოელოდნენ.

13

საქართველოს ალბათ ტრაპიზონის საქმის ადვილოზრივი, თითქმის „ჭანური“ სახე იზიდავდა. ვინც კი შიგნით ბერძნეთში ბიზანტიის აღსადგენად იბრძოდა, მათთვის ახალი სამეფო მარტო იმდენად იყო საყურადღებო, რამდენადაც მისი გავლენა 1204 წ. ატეხილ ლათინთ-ბერძენთა ბრძოლაში იქნებოდა საგრძნობი. ამისათვისაც არაა რაიმე ამ საქმის კვალი ამ ბრძოლის საბუთებში ნაკლებად სჩანს.

კომნენთა პარტიის დიდმა ბერძნულმა პროგრამამ მალე მძირე ტრაპიზონის გეგმას დაუთმო ადგილი. და იმ ეპოქის მთავარი ბერძენი ისტორიკოსი ნიკიტა აკომინატი ანუ ხონიატი ბევრს არას გვეუბნება ტრაპიზონის საქმის შესახებ. მან იცის, რომ 1204 წლის შემდეგ ამ ორ ძმათა, დავითს და ალექსის, მანუელ კომნენის შვილებს და ანდრონიკე კეისრის შვილის-შვილებს, ეჭირათ: პირველს—პონტის ჰერაკლია და პაფლაგონია; მეორეს-კი—უნეპ, სინოპი და თვით ტრაპიზონი.) იგივე მწერალი მოწმობს, რომ ამ ორ ძმათა ამალგა და თვედორე ლასკარის მძირე აზიაში ხელმწიფედ აღიარება ერთად მოხდა, სახელადობრ, როცა ბერძნთ კეისრობა კონსტანტინეპოლს დაიხვრა. მაშინ დავით კომნენმა ქალაქები და სოფლები დაიმორჩილა. პაფლაგონიით და ჰერაკლიიდან შეგრებილი ჯარი ჰყავდა, და ივერთა, ფახისთან რომ სხოვრობენ, რაზმით წამოიყვანაო. ეს დავითი თავისი ძმის ალექსის განსადიდებლად, ვით მისი წინამორბედი, მოქმედობდაო. მაგრამ ალექსის არ ეჩქარებოდა და უფრო ტრაპიზონის გარშემო მოძრაობდაო. ლასკარის მიზეზით, ასე დასძენს ნიკიტა ხონიატი, დავითი იძულებული გახდა პონტის ჰერაკლიაში გაჩერებულიყო. ¹⁹⁾

ლასკარის მომხრე და თანამშრომელი, ეს მემატიაზე, დიდი

¹⁹⁾ ამით ისიც მტკიცდება, რომ თამარის ისტორიაში ჩამოთვლილი ადვილები დაპყრობილი იყო 1204 წ.—უნეპ, ძველად Οενύς.

კარის კაცი და მოხელე, ამ ორ ძმათა პოლიტიკურ ცდას სოტა შორიდან და მალლიდან უცქერის, და მათში დავითს თითქმის მეტს ანგარიშს უწევს, ვიდრე მეფედ აღიარებულ ალექსის, ვინა-
იდგან ეს უკანასკნელი შორს იმყოფებოდა; დავითი-კი ლასკარისთან პირდაპირი ბრძოლით ყურადღებას იპყრობდა.

ნიკ. აკომინატის მოწმობას დიდი მნიშვნელობა აქვს: მოხსენებულ ამბავთა თანამედროვე იყო და კარგი მემატიანის სახელიც აქვს. მის მოთხრობაში თამარ მეფის ხსენებაც არ არის, და „ივერთა რაზმი“ არ იგულისხმებს უთუოდ დედოფლის ქართველ მოყმეებს.

ქართველ ისტორიკოსს რა ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდა „ვენეტიკთა“ გამოსვლაზედ, ზემოთ ვნახეთ.

არც დასავლეთის მეომრებს სცალოდათ, რომ საქართველო-სათვის თვალ-ყური ედევნებინათ: ვილჰარდუენის განთქმულ ქრონიკაში, რომელიც კონსტანტინეპოლის 1204 წ. აღებისათვის ერთი უმთავრესი საისტორიო წყაროთაგანია, ტრაპიზონის საქმე არაა კერძოდ აღნიშნული

დავით კომნენი-კ ა, ალექსი ტრაპიზონელის ძმა და მისი საქმი-სათვის წინამებრძოლი, პერაკლიის მჭირავი და თევდარე ლასკა-რის მოწინააღმდეგე, როგორც ბერძენთა, ისე ფრანგთა გავლენის და ცქერის სფეროში იყო. და არც გასაკვირალია, რომ ანრი ვა-ლანსიენელის ნაწერში, რომელიც შეადგენს ვილჰარდუენის მიერ აღწერილ „კონსტანტინეპოლის დაპყრობის“ გაგრძელებას, დავით-ს იხსენიება. აქ მოყვანილია ამბავი ლასკარის დავითზე ერთის თავდასხმის და პერაკლიის გარსშემორტყმისა. გაიგო თუ არა ეს ამბავი კონსტანტინეპოლის მეორე ფრანგ იმპერატორმა ანრი ანუ ჰენრიკმა, ბოლუენის მემკვიდრემ, თრაკიაში მყოფმა, მაშინვე ასე მოგვითხრობს ვალანსიენელი—თვითონ წამოვიდა მაშველი ჯარით და სრუტეს გაღმა, მძირე აზიაში გადავიდა. ეწინოდ: დავითი მის მამულიდან არ გამორეკან, მისი ერთგული დავითი.

ლათინთ მეფის ჩამოსვლამ ლასკარისი ფრიად შეაშინა. პერაკლიას თავი დაანება და ნიკიაში გაიქცა აჩქარებული. იმპერატორს

კი ეწყინა, რომ წყალდიდობის და წვიმების გამო ხელიდან წაუვიდა.²⁰⁾

მალე უღალატა ამ ერთგულ დავითს მისმა პატრონმა, ფრანგ კეისარმა—ლასკარისთან ზავის დადებით.

საქართველო ბიზანტიის ამ ბრძოლათა მონაწილე არ იყო, და შესუსტებულ ი, შემსირებელი, მაშინ ფრანგთა მიერაც დაჩაგრული ბიზანტია კარვა ხანია კავკასიის იმ ასპარეზს მოშორებული იყო, სადაც ოდესმე ბერძენთ ძალა ხალხთა თავისუფლებას ანგრევდა, აწ კი საქართველოს მოქმედება ნაყოფიერად იშლებოდა.

ესაა მიზეზი ბერძნულ სწოებების სიღარიბისა, რაც ტრაპიზონის ამბავს შეეხება. არამც თუ საქართველო და სომხეთი, თვით ტრაპიზონი და ჭანეთი, იმ დროის ბერძენთა პოლიტიკური ჭკრეტის გარეშე რჩებოდა. მით უმეტეს იგივეს საბერძენეთში გაბატონებულ ფრანგებზედაც ითქმის.

15

შენახულ სწობათა განხილვამ, ვგონებ, დაგვარწმუნა, რომ ტრაპიზონის სამეფოს დაარსების პირველი მიზეზი ის ღრმა კრიზისი ყოფილა, რომელიც ბერძენთ კეისართა სისუსტესა და კონსტანტინეპოლის საღინასტია ბრძოლებში გამოიხატებოდა. მის ნიადაგზე, დასავლეთ ევრაზიელთა მძლავრ ინტერვენციას ჰქონდა ადგილი, და მათ მიერ საბერძენეთის დედა-ქალაქის დაპყრობა და იქ საკუთარი იმპერიის აღიარება, ამ კრიზისის უმაღლესი წერტილია.

ამ ზოგად პირობებმა ტრაპიზონის და ჭანეთის ძველი ავტონომიისკენ მიდრეკილება ძალიან წააქეზეს, და ამ ადგილობრივ მოძრაობამ, საქართველოს ჩარევით, მის მიერ კომნენტა პატრონობით და ახალი სამეფოს შექმნით, დროის და გარემოების შესაფერი სახე მიიღო.²¹⁾

საქართველოს მფარველობა და დახმარება აქ ადვილად ასახსნელია, ჯერ ამ კომნენტა თითქმის სამი თაობის საქართველოში ცხოვრებით, იქაურ სამეფო სახლთან მათი ნათესავობით, მერე განსაკუთრებული სახელმწიფო ანგარიშით, ჭანეთის მჭიდრო მეზობლობით და იქნება მისი ხალხის ეთნიური „ძმობით“-აც.

შავი-ზღვის ბერძენთა ერთი ნაწილი ტრაპიზონელ კომნენებს, მათი დიდი სახელის გამო, იმედით უყურებდა და მათგან მამაპაპეული ტახტის აღდგენას მოელოდა. და გამოიყვანა თუ არა საქართველომ მოქმედების ასპარეზზე ეს ახალგაზდები, ისინი თავიდანვე იძულებული გახდნენ, მძირე აზიაში ბრძოლის ველზე გამოსულიყვნენ.

ამ მხრივ უფრო დავით კომნენის დეაწლია შესანიშნავი. ალექსი ტრაპიზონელი კი წარმოადგენს საქმის უფრო შეზღუდულ, ადგილობრივ, ქანურ ბერძნულ-ქართულ ბუნებას. **).

ის პატრონ-ყმური კავშირი, რომელიც თამარის ისტორიკოსის სიტყვით, ტრაპიზონის პირველ მეფეს და საქართველოს დედოფალს აერთებდა, იმ დროის სახელმწიფო აზროვნებისათვის ჩვეულებრივია, და მას იმეორებს, რაც საქართველოსთან ზოგიერთ სხვა დაკავშირებულ ქვეყანაზე ვიცით.

ხოლო ტრაპიზონის და საქართველოს კავშირი, თუნდაც რომ საღად განზრახული და ყოველმხრივ საფუძვლიანი, ხანგრძლივი არ იყო. ახლო მომავალში თვით საქართველოსათვის დაიწყო დასემის ხანა; დაიწყო „უკუ ქსევა... სვიანისა ბრძოლათა შინა დროშისა და ვითიანისა და გორგასლიანისა“.

მავრამ თავიდანვე ეს პატრონ-ყმური ურთი-ერთობა და მფარველობა, არც ისე ფორმალურად, არც ისე სრულად უნდა წარმოვიდგინოთ, როგორც ამას თამარის ბიოგრაფი და მისი მიმდევარნი იგულისხმებენ.

მკითხველმა იცის, რომ კომნენთა მძირე აზიაში გამოსვლის შედეგი, მათი მეტოქე ბერძენთა ბატონთან. თევდორე ლასკარისთან შეტაკება იყო. ისიც ვნახეთ თუ როგორ დავითი ამ ლასკარისთან ომში ფრანგის მოკავშირე გახდა.

ლასკარის კომბინაცია უფრო ძლიერი აღმოჩნდა. კომნენები დამარცხდნენ და, მეტი გზა არ ჰქონდათ, მძირე, დაშორებულ, პროვინციულ სამფლობელოთი დასჯერდნენ.

რომ ამ კომნენთა ბედ-იღბალი საქართველოს გავლენის წრეს პირველ ხანებშია გადასპილდა, იქიდანაც სხადია, რომ დავითმა, ამ ორ ძმათა წინამებრძოლმა და უფრო გამბედავმა, საჭიროდ სსნღ

თავი კონსტანტინეპოლის ფრანგ კეისრის ვასალად ანუ ყმად აღიარებინა. ეს მოხდა 1206 წ. ე. ი. თამარ მეფის დროს; სიანს, კომნენები მარტო საქართველოს მფარველ ობით კმაყოფილი არ იყვნენ.

ესტქვათ, ეს დავითი უფრო დიდი ბერძნული პოლიტიკის, და არა ადგილობრივი, ტრაპიზონის გეგმის კაცია. მაგრამ არც მის ძმას ალექსის ერგო ბედნიერება წილად.

როცა „ქართლის სხოვრება“ აცხადებს, რომ ტრაპიზონელთ სახლი „თავისუფლებითსა სხოვრებასა (თამარის) მიერ იყუნეს და მტერთა-გან უზრუნველობასა“. ეს მეტად გაზვიადებულია და არ ეთანხმება ტრაპიზონელ კომენტთა ნამდვილ თავ-გადასავალს. მათი დიდი იმედი—საბერძნეთის ტახტის დაჭერისა, არ გაუმართლდათ. დამარცხდნენ მეტოქე თევდორე ლასკარისთან ბრძოლაში; არც გაე-მარჯვებოთ იკონიუმის სულთანის წინააღმდეგ. და მათი ბედის ვარსკ-ვლავი, ბრწყინვალედ ამოსული—და სწორეთ ეს დასაწყისი, წარმავალი, არ სანდო, აღნიშნულია თამარის ისტ. ა-რიკოსის სიტყვებში!—სწრაფად ძირს ჩამოსულა. მეტად გაბე-რილი ბუშტი გასკდა. ივერიელთ ჯარის დაუხოსნეს, და თვით გუ-ლადი, მომქმედი დავით კომნენი დაილუბა სულთან ახედდინთან ომში, მის შემდეგ როცა ლათინთ კეისარმა პეტრიკმა და ნიკიის ბა-ტონმა თევდორე ლასკარის ერთმანეთში ზავი ჩამოაგდეს (დაახლ. 1214 წ.) და დავითი ბერძენთ და სელჩუკთ წინაშე მარტო დარჩა. ლასკარის ბერძნებმა ისევე პეტრაკლ აა, ამასტრია და „ფებლადონის“ სხვა ადგილებიც დაიპყრეს. სულთანმა კი დავითის უმნიშვნელოვა-ნისი ზღვის ქალაქი სინოპი და ნაპირი სამისონამდე დაიჭირა.

ამნაირად, ალექსი ტრაპიზონელი მისმა მტრებმა სასოწარკვე-თილებამდე მიიყვანეს, და ბოლოს იძულებული გახდა, რუმის სულ-თანის ყმად აღიარებინა თავი, ხარკის და მაშველ ჯარის მიცემით. აი როგორ „უზრუნველობასა შინა“ იმყოფებოდა ტრაპიზონის სა-მეფო თავიდგანვე.

რომ ტრაპიზონის პირველი მეფე იძულებული იქმნა თავი ახედდინ სულთანის ყმად აღიარებინა, ეს ევროპიელთა მწერლობაში

დიდი ხანია სწობილი იყო. როგორ მოხდა კი, გარკვეულად არ სჩანდა.

ხოლო სელჩუკთა მატთანეში დაწვრილებით აღწერილია ამ საქმის გარემოებანი. 1214 წელს სულთან აზედდინ-კეიკავუს და კირალექსის შორის ბრძოლა ასტყდა, ქ. სინოპის გამო. ერთხელ როცა, ამ განხეთქილების დროს, ალექსი ტრაპიზონელი, ნადირობის შემდეგ, მწვანეზე შექსევაში ბრძანდებოდა, თურქებმა უცბად და მოულოდნელად, 500 კაცით შეიპყრეს და ტყვედ წაიყვანეს. მერე ძალის დატანებით, სინოპზე უარი ათქმევინეს და ყმობის პირობაზე ხელი მოაწერინეს.²³⁾

რასაკვირველია, რუმის სელჩუკი სულთანი ტრაპიზონის სამეფოსათვის სასიამოვნო მეზობელი არ იქნებოდა. სწორეთ იმ დროს შესამჩნევად გაძლიერებული, მისი სახელმწიფო, მის შემდეგ რაც სინოპი, შავი ზღვის ნაპირზე, სულთანს ასე ადრე ხელში ჩაუვარდა, ალექსის სამეფოს მტკიცე ზღუდით დანარჩენ საბერძნეთისაგან ჰყოფდა.

ამგვარი მეზობლობა პატარა სამეფოს ხომ აშკარად ავიწროებდა. თურქთა კედელს ძალით ვერ დაანგრევდა. საქართველოდანაც ალბათ შველას უკვე არ მოელოდა.

ამ პირობებში, საფიქრებელია, რომ სულთანთან პატრონ-ყმური კავშირის დაქერა მისაღებად იცნეს, იქნება ტრაპიზონის სავაჭრო ინტერესის დასაცავად: ეს იყო ამ სამეფოს სასიცოცხლო ძარღვი.

ასეთია ამ, საქართველოსა და თურქთა სამფლობელოს შუა, ვიწრო ზღვის ნაპირზე მოთავსებული, სამხრეთიდან მთებით შეზღუდული ტრაპიზონის სამეფოს არსებობის პირველი ხანა.

მისი ცხოვრება შემდეგში, ზოგჯერ აყვავებითაც არის აღნიშნული; მას ასახრდოებდა საერთაშორისო აღებ-მისცემობა და მიწის სიმდიდრე. ბიზანტიის ზოგიერთი ახალშენებიც, შავი ზღვის გაღმა, აწინდელი ყირიმში, ტრაპიზონს ერგო.

ვენეცია და გენუასთან სავაჭრო დამოკიდებულება—ეს ორი რესპუბლიკა ტრაპიზონში მაგრად იყო დაბინავებული, ხანდისხან

მას თითქმის სხაგრავენდენ კიდესა, - სამეფო სახლი ნახევრად ბერძნული და ნახევრად ქართული, ბერძნული ანუ გაბერძნებული მოქალაქეობა, ნახევრად ჭანური აზნაურობა და მთებში წმინდა ჭანები, სივილიზაციაში არც ისე დაწინაურებულნი, ასეთი იყო ამ რთული სახის მთავარი ხაზები.

ტრაპიზონის მეორე მეფემ, ანდრონიკე გიდონმა, სელჩუკები დაამარცხა; ამის შედეგად დამოუკიდებლობაც ისევ აღდგენილი იქმნა, მაგრამ ვერ შეინარჩუნეს დიდხანს. ორ ბუმბერაზთა, ალლაედდინ სულთნის და ხვარაზმელ ჯელალედდინის შორის წარმოებულ ბრძოლაში, ტრაპიზონის სამეფო უკანასკნელს მიემხრო, მისი პატრონობაც იცნო. სამწუხაროდ, ახლათის ომში 1230 წ. სრულიად დამარცხდა ჯელალედდინი. ტრაპიზონელი ანდრონიკე იძულებული გახდა ამის შემდეგ, ისევ სელჩუკთა სულთნისათვის ეყმო.

ამგვარად საქართველო, სპარსეთი და რუმის სულთანი, მათ შორის ატეხილ ბრძოლით და ურთიერთის შესუსტებით, მონგოლთა მომავალ ბატონობას გზას უმზადებდნენ.

მაგრამ კომნენთა სამეფოს ისტორია აქ ხომ მოსაყვანი არ არის. ის აღწერილია საფუძვლიანად ფალმერაიერის, ფინლეის და სხვათა მიერ.³¹⁾

ხოლო რაცა ვსთქვით, საშუალებას გვაძლევს დავახკვნათ, რომ თუმცა საქართველომ მართლაც ტრაპიზონის ახალ სამეფოს მისი არსებობის პირველი დღეები გაუადვილა, მათი პატრონ-ყმური კავშირი უკვე თამარის და ლაშა გიორგის დროს უნაყოფო აღმოჩნდა და საეჭვოც არის.

მეზობლობა, სარწმუნოებრივი კავშირი, ნათესაობა ტომობრივი ჭანურ-მეგრული და სხვა, მასთან ერთად სამეფო კარის და აზნაურთა წრეებში მსგავსი რაინდული სივილიზაცია, უეჭველია, საქართველოს და ტრაპიზონის ურთიერთობას თავისებურ ელფერს

აძლევდა. მაგრამ შემცდარი იქნებოდა, თუ კი ვიფიქრებდით, რომ მათ შორის განუწყვეტელი მეგობრობა სუფევდა.

ტრაპიზონის სამეფოს, ძველი ბერძნული სამხედრო ოლქის — „თემა“ — ქალდიის მემკვიდრეობით, და საქართველოს საზღვრები ბუნებრივად ანუ ეთნიურად გარკვეული არასოდეს არ ყოფილა, და მაშინაც (ისე როგორც მე-**XIX** და მე-**XX** საუკუნეში ოსმალეთის საზღვარი იქვე) სვალეზადი იქნებოდა. ამ საკითხის განხილვას აქ ვერ შევეუდგებით. ზღვას რომ დავემორღებოდით, ეს საზღვარი, ნაწილობრივ მაინც ის იქნებოდა, რომლის გარშემო, ორასი წლის წინანდ, საქართველოს სახელმწიფოებრივი ვაერთიანების პირველ ხახებში, დავით კუროპალატის († 1001) სწოიბილი ანდერძის გამო დიდი ბრძოლები იყო.

ამის შემდეგ ჟიროხის ხეობასა და სომხეთში ბევრი რამ და არა ერთხელ გამოიძვალა. ხალხთა და დინასტიათა სატერიტორიო მდგომარეობა, რომელიმე გარკვეული ხანა რომ ავიღოთ, იქ ისეთი რთულია, რომ მისი ზოგადი განხილვაც აქ შეუძლებელია. ეს კერძოდ მე-**XIII** საუკუნის პირველ წლებზედაც ითქმის.

მაგრამ იმ ადგილებს რომ თავი დავანებოთ, სადაც ამ დროს საქართველოს და მუსლიმანთა მეფენი სომხეთის მაზრებისათვის იბრძოდნენ, თვით შავი ზღვის ნაპირზე ე. ი. ტრაპიზონის მიმართულებით. ამ საზღვარს სიმტიცისე აკლდა.

იმ დროს სახელმწიფო რეჟიმი საერთოდ სუსტი იყო, და საზღვრებს ის მნიშვნელობა, ესლა რომ აქვს, არ ჰქონდათ. თვით პატრონ-ყმური კავშირი, განსაკუთრებით სანაპირო ქვეყნებში ხშირად სიმტიცისე მოკლებული, საზღვართა სვალეზადობას ხელს უწყობდა: არეულობის დროს ვასსალი ადვილად ერთ ბანაკიდან მეორეში გადადიოდა.) ადგილობრივ დინასტიათა პოლიტიკა, თავის მხრივ, საქმეს ართულებდა.

ამის მაგალითად კერძოდ ჟანეთის ბედიც მოსაყვანია.

როსა ტფილისის და საქართველოს აღმოსავლეთ უკვე მონ-

*) ნიშნუები თვით ტრაპიზონის სამეფოს ისტორიიდან უკვე ვნახეთ.

გოლთა პოლიტიკურ სისტემაში შედიოდნენ, დასავლეთ საქართველოში კი დავით-ნარინი შედარებით დამოუკიდებლად მეფობდა (ვახუშტი: 1259-1293), მის სამეფოს ჭანეთი^კ შეუერთდა; ე. ი. იქაურებმა დავითი, სარწმუნოებით და ტომით მონათესავე მეფე, პატრონად აღიარეს. ამას ტრაპიზონის ისტორიკოსები ამტკიცებენ.

პანარეტის ქრონიკიდან ისიც სჩანს, რომ დავით-ნარინი თვით ქალაქ ტრაპიზონზე იერაშით მივიდა, მაგრამ ვერ აილა, 1282 წ.

ამ მოქმედების შთაბეჭდილებას ხომ არ უნდა მივაწეროთ ტრაპიზონელ სამეფო სახლის სამსახის ათაბეგ ბექა I-თან დაახლოვება?

ბექა ათაბეგის „განდიდების“ და გაძლიერების შესახებ აი რას ამბობს ქართული ქრონიკა:

„ქანეთი სულიად მოსსა ბერძენ-მან მეფენან კომნიანოსმან კირ-მიხაილ. და ასული ბექასი ცოლად მიიყუნა“^კ.

ვახუშტი ადასტურებს: ...„განდიუნა ფრიად რამეთუ შეირთო ასული ამისი ბერძენთა მეფე-მან და მან მოსსა ბექას ტრაპიზონის აქათი ჭანეთითურთ“. დიპლომატიურად არ ამბობს თუ ვინ იყო ეს „ბერძენთა მეფე“. მართლაც, „ქართლის სხოვრება“ შემცდარია.

ტრაპიზონელი მეფე, რომელმაც ბექას ასული შეირთო უნდა იყოს ალექსი II, ზემო დასახელებული კირ-მიხაელის ღვიძლი ძმა და ასულის შვილი ბერძენთ მეფის მიხაელ VIII პალეოლოგისა. 1283 წ. დაბადებული. 1297-1330 წ. მეფობდა, რაც ბექა ათაბეგის მთავრობის წლებს—1285-1306 წ. კარგათ უხდება.“)

^კ) თამარ მეფის დროს, 1204 წ. ქართველებმა, სხვათა შორის, „ლაზია“ დაიპყრეს: ცხადია რომ წინად საბერძენეთის სამფლობელო ყოფილა. 1204 წ. შემდეგ ტრაპიზონის მეფისა იყო. ამისათვის ტრაპიზონელს ალექსი II, ჭანეთის მკირავს. მართლაც შეეძლო ჭანეთი ბექასთვის გადაეცა.

ვახუშტის „ტრაპიზონის აქათი“ უნდა გვესმოდეს თანახმად მისივე განმარტებისა, რომ რიზას დასავლით „ჩამოვარდების მცირე მთა. კნინდა ზღვამდე, ჭანეთის მთიდამ, და ესე არს სახლვარი საქართველოსი და საბერძენეთისა“.

ამ ამბავიდან ისიც ირკვევა, რომ სამცხის ათაბაგთა სახლი უკვე მტკიცედ საერთაშორისო პოზიციას იპყრობდა, და საათაბაგოს განსალკევება, საქართველოს ძალის დამრღვეველი—მონგოლებთან ხომ პირ-და-პირ, უშუალო პატრონ-ყმური კავშირი დაიჭირეს და ესლა კომწენებთან დაახლოვებითაც საკუთარ სადინასტიო და სატერიტორიო პოლიტიკას აწარმოებენ—უკვე ისტორიული მიღწევაა. ნათლად სჩანს გზა საქართველოს დაშლისა, გზა აუტილებელი და ისტორიულად ადვილად ასახსნელი.

როგორც ტრაპიზონის მეფე, ისე თვით ბექაც ყაზან-ყაენის ყმად ითვლებოდა, ასე რომ ეს მათი დაახლოვება, ზოგად საერთაშორისო მდგომარეობას შეეფერებოდა.)

თუ კი მართალია, რომ დავით ნარინსაც მე-XIII საუკუნის ბოლო ხანებში ჭანეთი ეჭირა, მაშინ მკითხველი უფრო ადვილად მიხვდება, თუ როგორ მთელი იქნებოდა ეს საზღვრების საკითხი.²¹⁾

მისი გამოკვლევა ისე, ვაკვრით, არ შეიძლება. მაგრამ რაკი აღენიშნეთ საათაბაგოს მიერ, მონგოლთა ეპოქაში, ჭანეთის შეძენა, ისიც უნდა ვიცოდეთ, შეინახეს თუ არა ქართველებმა ზღვის ნაპირის ეს ნაწილი—ვსთქვათ, გონიიდან რიზამდე—მე-XIV საუკუნეში და შემდეგ, ოსმალთა მიერ დაპყრობამდე?

მდგომარეობა ცვლებადი იქნებოდა, და იმაზე დამოკიდებული თუ რას წარმოადგენდნენ განსაზღვრულ პერიოდში საქართველოს (ანუ იმერთა) მეფე, ათაბაგი, გურიელი. ტრაპიზონელი (ჯერ მეფე, 1461-ის შემდეგ კი—ფაშა) ძალის და შედარებითი გავლენის მხრივ, და როგორი იყო მათი ურთიერთობა და გარკვეული პასუხი, განსაკუთრებით უფრო ძველ დროისთვის, ხშირად მაშინაც ძნელია, როცა რაიმე ცნობებიც მოიპოვება.²²⁾

²¹⁾ ბექას პოლიტიკის ამგვარი წაქეზება გაერთიანებული საქართველოს ძალას აშკარად ასუსტებდა. 1204 წ. ქართველები ტრაპიზონს ეხმარებოდნენ, რათა მეზობლობაში „საკუთარი“. პატარა საბერძნეთი აშენებული იყო. ესლა ეს ტრაპიზონელი ბერძნები ათაბაგს ხელს უწყობდნენ ტრაპიზონის საზღვარზე, საათაბაგოს სახით, ასე ვსთქვათ, შემსირებული საქართველოს შესაქმნელად—ტრაპიზონის მეზობლობას სამცხის საეკლესიო და ხელოვნების ისტორიისათვისაც მნიშვნელობა ჰქონდა.

ოსმალებმაც რომ ტრაპიზონის სამეფო დაიპყრეს, საქართველოს სანაპირო მიწათა მდგომარეობა ამითი ხ.მ ერთბაშად არ გამოიცვალა. თანდათან კი მტკიცდება მათი გაჯლენა და ბატონობა; დაიწყო ქვეყნის გათათრება და საზღვრის, ჭოროხის ყურესკენ, გაერსვლება. მაგრამ ეს უკვე ტრაპიზონის ფაშალიკის ხანაა, ჩვენ კი სამეფოზე უკანასნელი ვსთქვათ.

ტრაპიზონის სამეფომ თავიდანვე, მისი პირველი, ასე ვსთქვათ, დიდი ბერძნული დანიშნულება—ბიზანტიის აღდგენისა—ვერ შეასრულა, და მალე ვიწრო ფარგლებში ჩამოყალიბდა, ბერძნულ-ქანურ ნიადაგზე აშენებული. ბერძნულ კეისრობა-კი შემდეგ, როცა ბალკანეთში დაინგრა ლათინ ფრანგთა სახელმწიფო, პალეოლოგებმა ისევ კონსტანტინეპოლს 1261 წ. აღადგინეს.

პალეოლოგთა კეისრობა ტრაპიზონელ კომნენებმაც ბოლოს ფორმალურად ისწეს 1282 წ. და ამის შემდეგ „სრულიად აღმოსავლეთის და ივერიის“ მეფეთა სახელით სჯერდებოდნენ.

აღმოსავლეთი რომის იმპერიის უკიდურეს აღმოსავლეთმა ნაწილებმა, ამ სამეფომ სრული ორი და ნახევარი საუკუნე იცოცხლა (1204-1461) და სწორედ იმ დროს დაიღუპა, როცა საბოლოოდ მოისპო საქართველოს პოლიტიკური ერთობა და მთლიანობა.

შინაგანი სიმტკიცეს მოკლებული, მუდამ გარეშე ძალისაგან დამოკიდებული, ტრაპიზონის სამეფო უკანასკნელ ხანებში უფრო ხერხით და ტრადიციით არსებობდა. საერთაშორისო აღებ-მისვლება, წინანდებურად სიმდიდრის წყარო, ისევე უცხოელთა ხელში დარჩა.

როცა მშვიდობიანობა სუფევდა, ეს კუთხე სასიამოვნო, საკმაოდ ზარმაც სხვრებას ატარებდა, როგორც შეეფერებოდა ბუნებითი დალოცვილი ქვეყნის შვილებს. თვით ვაჭრობაშიც იქაურებმა ვერ გამოიჩინეს ნამდვილი უნარი.

მაგრამ რის უნარი, როცა ეს სამეფო თითქმის მუდმივ განსაცდელში იმყოფებოდა. შიგნითაც ანარქია და ხშირი არეულობანი პატრონ-ყმური წესწყობილების ჩვეულებრივი შედეგი იყო.⁸⁷⁾

თამერლანის ომებისაგან ტრაპიზონმა ისე არ იზარალა, როგორც საქართველომ. ხოლო აღმოსავლეთის დიქტატორის უზენაესობა კომნენტ სამეფომაც იცნო. ამ ხანას ეკუთვნის ტრაპიზონის აღწერა, ცნობილი მოგზაურის, ესპანელი ელჩის კლავიხოს მიერ (XV საუკუნის პირველ წლებში).

საქართველოს დახმარებით ოდესმე აგებული, ეს პატარა, ხელოვნური საბერძნეთი, ნამდვილ საბერძნეთ-ბიზანტიასთან ერთად იქმნა განადგურებული.

სელჩუკთა სახელმწიფოს ნანგრევებზე აშენებული და მერე ბალკანეთში გადასული ოსმანთ ძალა ამასობაში დიდ იმპერიად იქცა, და, კონსტანტინეპოლის აღებით, ბერძნეთ კეისრე ბა 1453 წ. საბოლოოდ მოისპო. ეს იყო ჯვაროსან ლაშქრობათა დაგვიანებული და მოულოდნელი ეპილოგი!—მაშინვე შესრულდა ტრაპიზონის ბედის-წერაც: სამეფო რა ქალაქი 1461 წ. დაიპყრეს ოსმალებმა, და დატყვევებულ ქვეყანაში მრისხანედ მოიქცნენ.

როგორც ტრაპიზონელ კომნენტა პირველი, აგრეთვე მათი უკანასკნელი თათბა ქართველ ბაგრატიონებთან მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი. იოანე II-ემ, კალიოთანედ წოდებულმა, ცნობილი ალექსანდრე მეფის, მცხეთის ტაძრის განმაახლებელის ასული შეირთო. მისი ძმა და მემკვიდრე კი ტრადიციით დავითის სახელს ატარებდა.

დახმარების გაწევა არც საქართველოს, არც სხვა ვისმეს შეეძლო. ფეხ-ქვეშ გათელილი სამეფოს, თითქმის სახელიც ადამიანთა ხსოვნიდან შემდეგ საუკუნოებში წაიშალა.

ტრაპიზონისა და მერე ზღვის გაღმა, ყირიმის ნაპირზე, კაფაში*) გამაგრებულმა ოსმალებმა-კი საფუძველი ჩაჰყარა, მისი გავლენის კავკასიის ქვეყნებში გასავრცელებლად.

*) თეოდოსია.

შ ე ნ ი შ გ ნ ე ბ ი .

1) ძლევა-მოსილი ომების შემოსავლიანობა და სამხედრო ნადვლის ეკონომიური მნიშვნელობა დიდი იქნებოდა. იხ. ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებანი, „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“ 1907, გვ. 70-73, 81. ავტორი ფიქრობს, რომ იმ დროის „საქართველოს გარეშე პოლიტიკა სამხედრო დასის, ჯარის ხელში იყო ჩაფარდნილი“ (72) და „საქართველოს სამხედრო დასის მოუფიქრებელ და მრუდე პოლიტიკას, მეტის მეტს მოლაშქრეობას“ იხსენიებს (2). ამგვარი ზოგადი დასკვნა იმავე მეცნიერის მიერ თამარის დროინდელ ომების მიმოხილვას სავსებით არ ეთანხმება. იხ. „ქართველი ერის ისტორია“, წ. II, 1913.

იმ დროის პირობებში, ქართველებსათვის თავ-დასხმა ზოგჯერ იქნება საუკეთესო თავ-დაცვას შეადგენდა. მაგრამ ეს სულ სხვა საკითხია. რაც შეეხება ამ ომებში ნაშოვნ სიმდიდრის არა-საფუძვლიანობას, მას პროფ. ჯავახიშვილმა სამართლიანად ხაზი გაუსვა.

უადგილო არ იქნება იბნ-ალათირის შემდეგი მოწმობა აქ მოვიყვანო. მისი სიტყვებით, კავკასიის მუსლიმანები ქართველებს საუკეთესო მტრებად სთვლიდნენ, იმ მხრივ რომ, როცა გაემარჯვებოდათ და რომელიმე ქალაქს აიღებდნენ, ხარკს ახდევინებდნენ ხოლმე და მერე ისევ უკან თავიანთ სამშობლოში ბრუნდებოდნენ. ეს ნათქვამია ლაშა გიორგის მიერ ქ. ბეილაგანის 1222 წ. მოხსრების გამო.

2) რომ ცხადი იყოს მათი საბერძნეთის კომენიანთ ხელმწიფეთაგან პირდაპირი ჩამომავლობა, ტრაპიზონის მეფეები თავიდანვე დიდ-კომენებად იწოდებოდნენ. თორემ ზოგიერთები ბიზანტიაში საეპიკო კომენობით ამაყოფდნენ. იხ. სპირიდონ ლამპროსის საბერძნეთის ისტორია. S. Lampros. *Historia tès Hellados*. T. VI, cap. III, § th.

3) ამ აზრის კვალი ქართულ ნაწერებში, ზოგიერთ საბუთებში, ახალ პოეზიაშიც მოიპოვება. დავასახელებ აქ მხოლოდ გ. ვეშაპელის რუსულ წიგნაკს 1916 წ., რომლის ფრანგული თარგმანიც, რუჟიტა და სურათებით, 1919 წ. ყენევაში დაიბეჭდა, სათაურით: „ოსმალური საქართველო“. ავტორის აზრით ტრაპიზონი ქართული ქალაქი ყოფილა ოდესმე და მთელი მისი ვილაიეთი—ოსმალური საქართველო არისო. ეს უკიდურესი გაზვიადებაა, საერთოდ კი ისტორიის, ეთნოლოგიის და პოლიტიკური შეგნების ნიადაგზე წარმომადგომელი, „სამუსლიმანო საქართველოს“ საკითხი ყოველგვარი ყურადღების ღირსია და, სათანადო განმარტებით და განსაზღვრულ ფარგლებში, ეროვნული აზროვნების გამომხატველიც არის. ხოლო მას აქ სრულებით არ ვეხები; არც კერძოდ ტრაპიზონის და ლაზისტანის ბედს ახალი დროის პოლიტიკაში. გაკვრით აღსანიშნავია აქ მხოლოდ ის, რომ 1919 წ. ბერძნებმა „ტრაპიზონის სახელმწიფოს“ აზრის თავისებური განახლება „პონტის რესპუბლიკის“ სახით, და სომხებთან ამაზე შეთანხმებას მოინდომეს,—თორემ ამ ქალაქის და პროვინციის სომხეთთან შეერთება განზრახული იყო. „პონტის რესპუბლიკის“ გეგმა თავიდანვე უსიძოცხლო აღმოჩნდა, როგორც მალე თვით 1920 წ. სევრის ტრაქტატის, რომლის ძალით ანუ, უკეთ, სიტყვებით საქართველოს და სომხეთს ევალებოდათ, მათ საზღვრებზე შეთანხმებულ იყვნენ, რაიც იგულისხმებდა, სხვათა შორის, აგრეთვე „სამუსლიმანო საქართველოს“ და კერძოდ ლაზისტანის საკითხის გარდაწყვეტას.

4) მოწმობათა რიცხვში პირველი ადგილი ეკუთვნის ძველ ფრანგულ ქრონიკას *Conquete de Constantinople*, რომლის დამწერი *Geoffroy de Ville-Hardouin* ლაშქრის ერთი მეთაურთაგანი იყო. მეცნიერულად გამოსემოლია ჯერ *Paulin Paris*-ის მიერ 1838 წ. და შემდეგ მდიდრულად, სურათებით და შენიშვნებით, *N. de Waillys* მიერ 1874 წ.

ამ ქრონიკაზე სალიტერატურო მსჯელობა იხ. *Sainte-Beuve. G. de Villehardouin. (Causeries du Lundi, t. IX).*

ვილარდუენი, ეს, ასე ვსთქვათ, დიდებულთა ხმაა. უბრალოდ, ღარიბ რაინდთა გრძნობის გამომხატველი არის *Robert de Clary*.

V. Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues publiées... par Charles Hopf. B. 1873.

ბერძნული ისტორიკოსი არის ნიკიტა ხონიატი. იხ. შენიშვნა 19.

5) 8 ენკენისთვეს 1202 წ. ჯვაროსანთა ფლოტი მართლაც ვენეციიდან ადრიის ზღვაში გავიდა. აღფრთოვანება იყო დიდი, გალობა ისმოდა დაუსრულებელი. მეთაურობდა დოჟი (დუკა) ენრიკო დანდოლო, ძალზე მოხუცებული, მაგრამ მხნე და შესანიშნავი კაცი. ბევრმა არს კი იცოდა, რომ ლაშქრობის მიზანი პალესტინა კი არა, მეზობელი დაღმასია ყოფილა, სადაც ისინი წაიყვანეს, ვენეციისათვის ადგილთა დასაპყრობად—და ამ საშუალებით რესპუბლიკის ვალის გადასახდელად.

წმიდა ადგილთა მაგიერ—დაღმასიისკენ: ასე დაადგინეს უფროსებმა საიდუმლო თათბირზე და ეს იყო ლაშქრობის მიზნის ანუ მიმართულების პირველი შეკვლა.

თუ როგორ მოხდა ეს მიზნის შეცვლა, ამის შესახებ ბევრი რამ დაიწერა. ზოგი ვენეციელებს აბრალებდა: ეგვიპტეს სულთანთან საიდუმლო პირობა შეკერესო, ვაჭრობის დიდი შეღავათები მიიღეს და ლაშქარს განგებ სხვა მიმართულება მისცესო. ზოგს ეგონა, რომ უმეტესად გერმანულ-ბერძნულ ინტრაგამ იმოქმედაო: ფილიპე შვაბელი, გერმანიის იმპერატორი 1198-1208 წ. მისი ცოლის ძმას, ახალგაზდა ალექსისს ეხმარებოდა, საბერძნეთის ტახტის დასაჭერად, წინააღმდეგ ამ უკანასკნელის ბიძის, ძალით გამეფებული ალექსი ანგელოსისა... ზოგი კი იმ აზრს ცხავს, რომ შემთხვევით მოხდაო და რომელიმე ერთი მიზეზით ვერ აიხსნებაო.

ასე თუ ისე, ამ მოულოდნელმა მიზნის შეცვლამ, „დევიაციამ“ ისეთი გადატრიალება გამოიწვია აღმოსავლეთში, როგორც იყო კონსტანტინეპოლის დაპყრობა 1204 წ. ლათინთ ფეოდალურმა სამეფომაც (1204-1261) იქ ვერ იხერია, ბიზანტიას სასიკვდილოდ დაიჭრა:

იხ. ზოგადი მიმოხილვა, რომის პაპის პოლიტიკის განსაკუთრებული გამორკვევით: Achille Luchaire, Innocent III. La Que-

stion d'Orient. P. 1907. კერძოდ მიზნის შეცვლის შესახებ: P. Mitrofanov. *Izmenenie v napravlenii tchetvertago krestovago pokhoda. Vizant. Vremennik, t. IV, 1897. Gaston Paris et A. Jeanroy. Extraits des chroniqueurs français.*

მერე Walter Norden. *Der Vierte Kreuzzug im Rahmen der Beziehungen des Abendlandes zu Byzanz. B. 1898,* და განსაკუთრებით მისივე დიდი გამოკვლევა: *Das Papstum und Byzanz. B. 1903.*

6) სარის აღების შემდეგ (1202 წ. ნოემბერში) ჯვაროსნებმა იქვე დაღმასიაში ზამთარი გაატარეს. პაპი ინოკენტი III-ის რისხვა (ეს რა ჩავიდენიათ! იერუსალიმის მავიერ სარა დაიჭირეთ, ისიც ჯვაროსან მოლაშქრის, ჰუნგრეთის მეფის სამფლობელო) ძლიერ დაამშვიდეს. უკვე მწიფდებოდა მათი ნებისყოფა „მიზნის“ საბოლოო შეცვლისა, და წმიდა ადგილთა ნაცვლად კონსტანტინეპოლის დაპყრობისა.

ჯერ კორფუს კუნძულზე გაჩერდნენ, სადაც ენრიკო დანდოლოს და ლომბარდიელ თავადს ბონიფას-დე-მონფერატს, ჯვაროსანთა მეთაურს, ალექსისთან და სხვა ბერძნებთან გარდამწყვეტი თათბირი ჰქონდათ. მისში ისევ ზღვაში გავიდნენ და 24 ივნისს 1203 წ. იხილეს კონსტანტინეპოლი.

7) ალექსის (აწ ალექსი IV) და მამა მისს ისააკ ანგელოსს I აგვისტოს 1203 წ. წმ. სოფიაში მეფობის გვირგვინი დაედგათ. ხალხის თვალში კი უსხოელთა, ფრანგთა მიერ, დაყენებული მეფეები იყვნენ, და მალე მომხდარ სხვა გადატრიალებებში ალექსი V დუკამ მურზუფლად წოდებულმა—„სხვილ-წარბამ“—მამა და შვილი ტახტიდან გადმოაგდო და ალექსი IV მოაკვლევინა კიდეც I თებერვალს 1204 წ.; ზოგიერთების თქმით, საკუთარი ხელით დაახრჩო.

დიდი ხანი არც ამ ალექსი V-ს უმეფნია. ჯვაროსნებმა მაშინვე, 1204 წ. თებერვალში დაამარცხეს. მარტში ფრანგ-ვენეციელნი იმაზე შეთანხმდნენ, თუ ვის რა უნდა რგებოდა, როცა ქალაქს და სამეფოს ხელში ჩაიგდებდნენ. პირველი იერიშით, 9 აპრილს ვერ ააღეს; 12 აპრილს კი 1204 წ. დაიპყრეს კონსტანტინეს ქალაქი „ბირითა მახვილითა“;

ტრაპიზონის საქმე

ბოდიუენ ფლანდრიელი, ლათინთა პირველი მეფე ანუ კეისრად აღიარებული, სოფიის ტაძარში 23 მაისს 1204 წ. იქმნა ცხებუ-ლი. მან ტყვედ დეჭერილი მურზუფლი მაღალი სვეტიდან გადმოა-გდებინა; თითონ კი ბულგართ მოეკლათ 1205 წ.

8) *J. Bartholomaei. Lettres numismatiques et archéologiques relatives à la Transcaucasie, St. Pétersbourg, 1859, p. 57.* მისი აზრით, თამარ მეფის მიერ შავი ზღვის ნაპირზე ახალი საქრისტიანო სახელმწიფოს დაარსება იმ დროს, როცა ფრანგებმა კონსტანტინეპოლი დაიპყრეს, ამ დედოფლის პოლიტიკურ სიბრძნეს მოწმობს. ტრაპიზონის სამეფომ 250 წელიწადზე მეტი ისიცავდა. და უამისოდ საქართველო იმ განუწყვეტელი უბედურობით აღნიშნულ ხანებში უეჭველად დაიღუპებოდაო. რაც შეეხება ტრაპიზონის 1204 წ. ეკსპედიციის მიზეზს. „ქართლის ცხოვრება“ რომ იხსენიებს, მხოლოდ ქართველი ბერის ვიწრო ტვინი ამისთანა რამეს თუ გამოიგონებდაო!

ალექსი III მიერ თამარის ნაჩუქარი ოქროს კონფისკაციას ერთი სხვა წყაროც იგულისხმებს, სახელდობრ ათონის აღაპები. იხ. მ. ჯანაშვილი „ქართლის ცხოვრება“, კავკასიის. ყ. ოლქის კრებული N 35, 1906, გვ. 155. ხოლო ქართულ ქრონიკაში ეს ოქროს ამბავი ხელოვწერად ტრაპიზონის სამეფოს დაარსებას დაუკავშირეს.

9) ქ. ცხოვრ. 325. ....და წარუღეს ლაზია, ტრაპიზონი, ლიმონი, სამისონი, სინოპი, კერსუნდი, კიტორა, ამასტია, არაკლია და ყოველნი ადგილნი ფებლალონისა და პონტონისანი“.

სამისონი არის ძველი *Amisus*; კერსუნდი ანუ კერასუნტი—ძველი *Cerasus*; ლუკულუსმა იქიდან გადმოტანა ვეროპაში პირველად ბალის ხე მოიტანა. კიტორა შესაძლებელია, რომ პონტის კოტორა იყოს, სადაც კსენოფონტეს 10.000 ხომალდებს უცდიდნენ პერაკლიაში წასასვლელად; აწინდელი ორდუის ადგილზე, კერასუნდის დასავლით. იხ. *W. J. Hamilton Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia. Vol. I, 267-268. 1842*, მაგრამ იქნება ჩვენ აქ უფრო პაფლაგონიის *Cythora* გვაქვს.

ამასტია—ძველი ამასტრიონ.

სად იყო ლიმონი? თვით სიტყვა ბერძნულს *leimon* უდრის, რომლის მნიშვნელობა ზოგჯერ იგივეა რაც *limen* ე. ი. ნავთ-სადგური. თურქებიც ლიმან-ს უწოდებენ; შავი ზღვის ნაპირებზე ხშირად გვხვდება და რუსულშიაც შეთვისებული. „ლიმანი“ ცნობილია სწორეთ „ლაზიის“ ნაპირზედაც, მაკრიალის და ოსმალეთის ძველი (1878-1921) საზღვრის შორის. ტრაპიზონის იქითაც არის. მაგრამ იქნება აქ ლიმნია უნდა ვიგულისხმოთ, ტრაპიზონის მატიანეში უფრო თვალსაჩინო, სადაც სიხეც ყოფილა. კლავიზოს მოგზაურობის დროს იქ მაკმადიანი ამირა იჯდა (1403).

10) ამ ქრონიკის ხელთნაწერი ინახება ვენეციის წმ. მარკოზის ბიბლიოთეკაში, იმ წიგნთა რიცხვში, კარდინალ ბესარიონმა (იხ. შენ. 17) მე-XV საუკუნეში ვენეციის რესპუბლიკას რომ უანდერძა.

ფალ მერაიერის მიერ აღმოჩენილი ეს ქრონიკა პირველად ტაფელმა გამოაქვეყნა 1832 წ. მისი ფრანგული თარგმანი ბროსესტმა 1834 წ. *Lebeau. Histoire du Bas-Empire. T. XX-*ში მოათავსა. თვით ფალმერაიერმა კი გამოსცა მნიშვნელოვანი განმარტებით და გერმანული თარგმანით თავის შრომაში; *Original-Fragmente etc.* იხ. აქვე შენიშვნა II. ფ.-ის ტექსტი გადაბეჭდილია ა. ხახანაშვილის მიერ, შესავალით და შენიშვნებით. ყ. ლაზარევის ინსტიტუტის გამოცემაში: *Trapezundskaia khronika etc. izd. A. Khakhanov. Moskva. 1905.*

ამ ქრონიკის ახალი კრიტიკული გამოცემა ეკუთვნის ცნობილ ბერძენ მეცნიერს სპირ. ლამპროსს, *Trapezountiakon khronikon tou... Mikhael Panaretou. Ed. S. Lampros. V, Neos Hellénomn. T. IV, Ath. 1907.*

11) *Fallmerayer. Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt. München, 1827.* იხ. განსაკუთრებით მისივე *Original-Fragmente, Chroniken, Inschriften und andere Materiale zur Geschichte des Kaiserthums Trapezunt von Dr. J. Ph. Fallmerayer. Abh. d. histor. Classe der kgl. Bayerischen Akademie d. Wissensch. München, 1843-6.*

ფ.-ის სამეცნიერო მოღვაწეობაზე. იხ. პროფ. ა. ვასილევის

წერილი: A. Vasiliev, Slaviane v Gretzii. Vizant. Vremennik. T. V, 1898. ისეთს დროს როცა საბერძნეთის ოსმალთაგან განთავისუფლება და თვით ბერძნები ევროპაში აღტაცებას იპყრობდნენ, ფ-მა გამოსთქვა, რომ ეს ახალი ბერძნები სისქლით ბერძნები კი არა, უფრო სლავიან-ალბანელები არიანო. ამ თეორიით გამოწვეული სამეცნიერო აზრის მოძრაობა ბალკანეთის საისტორიო ეთნოლოგიისთვის ნაყოფიერი იყო.

12) George Finlay. A History of Greece etc. Vol. IV: Mediaeval Greece and the Empire of Trebizond. A. D. 1204-1461. Oxford. 1877 (მეორედ გამოცემული) იხ. გვ. 318.

13) ბერძენი მემატიანე ისენიებს შეწევნას და დახმარებას—*tēs pros patros theias autou Thamar. Original-Fragmente...* 2-*te Abth.*, S. 11. München 1846.

14) რომ მთელი 'ეს ისტორია პიპოტეტიური იყო და წყაროებს არ ემყარება, ამის შესახებ იხ. ფილელი, იქვე, შენიშვნაში.

15) A. A. Kunik. Osnovanie trapezundskoi imperii v 1204 g. Uchen. Zap. Akad. Nauk po I i III otd. T. II, 1854. იქვე მისივე *Dopolnenia etc.* აკადემიკოსმა კუნიკმა († 1899) ტომით გერმანელმა, პეტერბურგის აკადემიაში იპოვა თავისი მოღვაწეობისათვის შესაფერი ასპარეზი — ისე როგორც ფრანკმა ბროსეტმაც.

16) იხ: H. F. B. Lynch. Armenia. Travels and studies. L. 1901. Vol. I. p. 33-36. აქ სახელდობრ ნათქვამია: „1204 წ. ორი ქაბუკი, კომნენტო სახელოვანი სახლის რტონი, ტრაპიზონის კარის წინაშე აღმოჩნდნენ ქართველთა ნაქირავები ჯარის სათავეში... მათი სახელები იყო ალექსი და დავით. და მათ უწევდა შემწეობას მათი მამიდა თამარ, მათი პაპის ჩამომავალი და ქართველი ქალბატონი“... ამგვარი შეხედულება უფრო გამონაკლისად ჩაითვლება ეხლა, რომ ალექსი ტრაპიზონელის დამხმარე საქართველოს დედოფალი იყო, საკმაოდ მტკიცედ მიღებულია. იხ. William Fischer. Trapezunt und seine Bedeutung in der Geschichte. Z. für allge-

meine Geschichte etc. Stuttgart. 1886. S. 23. H. Gelzer. Abriss der byzant. Kaisergeschichte (K. Krumbacher. * Gesch. d. Byz. Lit. 1897. Anhang). S. 1049. S. Lampros. Historia etc. T. VI, p.p. 227-231.

17) ეს ბესარიონის თხუზულება, რომლის ხელნაწერი ვენეციაში შენახულია, პირველად გამოსცა უკვე დასახელებულმა სპირ. ლამპროსმა, ათინაში 1916 წ.: Βεσσαριδinos egkōmion eis Trapezounta etc. იხ. ნაგულისხმევი ადგილი მე-47 გვ.

ბესარიონი დაიბადა ტრაპიზონს 1403 წ. ბერძენი იყო ტომით, თუ სხვა მოდგმისა, ეს დიდი საბერძნეთის პატრიოტი—არაა ცნობილი. მან უკვე 1439 წ. მიიღო კარდინალობა. ეს იყო მთავარი თანამშრომელი პაპი პიო II-ს პოლიტიკისა აღმოსავლეთის საკითხში და დიდი წინამებრძოლი იმ მოძრაობისა, ოსმალთ კონსტანტინეპოლიდან განსადევნად, რომელს რომის ტახტი მეთაურობდა და რომელმა საქართველოდანაც ევროპაში ელჩები მარყვანა 1460-იან წლებში. იხ. ბესარიონის შესახებ ვრცელი მონოგრაფია Ludwig Mohler. Kardinal Bessarion als Theologe, Humanist und Staatsmann, Paderborn, 1923 და უფრო ძველი: Henri Vast. Le cardinal Bessarion (1403-1472). Etude sur la chrétienté et la renaissance vers le milieu du XVe siècle. P. 1878. ოსმალეთის წინააღმდეგ ხსენებული კოალიციის შესახებ იხ. ჩემი რუსული წერილი: „დავიწყებული ვარიატა ცნობილ თემაზე“. 1925 წ. პრაგაში დაბეჭდილი სტრუვეს კრებულში.

18) თამარ მეფის და კომნენთა ნათესაობის შესახებ იხ. Brosset. Hist. de la Géorgie. I, p. 413, n. 1—თ. უორდანი. ქრონიკები, I. 275. „თამარი თვის-ტომი და ნათესავი იყო ალექსის ანდრონიკეს შვილისა, რადგან დავით აღმაშენებლის ქალი კატა, თამარის პაპის დაი, ცოლად ჰყვანდა ალექსის, უფროსსა შვილს ნიკიფორე IV ბრიენისას და მისის ცოლის ანნა კომნენისას“.

კომნენთა გვარის სამ თაობათა წევრები საქართველოს მეფეთა წყალობით სარგებლობდნენ.

თამარის მამის, გიორგი III მეფობის დროს, დაახლოვებით 1167 წ. შემოვიდა საქართველოში ანდრონიკე კომნიანოსი სოლშვილით, და გიორგი მეფემ „მისცნა ქალაქნი და სიხენი კმასა-ყოფელნი მისნი“. ეს ანდრონიკე კომნენი, გამოჩენილი პიროვნება, ბიზანტიის ისტორიაში ძალიან ცნობილი, შემდეგში, 1183-1185 წლებში საბერძნეთში ხელმწიფობდა. ერთი მისი შვილი სახელად ალექსი იყო ის „ალექსი კომნიანოსი, ანდრონიკეს შვილი“ რომელსაც თანახმად „ქართლის ცხოვრებისა“ თამარმა „მისცნა“ ლაზია და სხვა, ქართველთა მიერ დაპყრობილი, ადგილები (იხ. აქვე გვ. 83). ეს იგივე ალექსი უნდა იყოს, რომლის ქმრად მოყვანას ზოგიერთები თამარს ურჩევდნენ. ამოდ—რადგან საქმრო „ახლოს თვისობდაო“—ნათესავად ითვლებოდა. ეს კომნენი საქართველოში ცხოვრობდა.

დასახელებულმა ანდრონიკე კომნენმა საქართველოში სოლიც ჩამოიყვანა, ქართული ქრონიკით: „სახითა მშვენიერიითა და ბრწყინვალიითა“. ეს არ იყო მისი კანონიერი მეუღლე, არამედ უკიდლი ძმის, ისააკ კომნენის, ასული თეოდორა, იერუსალიმელი ფრანგი მეფის ბოდუენ ანუ ბალდუინის ნაპოლარბი ცნობილია ამ ქალის რომანტიული თავგადასავალი. თეოდორას და ანდრონიკეს თავისუფალი კავშირი ორთოდოქს წრეებში, რა თქმა უნდა, სკანდალად და უწესობად ითვლებოდა. სწორეთ ამ სიყვარულის ნაყოფი, ზემოდ დასახელებული ალექსი ანდრონიკეს ძე, ამისათვის დიდი ბიზანტინისტის Ducange-ის კატალოგში გულახდალად შეტანილია როგორც *Alexius Comnenus, ex incestu Andronici cum Theodora Comnena concubitu natus.* (Fam. august. byzant. p. 191).

ამგვარად ეს ალექსი თუმცა დედაც, მამაც კომნენები ჰყავდა უკანონო შვილი იყო. მისმა უწესო დაბადებამ მისი საქმე, როგორც თამარის საქმროსი, ხომ არ გააფუქა? მართლაც, ეკლესიის და კანონთა დამცველების თვალში ეს აღბათ დიდი დაბრკოლება იყო. უარის ფორმალური მიზეზი-კი სხვა გამოიგონეს: ახლო ნათესავია და არ შეიძლებაო. „მიჯნურთა“ და რაინდთა „პარტიაში“ ანუ ჯგუფებში პირიქით, ამ ანდრონიკე და თეოდორაზე „სახითა ბრწყინვა-

ლითა და მშვენიერთა“ სხვა აზრისა იქნებოდნენ. მეფემაც ძალიან კარგად მიიღო.

საქართველოში შემოხვეწილ ანდრონიკეს, მერმინდელ კეისარს ანდრონიკე კომნენს, 1185 წ. რომ დაიღუპა, ერთი სხვა შვილიც ჰყავდა, პირველ სოლთან, სახელად მანუელ, და სწორეთ მისი შვილი ალექსი ტრაპიზონს 1204 წ. გაამეფეს..

უნდა ითქვას, რომ ეს დინასტიათა ნათესაობის საკითხი, 1204 წ. ამბავის გასაგებად მნიშვნელოვანი, ვერ არის საბოლოოდ გამორკვეული. თ. ყორდანია (იხ. ზემოდ) მხოლოდ იმეორებს—1893 წ.—ბროსეტის ძველ ვანმარტებას; მან იქნება არსკი ისოდა კუნიკის 1854 წ. დაბეჭდილი გამოკვლევა, რომელშიაც გენეალოგიათა შედარებას დიდი ადგილი ეჭირა. კუნიკის აზრით კი, დავით II-ის ქალის 1118 წ. კომნენტა სახლის რომელიმე წევრთან შეუღლება არაა საკმარისი იმის გასაგებად, თუ რა მიზეზით ალექსი ანდრონიკეს ძე 1187 წ., თანახმად „ქართლის სხოვრებისა“. თამარის ახლო ნათესავად ითვლებოდა; ანუ რისთვის იგივე თამარი 1204 წ., თანახმად პანარეტის ქრონიკისა, ალექსი მანუელის ძის ტრაპიზონელის მამის მხრივ ძალუად გამოდის. კუნიკმა ის აზრი გამოსთქვა, რომ ამ ორ სამეფო სახლთა ნათესაობას ალბათ კიდევ სხვა რაიმე საფუძველი უნდა ჰქონოდა, გარდა კატაის და ალექსი ბრიენის მეუღლეობისა; იქნება ანდრონიკე კეისრის პირველი სოლი, მანუელის დედა, თამარის ნათესავი, მამით ანუ დედით, ყოფილიყო და სხ.

კუნიკის მოსაზრებანი (გვ. 719, 720, 788) საყურადღებოა და შესაძლებელია, რომ მათი დასამტკიცებელი საბუთები შემდეგში აღმოჩნდეს^{*)}. ჩვენ მიზნისთვის ამგვარი ძიება საჭირო არ იყო. თვით ორ დინასტიათა ნათესაობა ხომ უეჭველია და სწორეთ ესაა მნიშვნელოვანი. მერე ნათესაობის საზომიც სვალებადია ეპოქათა და წრეთა მიხედვით. და შეიძლება რომ თამარის დროს მისი პაპის-დის დაქორწინებით დამკვიდრებული ნათესაობა, აკადემ. კუნიკის თვალში არა საკმარისი, ახლო ნათესაობად მიიჩნდათ, თუნდაც რომ ეს ალექსი და მანუელ კომნენები დავით II-ის ასულის ჩამომავლობა არ იყო.

*) ან და უკვე დაბეჭდილ, ჩემთვის ხელ-მიუწოდომელ, ქართულ საისტორიო მასალებში ანუ რომელიმე გამოკვლევაში მოიპოვება.

მართლაც, ამ მეფის ასულის და მისი ქმრის ალექსის ჩამომავლობა არ არის სწორი, თუმცა თვით ეს ალექსი ბრიენი (ბრიენნოსი, კომნენად წოდებული (ვინაიდან დედა მისი ანნა კომნენისა ასული იყო ალექსი I კეისრისა), ბიზანტიის ისტორიაში არ არის უცნობი.

საკვირველია ისიც, რომ თვით ამ დავით აღმაშენებლის ქალის და ალექსი ბრიენის სოლ-ქმრობის ამბავი სოტა ბუნდოვანია. კათაის კონსტანტინეპოლს ჩამოსვლა და მისი საქმროს ვინაობა ექვის გარეშეა. ჰქონდა კი ადგილი მათს ჯვარის წერას? ამის შესახებ უტყუარი სწორებები, ვგონებ, არ მოიპოვება. და კუნძუკმა ის აზრი გამოსთქვა, რომ იქნება მას სხვა რომელიმე კომნენი შეერთოს. ხოლო შემდეგში ყურადღება მიაქციეს ბიზანტიელი მწერალი თეოდ. პროდრომოსის ერთს საქორწილო ხოტბას (ეპიტოლამიოს), სწორეთ ნიკ. ბრიენის და ანნა კომნენის ორ ძეთა ჯვარის-წერის გამოწარმოტქმულს. სამწუხაროდ ამგვარ ნაწარმოებში გარკვეული სწორებები იშვიათია. არც ნათქვამია აქ ვინ არიან ის სახელოვან მთავართა ასულნი, ვისაც ეს ორი მეფეთა ძეხი სოლებად ირთავენ.

საფიქრებელია კი რომ ალექსი ბრიენმა მაშინ სწორეთ დავით II-ის ქალი შეირთო, რომელიც საგანგებო ელჩებმა საბერძნეთში საქართველოდან 1118 წ. წაიყვანეს.)

მიუხედავად ამ დასკვნისა, ეს დასკვნაა და არა პირდაპირი სწობა. საკითხს კი შემდეგი საყურადღებო გარემოება ართულებს.

*) ზემოხსენებული ხოტბა დაბეჭდილია Migne. P. G. t. 133. 1864 წ. სვეტი 1397-1407. იხ. 1404 § 9. აფხაზთა მეფის ასულის შესახებ, კომენტატორის ერთი შენიშვნა იქვე 1060-1.

როდის დაიწერა ეს ხოტბა? ანუ, უკეთ რომ ვსთქვათ, როდის დაქორწილდნენ ეს ძენი და ასულნი? ედ. კურტი, შინაარსის მიხედვით, ფიქრობს რომ ეს 1122 წ. უნდა მომხდარიყო; მისი აზრით, 1118 წ. მოყვანილი დავით II ს ასული ამ ოთხი წლის განმავლობაში ალბათ დედამთილის ე. ი. ანნა კომნენისას სახლში იზრდებოდა ჩვეულებისამებრ. Ed. Kurtz. Unedierte Texte aus der Zeit des Kaisers Iohannes Komnenos. Byzant. Zeitschrift. B. XVI. 1907. S. 86-87.

დავით II-ის ასულს და ალექსი ბრიენის შვილის შეუღლებას კატეგორიულად ადასტურებს კომნენთა ეპოქის მკვლევარი F. Chalandon. V. II, p. 16-17.

რე.სა დავით II-ის ქალი კონსტანტინეპოლს ჩამოიყვანეს, კეისარი ალექსი კომნენი (1081-1118) მომაკვდავის სარეცელოზე იწვა. დავით აღმაშენებლის და ამ მეფის შორის საკითხი პირველის ასულის და მეორის ასულის შვილის დაქორწინებისა, უეჭველია დიპლომატიური გზით იქნებოდა მოწესრიგებული. მაგრამ ალექსი I-ის სიკვდილმა საქმე ხომ არ შეაფერხა? მისმა შვილმა და მემკვიდრემ იოანე კომნენმა (1118-1143) მოინდომა დაუყონებლივ თავი კეისრად აღიარებინა და წმ. სოფიაში მეფედ სხებულყო. მან იცოდა, რომ არსებობდა ჯგუფი, მისი დაის ანნა კომნენის მომხრე, რომელიც რაღაცა შეთქმულებას აწყობდა მის წინააღმდეგ. იოანეს ისე ეჩქარებოდა, რომ მიიღო თუ არა მამის მისაგან სამეფო ბეჭედი, მის სიკვდილსაც არ დაუცადა და მანგანის (მანქანათა ე. ი. არსენალის) სასახლიდან, სადაც ალექსი კეისარი ავადმყოფი ატოვრობდა, და აწყვდებოდა, ვამოხვლა გადასწყვიტა მთავარი დიდი სასახლის დასაქურად და სამეფო გვირგვინის დასაბყრობად. და აი თავისი ამალით მანგანის სასახლიდან გამოსულ მეფეს პირველი შეხედნენ სწორეთ საქართველოს ელჩები—და მათ პირველთ მეფობაც მიულოცეს და მეფედ აღიარეს. ამას მოწმობს ზონარა. *Zonarae epit. t. III, XVIII, 28. p. 761, ed. 1897.* მის ცნობებს მურალტი იქნება აზვიადებს, რომა ამბობს რომ „აფხაზთა ჯარმა“ იოანეს გარდამწყვეტ წუთში უშველაო. იხ. *Ed. Muralt. Essai de chronographie byzantine. 1871, p. 120. Cf. Kurtz o. c. შესწორებანი.* რასაკვირველია, ზონარას მოწმობა ისე კი არ უნდა გვესმოდეს, რომ ორიოდე ელჩმა ქუჩაში რაღაცა იყვირეს, და ეს ისტორიაში ჩასაწერი იყო, თუ კი მათმიერ მეფედ აღიარებამ ასე იმოქმედა, ალბათ დიდი ამაღაც ახლდათ, იქნება სხვა იქ მსხოვრები ქართველებიც მათ შეუერთდნენ, და ამგვარად ახალ კეისარს პსიქოლოგიურ მომენტში ზურგი გაუმაგრეს.

ანნას და ნიკიფორე ბრიენს გაუპრუვდათ კეისრობის იმედი. მათ (უფრო კი პირველს) ეგონათ რომ ხანგრძლივი სენით შესუსტებული ალექსი, რომელსაც მისი ცოლი და ასული უვლიდნენ, მათ ხელში იყო; და იოანეს გაბედული მოქმედება და მამის მისის დასტური—სამეფო ბეჭდის გადაცემა—მათთვის მოულოდნელი იყო. გაბრახებულებმა მომაკვდავი კეისარი სულ მიატოვეს, და ასე მარ-

ტოზაში სული დალია ალექსი I-მა. იხ. მთელი ეს ეპიზოდი შალა-
ნდონის შრომაში. F. Chalandon, Jean et Manuel, 1912. Ch. I.

ქართველთა ეს მანიფესტაცია, პოლიტიკურად მნიშვნელოვა-
ნი და ბერძენ ისტორიკოსის მიერ აღწერილი, შემთხვევითი არ იქ-
ნებოდა. ალექსი I დიდი ხანია ავად აყო და ყველამ ისოდა რომ არ
მორჩებოდა, სასახლის ინტრიგებიც უნდა სცოდნოდათ. დავით II-ის
ელჩებმა ალბათ შეგნებულად და თანახმად მეფისაგან მიღებული
დარიგებისა, კანონიერ მემკვიდრეს, იოანე კომნენს მხარი დაუჭი-
რეს. მათი ამგვარი გამოსვლა, სჩანს, ანნა კომნენისათვის საზარალო
იქნებოდა: და მისი შვილი არ იყო კატაის საქმრო, იმ ქართველთა
მეფის ქალისა, რომელიც ამ ელჩებმა საბერძნეთის დედა-ქალაქში
მოიყვანეს? როგორ მიიღებდნენ ესლა ამ ქალწულს ნიკიფორე ბრი-
ენნის ოჯახში? და ახალ პირობებში ხომ არ დაბრკლდებოდა სა-
დინასტიო კავშირი იმ სახით, როგორც განხრახული იყო? საკითხი
ბუნებრივად იბადება. ხოლო ისიც საფიქრებელია, რომ ალექსი I-ის
მეწონებულ საქმეს—საბერძნეთის და საქართველოს სამეფო სახლთა
ახალ*) დაკავშირებისას—ესლა მისი მემკვიდრე იკისრებდა, მით
უმეტეს რომ სოტა პირადი მიზეზიც ჰქონდა.

საერთოდ იოანე კეისარი სამეფოს მტკიცე ხელით განაგებდა.
მისმა დამ ანნამ, მისი გამეფების შემდეგ მისგან დაშორებულმა,
უფრო მწვერლობას უძღვნა თავისი ნიჭი; ნიკიფორე ბრიენმა კი კარ-
გი განწყობილება შეინახა ახალ კეისართან, და უნდა ვიფიქროთ
რომ 1122 წ. ალექსი ბრიენ-კომნენმა მართლაც დავით II-ის ასული
შეირთო, და მათმა კავშირმა შემდეგში ეს ნაყოფიც მოიტანა: თამარ
მეფის მიერ კომნენტა ჩამომავლობის პატრონობა და 1204 წ. ტრა-
პიზონის ტახტზე აყვანა!

19) Nicetae Choniatae Liber de rebus post captam urbem
gestis (ed. 1835). P. 828, 842. ნიკიტა არის 1180-1206 მომხდარ ამ-

*) დავით II მამიდა და ბაგრატ IV ასული მართა, ბიზანტია-
ში მარია, იყო სოლი მიხაელ VII დუკასის, რომელიც 1071-1078 წწ.
კეისრობდა. მართა, სიმშვენიერით და ნიჭით გამოჩენილი, კარგათ
ცნობილია ბიზანტიის ისტორიაში, ალექსი I კომნენის ხანაშიც.

ბავთა აღმწერი. 1204 წ. შემდეგ თ. ლასკარისის წრეში ნიკიაში, ცხოვრობდა. იხ. Krumbacher. Gesch. d. byzant. Litteratur.

20) იხ. N. de Wailly-ს უკვე დასახელებული გამოსცემა ვილჰელმის ქრონიკისა, სადაც მოთავსებულია აგრეთვე Histoire de l'Empereur Henri par Henri de Valenciennes. §§ 550-554. P. 334-5.

ერთგულობის ხსენება აქ იმას ნიშნავს რომ ლათინთ მეფის და დავით კომნენის შორის პატრონ-ყმური კავშირი იყო: დავითი ჰენრიკის ვასალი ყოფილა. იხ. აქვე გვ. 107-8.

21) 1203 წ. საქმის თაობაზე ივ. ჯავახიშვილმა („ქართ. ერის ისტორია“, 1, 49) შემდეგი მსჯელობა გამოსთქვა: „ქართველებმა მხოლოდ მე-XIII საუკუნის დასაწყისს ჩაიგდეს მთელი ეს ქვეყანა (ე. ი. შავი ზღვის ნაპირი: „ლაზია, ტრაპიზონი... არაკლია“) ხელში ...მაგრამ იმის მაგივრად, რომ მრავალ საუკუნეების განმავლობაში დაშორებული და მოწყვეტილი დიდი ძმები ლაზები და ჰანები ქართველობისაკენ სამეფოსთვის მიემატებინა, თამარ მეფემ ტრაპიზონის სამეფო დაარსა და თავის ნათესავს ალექსი კომნენს ანდრონიკეს შვილს უბოძა“.

ამგვარი დასკვნა ბუნებრივია ახალი დროის ისეთ მსწავლეთა მიხედვით, როგორც არიან ირრედენტინი, ეთნიურ პრინციპზე აგებული პოლიტიკა ანუ საზღვრები და სხვა. მე-XIII საუკუნეში ეროვნული ერთობის შეგნება ისეთი ღრმა და გაჭკვეული არ იქნებოდა. კერძოდ, ზღვის ნაპირი ტრაპიზონიდან ჰერაკლიამდე ყოველ შემთხვევაში საქართველოს გაერთიანების სქემის გარეშე დარჩებოდა. ქანეთი კი უფრო ვიწრო ფარგლებში რომ ავიღოთ, თუნდაც ტრაპიზონითურთ, ეს მხარე 1204 წ. საქართველოს პოლიტიკურ სფეროში ხომ ერთგვარად მოთავსდა, და იმ დროის სახელმწიფო მოღვაწეთა თვალში ეს ალბათ შემოერთებას წარმოადგენდა; ყოფილა კიდევ, თანამედროვე პოლიტიკური ტენზიკის თვალსაზრისით (პატრონ-ყმური დამოკიდებულება). ვინ იცის, სხვა პირობებში ქართული ვანათლება იქაც გავრცელდებოდა და ბერძნულის ადგილს დაიჭერდა. ტომობრივი ნათესაობა თანდათან ეროვნულ გაერთიან-

ბასაც დაუთმობდა ადგილს და მაშინ საქართველოს ახალი ნაწილი მართლაც მიემატებოდა. ისტორიის ფაქტიური მსვლელობა სულ სხვა იყო.

22) ალექსი კომნენი ზოგჯერ კოლხთა და ლაზთა ბატონად ითვლებოდა; აგრეთვე კოლხიდის მფლობელად. იხ. *Nicephori Gregorae Historiae Byzantinae. T. I, 1829, p. 149.*

კოლხიდა, ლაზია, ივერია; კოლხი, ლაზი, ივერი—ამ ტერმინების მნიშვნელობა სოტა ბუნდოვანი იყო. „კოლხების“ და „ივერთა“ ხსენება უყვარდათ რადგან ამაში ძველი ბერძნული ტრადიცია იხატებოდა. „ლაზი“ უფრო მდაბიური ევონათ. ამ სახელთა ისტორია და აღნიშნულ ტომთა და ქვეყნების გამორკვევა თუნდაც მხოლოდ სატრაპიზონოსა და საქართველოში მეტად რთული საგანია და მას აქ არ ვეხებით. ტრაპიზონის სამეფოს ქანური ელემენტის შესახებ ბევრია სათქმელი.

23) ამ პატრონ-ყმობას იხსენიებს მაგალითად *Vincentius Belvacensis—Vincent de Beauvais*, მე-XIII საუკ. ცნობილი მწერალი. თანახმად ვინცენტიისა, ალექსი ტრაპიზონელი უკვე 1211 წ. სელჩუკ სულთნის ყმად სჩანს! ისიც საყურადღებოა, რომ ეს კომნენი აქ ბატონად და არა ხელმწიფედ ითვლება. ამ ალექსის სამეფო ხარისხს თვით დიუკანჯი, ბიზანტინისტთა სახელოვანი პატრიარქი, უარჰყოფს. იხ. *Du Cange. Familiae byzantinae, ed. 1680, p. 192.* მართლაც, მრავალ ბერძენთა თვალში ტრაპიზონელი ალექსი უფრო „ბატონი“ და არა მ-ფე იქნებოდა. კერძოდ ტრაპიზონელთ „კეისრობას“ თავდაპირველად უფრო პროგრამის, მისწრაფების მნიშვნელობა ჰქონდა; მერე-კი მასში მეგალომანიაც იხატებოდა.

ცნობილ ქართულ ნაწერში, 1920 წ. ტფილისში დაბეჭდილ „ხელმწიფის კარის გარიგება“-ში, რომელიც მისი გამომცემელი, ე. თაყაიშვილის განმარტებით მე-XIV საუკუნეში უნდა იყოს შედგენილი, მოყვანილია შაირი:

ვინ ნაჭარმაგევს მეფენი თორშეტნი პურად ჩაეხსნეს
და ნათქვამია რამ არსენი იყალთოელისა არისო, ე. ი. დავით II

დროინდელი ყოფილა (ამ „გარიგებით“). იქვე მოთავსებულია ამ 12 მეფეთა სიაც, ფრიად საყურადღებო, მაგრამ, თუ არა ვცდები, თვით „გარიგების“ დამწერისაგან შეთხზული. იქ სხვა ჩეფეთა შორის ტრაპიზონელიც იხსენიება. ეს ანაქრონიზმია; ტრაპიზონს 1204 წლამდე „მეფეები“ ვის გაუგონია. ისე კი დავითის თანამედროვე ტრაპიზონელ მთავართა საქართველოში სტუმრად მოსვლა ადვილად წარმოსადგენია, მით უმეტეს რომ სწოობილია იმ დროის ქანეთის დიდი ადგილობრივი გარები, სეპარატიზმის მომხრე. ყოველ შემთხვევაში, სჩანს რომ ამ სიაში ტერმინი „მეფე“ გარკვეულ მნიშვნელობას მოკლებულია.

უფრო კი საფიქრებელია, რომ „გარიგების“ სია ხელოვნურია და განგებ მწიგნობრულად შედგენილია, რათა გაამართლოს ა. იყალთოელის მიერ 12 მეფეთა ხსენება. ეს რიპხვიც (12; სხვა ვარიანტით 7) ალბათ პირობითია.

რაც თურქულ მოთხრობას შეეხება იხ. მთელი თავი.: ამბავი სულთნის (იხედინ-კეიკავუსის) სინოპისკენ წასვლისა, „სელჩუკ-ნამე“-დან ამოღებული ე. ი. ამ მატიანის შემოკლებული რედაქციიდან, რომელიც გამოსცა ფრანგ ორიენტალისტ Ch. Schefer-მა და რომლის რუსული თარგმანი დაიბეჭდა 1894 წ. P. Melioranskii. Seldjuk—nameh kak istotchnik dlja istorii Vizantii v XII i XIII vekakh. Vizant. Vremennik. T. I. ეს სელჩუკთა მატიანე ხშირად სიმართლეს ე. ი. ნამდვილად მომხდარ ამბებს ამახინჯებს და ასხვაფერებს—რაც სულთნებისთვის უსიამოვნოა, მას მალავენ და სხვა; ასე მსჯელობს ამ ისტორიულ წყაროთა ევროპიელი გამომცემელი M. Th. Houtsma. იხ. მისი წინასიტყვაობა Histoire des Seldjoucides d'Asie Mineure d'après l'abrégé du Seldjouk nameh d'Ibn-Bibi. Leide 1902. მაზთლაც, ჩვენი ისტორიკოსი ძალიან ახირებულად ხსნის, თუ რა ყოფილა იმ ომის მიზეზი, როცა დამარცხდა ერზერუმთან ქართველთაგან სულთანი რუქნ-ედდინ სულეიმან-შაჰი. იხ. პ. მელიორანსკის თარგმანი, გვ. 621-622.

მაგრამ ამბავი კირალექსის ტყვედ წაყვანისა მთავარ ხაზებში ძალიან რეალისტურად აღწერილია და ბევრს საყურადღებო სწოებებს შეიძავს.

ტრაპიზონის საქმე

24) იხ. უკვე დასახელებულ Fallmerayer-ის და Finlay-ის თხზულებათა ვარდა: William Fischer, Trapezunt und seine Bedeutung in der Geschichte. 1886. მისივე: Trapezus im 11 und 12 Jahrhundert. (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. B. 10. 1889).

25) ამ მხრივ საყურადღებოა რომ კორიდეტის ცნობილი ბერძნული სახარების ერთ-ერთი ქართული მინაწერი ე. ი. იქ ჩაწერილი გუჯარი მეფე დავით ნარანთან (1259-1293) ერთად დასახელებს აგრეთვე ტრაპიზონელ მეფეს გიორგის (1266-1280). იხ. N. Marr. Izv. Akad. Nauk, 1911, p. 223-4.

26) მაგალითად „ტრაპიზონის ქრონიკაში“ ვკითხულობთ, რომ, როდესაც კირა-ანნა, კირ ალექსი III-ის ასული, ივერთა და აფხაზთა მეფეს კირ-ბაგრატს მიათხოვეს, დიდის ამბით ლაზიაში წაიყვანესო, სადაც მეფე ბაგრატიც ჩამობრძანდა, და მაკრიალს (მაკროს-ვეგილოს ანუ გრძელი ნაპირი) ჯვარი დაუწერიათო (1367). ხუთი წლის შემდეგ ისევ ჭანეთში შეხვდნენ ერთმანეთს სიმამრი კომნენი და სიძე ბაგრატ მეფე. იქიდან სხრა ხომალდით (გალერით) და ორმოცი ნავით ბათომს მისულან, სადაც გურიელიც ეახლათ. ეს იყო 1372 წ.

პანარეტს თუ დავეუჯერეთ, ეს გურიელი ყმობის შესამოწმებლად გამოცხადებულა. მაგრამ ვისი ყმა იყო? ტრაპიზონელი მეფისა — ასე იგულისხმებს ბერძენი მწერალი; თუმცა ამას ცხადად არ ამტკიცებს, არც გვეუბნება, ვისი იყო მაშინ ეს ლაზია, მაკრიალი, ბათომი და სხვა იქ დასახელებული ადგილები. ბათომი საკითხის გარეშეა. მაგრამ გონიას ფალმერაიერი ტრაპიზონის სამეფოს საზღვრად სთვლიდა, იმ მოსაზრებით რომ შემდეგში იქვე ოსმალეთის და საქართველოს საზღვარი ყოფილა. მერე კი აზრი გამოიცვალა და გურიელის მამულად იცნო. მაგრამ მაკრიალი?

ხემო მოყვანილ შემთხვევაში უფრო საფიქრებელია რომ ჯვარის წერის ადგილი ბაგრატის სამფლობელოში იქნებოდა, და არა მისი ტრაპიზონელი სიმამრის მამულში, რომელიც საქართველოს მეფესთან შედარებით პატარა დინასტი იყო. გურიელიც

მაშინ ბაგრატის ყმა იქნებოდა. სოტა შემდეგ კი, როცა თამერლანის ომებმა საქართველო ძალიან შეასუსტეს, წარმოსადგენია საგურელო ზღვის ნაპირის ტრაპიზონისკენ „ორიენტაცია“. მაგრამ ეს უფრო გამონაკლისი იქნებოდა.

27) უკვე ვსთქვით რომ ტრაპიზონის სამეფოს ეროვნული სიმტკიცე და მთლიანობა აკლდა. მის ისტორიაში ორი მიმართულებაა: ზოგადი ბერძნული, ბიზანტიური, და კერძო, ადგილობრივი. ტრაპიზონის ისტორიკოსები ზოგიერთ იქაურ პოლიტიკურ ბრძოლას სწორეთ ამოთა ხსნიან, მაგალითად ესრედ წოდებულ სქოლარ-მეზოხალდთა შორის განხეთქილებას. ამ მოვლენას სულ უკანასკნელად რუსის ბიზანტინისტი უსპენსკი-ს იხსენიებს, და იმ წინააღმდეგობას უთითებს რომელიც ტრაპიზონის არისტოკრატის ორ ბანაკად ჰყოფდა და ამ გვარად მეფის წინაშე ასუსტებდა—სახელდობრ, ქართული (უფრო კი ქანური) და სომხური მოდგმის ადგილობრივი ვეარები ერთ ჯგუფში ყოფილან, ბიზანტიის ბერძნები კი, დედა-ქალაქიდან ახალი ძალებით ხშირად გამაგრებულნი, მეორე ჯგუფს წარმოადგენდნენ. მართალია, ადგილობრივი აზნაურობაც ძალიან გაბერძნებული იქნებოდა. იხ, F. I. Uspenskii. *Sotzialnaja evolutzia i feodalizatzia Vizantii*. Annaly izd. Ross. Akad. Nauk, kn. II, 1923, p.p. 113-4.

სხივი დასავეღისა

ხ ს ი გ ი   დ ა ხ ჰ ვ ა ლ ი ს ა

1207-8

1

მე-XII საუკუნის უკვე პირველ წლებში ფრანგ ჯვაროსნებმა შეიგნეს მაშინდელი საქართველოს მნიშვნელობა მათი სამხედრო ახალშენთა არსებობისათვის სირია-პალესტინაში. ეს ნათლად იხატება წმ. საფლავის ხუტესი ანსოვს 1108-9 წ. წერილებში, ერთს სხვა ცდაში რომ განვიხილეთ (ერთი ჯვარის გარშემო, აქვე).

მაშინ დავით II-ემ ჯვაროსნებს მტკიცედ აგრძობინა რომ ჩრდილოეთში, სარკინოხთა წინააღმდეგ, მათ მოკავშირე ჰყავდათ.

საქართველოს გაძლიერება, წინა-ახიის ძალთა თანასწორობაში შესამჩნევი, საკმაოდ ხანგრძლივი იყო. და მას დიდი ყურადღებით იხსენიებს ჯვაროსან ომთა მე-XII საუკუნის გამოჩენილი და საფუძვლიანი აღმწერი ვილერმ ანუ ვილჰელმ, ტვირის ფრანგი არქიეპისკოპოსი (დაახლ. 1130-1190).¹⁾

დავით II-ის სურათში იერუსალიმელ ფრანგ მწიგნობარმა, თუ მკითხველს ანსოვს. სიტყვა რომ ზღაპრულია შეიტანა; საქართველოს მეფე „გოგ და მაგოგ“-ის დარაჯად გახადა და ამგვარად საშუალო საუკუნეებში ერთი მეტად გავრცელებული ლეგენდა გამოიყენა.²⁾

დავით აღმაშენებლის მიერ კავკასიის „დარაჯობა“ ხომ ისტორიულად უტყუარი ფაქტია. ზღაპრულია აქ მხოლოდ კავკასიის მთით შეზღუდული „გოგ და მაგოგ“³⁾. ხი.ლ. ზღაპრებით სინამდვილის დამშვენება და გართულება მაშინაც ჩვეულებრივი რამ იყო, ეხლაც კაცობრიობის ყოველ-დღიურ სასუგეშო საზრდოს წარმოადგენს.

თან და თან კი, მიღებული ტრაჰიპის ნიადაგზე, თვით ეს ისტორიული დავით II, რომლის გამარჯვებამ ოდესმე ანტიოქიის კანცლერი გოტიე ისე აღაფრთოვანა (იხ. აქვე გარშემო ერთის ომისა) და ეს მეფე შორეულ ქვეყნებშიც ასახელა,*) ზღაპრულ არსებად იქცა, იმ მიდია-სპარსეთის მეზობელი და მეზობლი, ქრისტიანი „მეფე დავით“ად, რომლისგან მე XIII საუკუნეშიც ჯვაროსანთ ოცნება დახმარებას მოელოდა!

ბუნებრივი იყო რომ ეს მწიგნობრული ფანტაზია ერთს სხვა, უფრო გავრცელებულ და კარგათ ცნობილ თქმულებას დაუკავშირეს: რომლით სადაც აღმოსავლეთში, უფრო-კი ინდოეთის მიდამოებში, ძლიერი ქრისტიანი სამეფო არის, სადაც ვინმე „იოანე ხუცესი“ მეფობს. †) „იოანე ხუცესის“ დიდი იმედი ჰქონდათ ამ გაჭირვებულ ჯვაროსნებს... და იფიქრეს რომ ეს განთქმული და საიდუმლო იოანე ხუცესი და „დავით მეფე“ ერთი პირია. ამისათვის, ევროპიელთა იმდროინდელ ქრონიკებში არა ერთხელ იხსენიება „მეფე დავით, იოანე ხუცესად წოდებული“! †)

ამგვარ ბუნდოვან ოცნებათა ახსნა, რასაკვირველია, თვით ჯვაროსანთა ნაჩვრასა და გაჭირვებაში უნდა ვეძიოთ. ხოლო ამით ჩვენთვის უფრო გასაგები ის სულ ისკვეთებაც ხდება, რომელმა იქვე და იმავე პირობებში ერთი სხვა ლეგენდაც წარმოშვა, ჯვაროსანთა დროის ფრიად დამახასიათებელი.

2

ჯვაროსნებს ქალიან უჭირდათ საქმე სირია-პალესტინაში; სარკინოზებს ემარჯვებოდა—იერუსალიმი სალაჰედდინმა (სალადინმა) „წარუღო“ ფრანგებს 1187 წ.

წმიდა ქალაქის დასაბრუნებლად ამოძრავდა მესამე ჯვაროსანთა გამოლაშქრება (1189-1192)—საფრანგეთის, გერმანიის და ინგლისის მეფეთა მეთაურობით.

... ვერც რიშარ ლომგულის სარდლობამ ქრისტიანობას ჯვაროსმულის საფლავი დაუბრუნა. და იერუსალიმის სამეფოს აწ მარტო ზღვის ნაპირი შეადგენდა; ანტიოქია და სირიის ტრიპოლიც ჯერ-ჯერობით შეინარჩუნეს ჯვაროსნებმა.

სალადინის ღირსეული ძმა და მემკვიდრე მალექ ალადილ, ეგვიპტეს სულთანი და სირიის მფლობელი, მისდევდა იმავე პოლიტიკას—მუსლიმანთა გაერთიანებისას. ამასთან, მათში ძლიერდებოდა ჯიჰადის—წმიდა ომის—მიდრეკილება: ჯვაროსანთა სიმხნე კი ევროპაში სუსტდებოდა. აღმოსავლეთში, მტრის წინაშე დარჩენილ ფრანგთათვის დადგა დრო განსაცდელისა:

ესრედ წოდებული მეოთხე ლაშქრობის გამგეებმა, განსაკუთრებით ვენეციამ და საფრანგეთიდან წამოსულმა მხედრობამ, მაკმაღიანებთან სირია-პალესტინაში შებრძოლებას კონსტანტინეპოლის აღება ირჩიეს 1204 წ. მთელი მათი ყურადღება მათ ხელში ჩაყარნილ ბიზანტიის ნანგრევებმა მიიპყრეს.^{*)}

რა უნდა დამართოდა ამასობაში ევროპელ ჯვაროსანთა იმ სამხედრო ახალშენებს და სიხე-ქალაქებს, გაძლიერებულ აღმოსავლეთის ხელმწიფეებს რომ ჯერ წინუდგნენ და მამაცურად თავს იცავდნენ? საითგან მოელოდნენ დახმარებას?

ასეთი იყო საქმის ვითარება, როდესაც ქ. ბეზანსონის პატრონს და არქიეპისკოპოსს (ბეზანსონი მაშინ საკუთარ მღვდელთმთავრებს ემორჩილებოდა; საფრანგეთის სამეფოს გვიან შეუერთდა) შემდეგი არა-ჩვეულებრივი წერილი მოუვიდა, ზღვის-გალმიდან გამოგზავნილი...

სწერს ლათინურად ვინმე ფრანგი რაინდა:

„ქრისტეს მიერ სასიქადულო მამას და პატრონსა საყვარელსა ა(მედეს), ღვთის განგებით ბეზანსონელ არქიეპისკოპოსს, გ... დე ბუა, მდაბალი მხედარი, ამენ. ვიცი ჩემი კეთილდღეობა თქვენთვის სასიხარულოა, ამისათვის სასწიბელ იყოს თქვენდა რომ, ნებითა ღვთისათა, მე და მეუღლე ჩემი ჯანმრთელად და უვნებელად ვიმყოფებით.

აღთქმის ქვეყნისა და სხვა ირგვლივ მდებარე ადგილთ ამბავთაგან შემდეგი განვიზრახე მოკლედ აღმეინშნა—სულ თუ არა, ზოგიერთი რამ მაინც, რაც უფრო საყურადღებოდ ჩანს პირველად სასწაურ იყოს თქვენდა რომ იერუსალიმის სამეფოს ზავი აქვს სარკინოხებთან; ანტიოქიის სამთავროსა, რომელმან ურისხვი

^{*)} იხ. ამ წიგნში „ტრაპიზონის საქმე“.

დევნა განისადა ხან ბაბილონის სულთნისაგან, ხან სომხეთას მეფისაგან, ხანგრძლივი დაზავება აქვს ზემოთქმულ სულთანთან.

აწ ისმინეთ სხვა რამ საკვირველი და საყურადღებო. ამბად მიგიღე, და საქმის სიჭეშმარიტე სანდო მოსიქულთაგან გავიგეთ, რომ ივერიითგან ვინმე ქრისტეანენი, გიორგენებად წოდებულნი, ურისხვი მხედრობით და ქვეითი ჯარით ღვთის აღმადგომოვანებელ დანმარებით ძალითა ფრიად აღჭურვილით, ურწმუნო წარმართთა წინააღმდეგ სწრაფად აღდგნენ და, აიღეს რა უკვე მისი სიხე და მ დიდი ქალაქი, მაგარნი დაიპყრეს, ხალხი სუსტნი ხაპარ ტუტად აქციეს. აღნიშნულ ქალაქთაგან ერთი, ევფრატზე მდებარე, ყველა წარმართთა ქალაქთაგან უფრო წარჩინებული ყოფილა და დიდი. იმ ქალაქის პატრონი ბაბილონის სულთნის შვილი იყო; და ზემო ნათქვამ ქრისტეანთაგან ტყვედ ქმნილს, თავი მოეკვება, თუქმსა უზომო ოქროს განძის ძიებმა აღუთქვა.

კერძოდ რაღა მოგახსენოთ? ზემო აღნიშნულნი წმიდა იერუსალიმის მიწის სახსნელად მოვლენ და მთელ საწარმართას დაიმარჩილებენ. მეფე მათი წარჩინებული, თექვსმეტი წლისაა, ალექსანდრეს ბადალი ძალით და სიკეთით, თუქმსა არა სარწმუნოებათ. ჭაბუკი ესე დედის მისის დედოფლის უძლიერესის თამარის ძვლებს თან ატარებს, რომელმაც სანამ მოსხლობდა, იერუსალიმად წასვლის აღთქმა დასდვა, და შვალსა თვისსა სთხოვა, თუ მიიწვალებოდა, რომ ძვლები მისი უფლის საფლავთან წაესვენებიათ. მან კი, დედის თხოვნათა ყურადმღებელმა და დედის აღთქმის შესრულების მსურველმა, დააპირა მისი (გვამის) წმიდა ქალაქში წამოღება წარმართთა ხებით თუ უნებლიედ.

გატყობინებთ აგრეთვე, ბატონო!... და სხვ. ")

3

ეს ეპისტოლე, აღმოსავლეთის, ჯვაროსანთა რომელიმე ახალშენსა ანუ ბანაკში დაწერილი, სირია-პალესტინის ამბებთან ერთად საყურადღებო სწოებებს აგრეთვე თამარ მეფის და ლაშა გიორგიზე შეიძავს.

უფრო მნიშვნელოვანია აქ თამარ მეფის, გვონებ; სრულებით უსწობი ანდერძის ხსენება; ისიც რომ ამ წერილის შედგენის

დროს ეს დედოფალი სირიის ფრანგთა შორის უკვე მიცვალებულად ითვლებოდა. როდის გარდაიცვალა თამარ მეფე? ეს ხომ რალა საბურუსით არის მც.სული. და შესაძლებელია რომ ამ ფრანგულ საბუთს რაიმე ფასი ჰქონდეს ამ საკითხის გამოსარკვევად.

სამწუხაროდ ეპისტოლე უთარიღოა, ასე რომ რაიმე უშუალო და ახალი ქრონოლოგიური მოწმობა მასში არ მოიპოვება. თავითგანვე ერთი რამ იტოვდება: წერილი იყო ეპისკოპოზი აშედე დეტრემლეი-ს სახელზე გაგზავნილი, რომელიც ბეზანსონელად 1195-1220 წ.წ. იჯდა. ამ ქრონოლოგიურ ფარგლებში წერილსაც მიიღებდა და იქ მოხსენებული ამბებიც უნდა მომხდარ იყო. ხოლო ამგვარი დაახლოვება არაა საკმარისი.

თვით ამ ნაწერის შინაარსი საშუალებას გვაძლევს მისი შედგენის დროის გამოსარკვევად.

რაც აქ ქართველების ლაშქრობაზეა ნათქვამი, ნამდვილ საქმეთა გამოძახილი უნდა იყოს. მაგრამ ამ ცნობებს ვაზვიადება და გადასხვაფერება ეტყობა. ამ წერილის თარიღის გამოსარკვევება უფრო ადვილი იქნება, თუ კი მის, ასე ვსთქვათ, ადგილობრივ იხფორმაციას გამოვიყენებთ. მართლაც, ბეზანსონელი ეპისკოპოზის კორრესპონდენტი ისეთ რამესაც იხსენიებს რაც მას ქორად ანუ ამბად კი არა ჰქონდა გავიწყობილი, არამედ მტკიცედ უხდა სსოდნოდა

4

წერილში ნათქვამია რომ ა) იერუსალიმის სამეფოს ბაბილონის სულთანთან დაზავება აქვსა და ბ) ანტიოქიის სამთავრომაც ამ ბაბილონის სულთანთან ზავი შეკრაო.

„ბაბილონი“ მაშინ ქაიროს ნიშნავდა, და ამ „ბაბილონის სულთანის“ ვინაობა სიძნელეს არ წარმოადგენს. ეს არის სალადინის ზემოთ უკვე დასახლებულის ძმა და მემკვიდრე, ეგვიპტის სულთანი და სირიის ამირთა მბრძანებელი მალექ-ალ-ადილ ანუ მალექ-ადელ (1200-1218). ცნობილია ზავი მის მიერ იერუსალიმის სამეფოსთან (იერუსალიმის უკვე მოკლებული) ექვსი წლით დადებული 1204-1210 წ. მერე, ხანმოკლე ომიანობის შემდეგ ახალი ზავი ჩამოაგდეს 1211-1227 წლამდინ.

ამ ორ დაზავებისაგან რომელი იგულისხმება ფრანგი რაინდის

წერილში? ამას უფრო ადვილად მივხვდებით თუ კი იქვე მოხსენებულ „ბაბილონის სულთანთან“ ანტიოქიის სამთავროის დაზავებას მივაქცევთ ყურადღებას.

ჩრდილო სირიაში მდებარე, ეს ანტიოქიის ჯვაროსანი სამთავრო სწორეთ მაშინ განსაკუთრებული პირობებში იმყოფებოდა. მის წინააღმდეგ მუდმივ სადინასტიო და „მეზობლურ“ ომს კილიკიის სომეხი მეფე ლეონ II აწარმოებდა, ხოლო ამ ბრძოლაში ბოემონდ IV ანტიოქელს ალექსანს ამირა, მალექ-ადელის ყმა ანუ ვასალი მხარს უჭერდა, ე. ი. მუსლიმანი—ქრისტიანს. მაშასადამე ანტიოქიის მთავარი ამ ხანაში სარკინოებს არამც თუ არ ებრძოდა, არამედ მათგან დახმარებასაც სომეხთ წინააღმდეგ ლებულობდა.

ამ პირობებში, რა დაზავება უნდა დადებულყო ბოემონდის და მის მოკავშირე მუსლიმანთა შორის? საქმე ისაა რომ ანტიოქიის ხსენებული მთავარი იმავე დროს ტრიპოლის პატრონიც იყო. და ეს ქალაქი ჯვაროსანთათვის ერთი მთავარი ბაზათაგანი ყოფილა სირიაში. 1207 წ. იქიდან ზოგიერთ ფრანგ მეომრებმა საძხედრო მოქმედებას დაიწყეს; ამის საპასუხოდ მალექ-ადელი ტრიპოლიზე იერიშით მივიდა. ეს შეტაკება დიდ ხანს არ გაგრძელდა, და მალექ-ადელმა ბოემონდ ტრიპოლისელ-ანტიოქელთან მალე ზავიც შეჰკრა.

ეს იყო ივლიისის გასულს 1207 წ. და. თუ არ ვსცდები, ანტიოქიის და სულთნის სწორეთ ეს დაზავება უნდა ივლიისმებოდეს ფრანგის ეპისტოლეში.

მისი სიტყვებით, ანტიოქიის სამთავრო კილიკიის სომეხთაგ 5 მრავალ გზის დარბევას განიციდა—მართლაც, ცნობილია ლეონის შემოსევანი 1203, 1204, 1205 წ.წ. — მაგრამ ამ მეფესთან დაზავებას კი კერძოდ არ იხსენიებს. ეს იმით აიხსნება, რომ ეს სომეხთ მეფე ლეონი 1206 წ. ალექსანს ამირას ეომებოდა, ანტიოქელი ბოემონდის მოკავშირეს; და როცა იმავე 1206 წ. მათ (ე. ი. ალექსანს ამირა—ლეონ II) შორის დაზავება მოხდა, ანტიოქიაც, ალაბის ანუ ალექსანს მოკავშირე, მის პირობებში მოათავსეს. ზავი რვა წლით იქმნა დადებული.

ამნაირად ირკვევა რომ ფრანგი რაინდის წერილში მოხსენებულია იერუსალიმის სამეფოს და მალექ-ადელის 1204-1210 წ. და-

ზავება; და იმავე სულთნის და ანტიოქელი ბოემონდის შორის დადებული 1207 წ. ივლისის ზავი. 1206-1214 წ. ანტიოქიის დაზავება, როცა დე ბუამ თ: ვისი წერილი გაგზავნა, ჯერ ახალი რამ უნდა მოფილიყო (ანტიოქიას ზავი დიდი ხნით აქვსო). ამისათვის საფიქრებელია რომ ეს წერილი 1207 წ. შედგენილია, ალბათ სექტემბერში (დამწერი საჩქაროდ ერთს ახალ ამბავს უმატებს, რომელიც ეხება მსირე აზიაში მომხდარ დიდ მიწის ძვრას, და თითონ ამბობს, ეს ამბავი აგვისტოს ბოლო შვიდეულში გავიგეთო), მაგრამ მივიღოთ 1207-1208 წ. *)

5

ესლა ჩვენთვის უფრო ადვილი იქნება იმისი გამორკვევა, თუ რომელია ეს ქართველთა ლაშქრობა, ფრანგის მიერ ისეთის ალტაცებით აღწერილი.

ფრანგი მხედარი ამ ომის თანამედროვეა. იგი მოელის ახლო მომავალში ძლევა-მოსილი ჯარის პალესტინაში ჩასვლას. ეს წერილი უთუოდ მაშინ დაიწერა როცა წინა-აზიაში ქართველების ხელმო ეფფრატზე დიდ გამარჯვებათა ხმა გავრსელდა.

1207-8 წ. თარღის მიხედვით საფიქრებელია რომ მნიშვნელოვანი ქალაქი, ეფფრატზე მდებარე და ქართველთა მიერ დაპყრობილი არის კარტი (კარინ ე. ი. ერზერუმი); და თვით ომი, რომლის მსვლელობამ ჩვენი რაინდი ისე გაახარა, ის უნდა იყოს, რომელშიც უფრო ადრე სასტიკად დამარცხდა რუმის სელჩუკი სულთანი რუქნედდინ. *)

ამ ბრძოლის ასპარეზი ბასიანი იყო, სახელდობრ ის „პასინის“ ველი. მე-XIX საუკუნის ომებში რომ ხშირად იხსენიება.

ერზერუმი ქართველებმა პირველად რომ აიღეს, „მონაპირედ“ და „მსველად“ იქ ივანე ახალციხელი დააყენეს. მაგრამ ხელიდან მალე წაუვიდა, ვინაიდან მეორედ გარემოცვა და აღება დასაზირდათ. ბოლოს დაიპყრეს, ხოლო ქალაქმა უშუალო ქვეშევრდომობა

*) ე. წოდებული „ბოლოსტიკის ომი“, რომლის თარიღი საეჭვოა (1204-1206).

სთხოვა,*) ამისათვის თამარმა „უბრძანა ძესა თვისსა გიორგის რათა შევიდეს და თვით მიითვალოს ქალაქი და სიხე“. ეს უნდა 1207-8 წ. მომხდარ იყო.**)

საერთოდ ერზერუმის ორგზის დაპყრობა და რუქნ-ედდ ნის დამარცხება ძლიერ, ხანგრძლივ და რთულ პოლიტიკურ და საომარ მოქმედებას წარმოადგენდა. მისი ბოლო ეპიზოდი, ისიც დიდი გაზვიადებით და გადასხვაფერებით, აღწერილია ფრანგი რაინდის წერილში. კერძოდ გაზვიადებულია ლაშა-გიორგის მნიშვნელობა: იგი მაშინ თავის მშობლებს ახლდა, სხვა არაფე ი. მაგრამ სწორეთ მემკვიდრის ჯარში ყოფნა კარის ალების დროს, რომელიც ფრანგსა თითქმის სარდლობად მიაჩნია, ნებას გვაძლევს ვიფიქროთ რომ მისი წერილი ერზერუმის ალებას იგულისხმებს. *)

ამგვარად ეს ცნობებიც წერილის 1207-8 წ. თარიღს ადასტურებენ: „ადგილობრივი“ და „გარეშე“ ინფორმაცია ერთმანეთში შეთანხმებულია. და ცხადია რომ ეს ფრანგ ული მოწმობა იმას იმეორებს, რაც სხვა წყაროებიდანაც ცნობილია. მისი საკუთარი ფასი უფრო ისაა რომ სოცხლად გვიჩვენებს, თუ როგორი შთაბეჭდილება საქართველოს ამ ძლიერმა ბრძოლამ სირია-პალესტანაში მოახდინა.

მაგრამ ჯვაროსანი მხედრის ამ ეპისტოლეში 1207-1208 წ. თამარ მეფე უკვე მისვალებულად იხსენიება. და ეს ცნობა საქმეი ართულებს.

6

რომ კარის დაპყრობის დროს თამარ მეფეც და დავით სოსლანი ჯერ სოცხლები იყვნენ, ეს უეჭველია. ქართული ცნობები ამას კატეგორიულად ცხად ყოფენ.

ფრანგის წერილში არაა აღნიშნული როდის მიიცვალა თამა-

*) „... ითხოვდეს... რათა არა განსცეს კარი, ვითარ ანისი და დვინი, არამედ სამეფოდ დაიჭიროს“.

**) „... დადამესამედ გინა-თუ მეოთხედ აღმავლობასა მეფობისა მისისასა წელიწადსა“... ქ. ც. 509.

რი. იგულისხმება მხოლოდ რომ ერზერუმის გარშემო ატეხილი ომების ეპოქაში (თუნდაც რომ ამ ქალაქის ალების შემდეგ) დაახლოვებით 1207-8 წ. უკვე სოცხლად არ ითვლებოდა.

სტეპიანოსტების აზრით კი თამარი 1212-1214 წ. გარდაიცვალა.^{*)} ხლოდ თ. ჟორდანიას შემდეგაც აქვს აღნიშნული: „სამი (ქართული) ქრონიკული ცნობა გვაქვს, რომელიც გვიჩვენებს თამარ მეფის გარდაცვალებას 1206 და 1207 წელს“ (ქრონიკები, ტ. I, 297). ამ მკვლევარის აზრით ეს ცნობები შემცდარია. ივ. ჯავახიშვილის დასკვნა კატეგორიულია: „თამარ მეფის გარდაცვალების თარიღად უნდა 1213-1214 წ. ვიწნათ“ (ქარ. ერის ისტ., 634); ესეც მიუხედავად იმისა რომ „არა ერთი და ორი წყარო არსებობს, სადაც 1207 წ. პირდაპირ თამარის გარდაცვალების თარიღად არის დასახელებული“ (იქვე 618-619).

ეს ფრანგული მოწმობაც ცნობების ამ ჯგუფს უნდა ააგუმატოთ. განსაკუთრებით საყურადღებოა რომ ერთ ქართულ ნაწერში ნათქვამია: „ამას წელსა (1207) კარი აღეს და თამარ დედოფალი გარდაიცვალა“... (თ. ჟორდანია, ქრონ. I, 294). ე. ი. სწორეთ როგორც ფრანგი რაინდის წერილში, თუ კი იქ კარი—ერზერუმი იგულისხმება. აქაც კარის ალება და თამარის სიკვდილი რალაპნაირი დაკავშირებით იხსენიება.

საერთოდ, თამარ მეფის ისტორიის ქრონოლოგიაში ბევრი რამ ეხლაც საეჭვოა და არაა საბოლოოდ გამორკვეული. ამ დედოფლის გარდაცვალების თარიღად 1207 წ. მიუღებელია, და უარყოფილია მკვლევართა მიერ, მრავალი ცნობების მიხედვით.

ამისათვის საფიქრებელია, რომ დავით სოსლანი როდესაც მიიცვალა (სწორეთ კარის ალების შემდეგ, 1207 წ.) ხმა გავრცელდა თამარ მეფის სიკვდილის და ამ სახით და დიდი ამბის შთაბეჭდილებით ზოგიერთებს ჩაუწერიათ ეს ყალბი ცნობა (საქართველოშიც! რაიძა საკვირველია) და ჩვენამდე მოაღწია გაუსწი რებლად.

იბნ-ალ-ათირის ამგვარი მოწმობა (რომ ქართველი მეფე 1207 წ. მოკვდა) უკვე მ. ბროსეტის მიერ სწორეთ დავით სოსლან-

*) ბროსეტი: 1212; თ. ჟორდანია: 1213; ივ. ჯავახიშვილი: 1213-1214.

ნის გარდაცვალებით ახსნილი იყო, და ფრანგი მეცნიერის ეს აზრი შემდეგ თ. უორდანიამაც გამოიყენა იმ ქართულ მოწმობათა ასახსნელად, სადაც თამარის სიკვდილის თარიღად 1207 წ. არის ნაჩვენები ეს სისტემა ივ. ჯავახიშვილმა კიდევ გაამაგრა და ამაზე უკეთესი არ მოიპოვება. მეტი გზა არ არის, ეს უყურადღებოდ დატოვებული ფრანგული მოწმობაც, სხვა ამგვარ (ნობებთან ერთად, დავით სოსლანის სიკვდილით გამოწვეულ ხმათა გამოძახილად უნდა ვიხსნათ.)

7

ხოლო ამ შემთხვევაში სულ ერთია, თამარ მეფე როდის მიიწვალა საყურადღებოა ის, რომ 1207-8 წ. კავკასიიდან მოყოლებული ხმელთა-შუა ზღვის ნაპირამდე ხმა გავრცელდა, საქართველოს მეფე თამარ მიიწვალა, და იმავე დროსაც ამბავი ქართველთა დიდი გამარჯვებისა სომხეთში. მაშინ ხალხის ფანტაზიას და ჯვაროსანთა ოცნებას სწრაფად შეექმნათ ეს ლეგენდა, ფრანგ რაინდმა რომ გადმოგვცა: თამარს სიცოცხლეში აღტქმა მიეცა იერუსალიმად წასვლისა; და მიიწვალა-რა, ეხლა შვილმა მისმა დედოფლის ძელები წამოიღო და ძლევა-მოხილი ლაშქრით წამოვიდა წმიდა ქალაქს მისაღწევად და სარკინოზთა შესამუსრავად, რათა დედა მისი ცოცხალი თუ არა, მიწვალებული მაინც შესულიყო იერუსალიმს.

პოლიტიკურმა წადილმა და დიდმა გაქირვებამ აქაც თავისებური ზღაპარი ანუ მითი წარმოშვა.

თამარ მეფის ანდერძის შესრულება რას ნიშნავდა? იერუსალიმის მუსლიმანთაგან განთავისუფლებას და ჯვაროსან სამთავროთა უკიდურეს განსაძღვლისგან ხსნას!

საქართველოს მოსალოდნელი დახმარებით უნებ დაიმედე-

*) ქრონოლოგიას ისედაც მეტი ადგილი დავუთმეთ, ვიდრე განზრახული გვქონდა და აქ განმარტებას ვერ გავავრძელებთ. ამ ახალი მოწმობის არსებულ დასკვნებთან შეთანხმება ვცადეთ.

უკანასკნელად ბ. სარგის კაკაბაძემ გაკვრით გამოსთქვა რომ თამარ მეფე მართლაც 1207 წ. მიიწვალა. იხ. მისი ვეფხისტყაოსანი-ის ახალი გამოცემის წინა-სიტყვაობაში.

ბული რაინდი სამშობლოში ერთს ნაცნობ მღვდელთ-მთავარს დაუ-
ყონებლივ წერილს უგზავნის, გაგონილი ამბის შესაფერი გაზვიადე-
ბით, რომ იქ, საფრანგეთს, საჯვაროსნო ქადაგება ამით წააქეზოს
და მას ახალი საზრდო მიაწოდოს. სწორეთ ამგვარ საპროპაგანდო
ეპისტოლეებს მაშინ ეკლესიებსა და კრებებში საჯაროდ ჰკითხუ-
ლობდნენ ევროპის ქვეყნებში.

თამარ მეფე ჯვაროსანთა გრძნობას და ქრისტეს საფლავის ⁴⁷
დახსნის საჭიროებას უსათუოდ იზიარებდა. როცა სალაძინმა იე-
რუსალიმი დაიპყრო, დედოფალმა წმიდა ჯვრის გამოსყიდვაც მო-
ინდომა, თუმცა წადილი ვერ განახორციელა. ⁴⁸

რამდენად მართალია მისი წმიდა ადგილთა ნახვის სურვილი
და იქ დამარხვის ანდერძი, დე-ბუა რომ გადმოგვცემს? ვგონებ, მისი
კვალის ძებნა ამაღ იქნებოდა.

ამ თქმულებას გარკვეული საფუძველი არ უჩანს, არც გვეთ-
ქმის თუ ლაშა-გიორგის მართლად ფიქრად მოსვლია მისი დედის
ნაშთისათვის იერუსალიმის-კენ სამხედრო ძალით გზა გაეხსნა. სა-
მაგიეროდ უეჭველია ამ მოთხრობის ღრმა ფესვი იმ დროის
სულთა განწყობილებებში, მისი ისტორიული შესაძლებლობა
და ერთნაირი განყენებითი სინამდვილე. ამისათვის ეს მითი იმ-
დროინდელი საქართველოს სახელისა და ჯვაროსანთა სულის-
კვეთების მაჩვენებელ და მჭევრ-მეტყველ ძეგლად მიგვაჩნია.

8

თამარის მეფობის უკანასკნელ წლებში მისი მონარქიის მდგო-
მარეობა ისეთი ჩანდა რომ ქართველთაგან დახმარების იმედი არც
უსაფუძვლო იყო. საქართველოს მეფის სირია-პალესტინაში საომარი
ინტერვენციის გეგმა ჯვაროსანთა მეხუთე ლაშქრობის დროს
(1218-1221) მართლაც რომ მწიფდება და დიპლომატიური ურთი-
ერთობის საგნად ხდება. მაშინ სწორეთ ლაშა-გიორგის ელჩებმა
ჯვაროსნები დამიეტაში ნახეს. რუსუდანის ცნობილ წერილში პაპი
კონორის მიმართ, რომელიც რომში 1224 წ. მიიღეს, პირდაპირ
ნათქვამია რომ მისი ძმა, მეფე ლაშა-გიორგი მზად იყო იე-
რუსალიმის დასახსნელად გამოელაშქრა, მაგრამ მონგოლ-

თა მოულოდნელ შემოსევამ და მერე მის სიკვდილმა დააბრკოლაო. თავის მხრივ ივანე მხარგძელიც, ამირ-სპასალარი, ცალკე წერილში ამტკიცებს, რომ თათართან თავდასხმამ ხელი შეგვიშალა, თორემ სარკინოზთა წინააღმდეგ ლაშქარს უკვე ვამზადებდითო.

რაც 1208 წ. ოცნებად სჩანს, 10-12 წლის შემდეგ განხორციელებას უახლოვდებოდა. ესაა ხნენებული სალეგენდო გამოლაშქრების „შესაძლებლობა“.

რამდენად სარწმუნოა რომ 1219-1220 წ. ე. ი. მონგოლთა პირველი შემოსევის წინ, საქართველო მათთან სირია-პალესტინის საქმეებში სამხედრო ჩარევას ამზადებდა; და რამდენად წინა-აზიის მაშინდელი ვარემოებანი ამისათვის ხელსაყრელი იყო, ეს სხვა საკითხია.

ბუნებრივი იყო რომ აღმოსავლეთის ფრანგი მხედრობა საქმეს უმთავრესად საჯვაროსნო თვალსაზრისით ისახავდა; ისიც რომ საქართველოს დედოფალიც და მისი ამირ სპასალარიც და ყმა ივანე მხარგძელი ოფიციალურ წერილში ფრანგთათვის გასაცემ „ჯვაროსან“ ენას ხმარობდნენ.

საქმის ნამდვილი ვითარება, რაც საქართველოს შეეხება, უფრო რთული იქნებოდა.

მიუხედავად იმისა რასაც რუსუდანის წერილში ვკითხულობთ, ლაშა-გიორგის და მისი წირის ჯვაროსნობა ფრიად საეჭვოა.

სწორეთ თამარის მემკვიდრეს და მის თაობას ჯვარცმული ქრისტეს თაყვანის-სება და მისი საფლავის დახსნის წადილი კი არა, სულ სხვა რამე ახასიათებს.

9

ფორმალური სარწმუნოება, საგვარეულო ტრადიცია—მისი „დავითიან-იესესიანობა“—და რომელიმე ანგარიში თუნდაც რომ მას ქრისტეს ჯვარისათვის ომს და ბრძოლას უკარნახებდნენ; მიჯნური რაინდის თავისუფალმა გულმა და დიდ აყვავებულ სახელმწიფოზე ბატონობის ბედნიერებამ ქაბუკი გიორგი სხვა გზით წაიყვანა; და ეს ჯვაროსანთა სამხედრო ღვაწლის და იერუსალიმის დაპყრობის გზა არ იქნებოდა.

თამარის დროის განუწყვეტელი ომიანობის შემდეგ, ლაშა-გიორგის ხანას ერთგვარი პსიქიური რეაქცია, იქნება დაღლილობაც ეტყობა. „...იშვებდა და იხარებდა და ყოველგნით იყო შვება და მხიარულება“... განმეორებით აღნიშნულია მისი მეფობის ქრონიკაში, „დედათა უწყესოთა“ და „ფრიადი ღვინის“ სმის ცალკე ხსენებით. (იხ. „უამთა აღმწერელი“-ს შრომა, ქარ. ცხოვრებაში შეტანილი).

ამას უნდა დავუმატოთ „ძველთა“ და „ახალთა“ წინააღმდეგობა, ზნეობრივი დისციპლინის და მიღებულ წესთა შესუსტებაც. ყველანი „განძლეს და იშვებდეს“, უმთავრესად კი „სიძვათა და მთვრალობათა შინა“ „უწყესონი კაცნი მეფის კარსა ზედა არა ყოფის ღირსნი და აწ კარსა ზედან მყოფნი“. ხოლო „კათალიკოზთა ორთავე და თავადთა ამის სამეფოსათა და უმეტეს ივანე ათაბაგს უმძიმდა საქმე ესე, არლარა ინებეს მასთან სამარადისო ყოფა არამედ განეშორნეს“ ე. ი. მეფისაგან.

თუ კი ამ (მერმინდელ) აღწერას დავუჯერეთ, თამარ მეფის მემკვიდრე თაობის ნამდვილი ღმერთები ვენერა და ბახუსი ყოფილან. ამგვარი შეზედულობა უთუოდ შემდეგი მწარე გაქირავების ნაყოფია და ქრონოგრაფის ზნეობრივ-სარწმუნოებრივი ტენდენციით ასახსნელია. ნამდვილად კი ეს იქნებოდა სიმდიდრესა და ჭურუნველობაში გაზრდილი, განათლებული. ხელოვნებაში დაწინაურებული და საკმაოდ თავისუფლად მოაზროვნე საზოგადოება; სწორედ ის, რომლის მგოსანია შ. რუსთაველი. ხოლო ჩვენ აქ იმ ეპოქის ხასიათზე სიტყვას ვერ გავაგრძელებთ.

კერძოდ თვალსაჩინოა გიორგის არა სახელმწიფო ანგარიშით და ჩვეულებისამებრ, არამედ თავისუფალი სიყვარულით დაქორწინება: ცოლის არა რომელიმე სატახტო ქალაქით, არანედ... ველის. წიხიდან (სოფელია კახეთში) მოყვანა და ბევრი სხვა.

ეს მთელი განვითარება, ქრონიკაში ცალმხრივად აღწერელი, თავისთავად ძალიან შინაარსიანიც არის და საყურადღებო. საეჭვოა კი რომ ამ, ასე ვსთქვათ „მიჯნურ რაინდთა“ რეჟიმს ქრისტეს საფლავისათვის გული ნამეტნავად სტკივოდა. მით უმეტეს რომ მომავალ გარეშე გართულებათა წინამორბედი ნიშნები და შიგნითი დაბრკოლებანი უკვე თამარის უკანასკნელ წლებში ცხადი იყო.

მაღე კი წინა-აზიის პოლიტიკურ სვლილებებმა—სპარსეთის ხვარაზმელთა ხელში გაერთიანება, მონგოლთა იმპერიის დამყარება—საქართველო ისეთ მდგომარეობაში ჩააყენა რომ ჯვაროსან გა-მოსვლაზე ოცნებას არ შეეძლო.*)

10

თამარ მეფის ეს ანდერძი, ლაშა-გიორგის იერუსალიმად გა-მოლაშქრებას ზღაპრულია, ხოლო ამგვარი ლეგენდა, მოცხალ გრძობათა სარკე, წახსულის მკვლევარსაც ჩააფიქრებს; განსაკუთ-რებით კი ღირსია სიტყვა-კაზმული მწერლობის მიერ ჯეროვანი დამუშავებისა.

ქრონიკის მოწმობით თამარი გელათს დამარხეს. მიუხედავად ამ ოფიციალური ცნობისა, მისი საფლავის ადგილი საიდუმლოებით არის დაფარული. ფრანგი რაინდის თქმით კი, დედოფლის ნაშთთა დასასაფლავებლად ლაშა-გიორგი მუსლიმანთა მიერ დაპყრობილ წმ. ქალაქს ომით ემუქრება: ძველი რომანტიული პოეზია ასეთ პანგს უყურადღებოდ განა დასტოვებდა?

მაგრამ აქ უფრო რთული და ფართო ფრესკის ვაშლა შეიძ-ლება.

ზოგადი გარემოებანი ფრანგი მხედრის იმედს—ქართველთა იერუსალიმზე გამოლაშქრებისას—თითქმის ამართლებდა. ხოლო ეს

*) ლაშა-გიორგის მეფობის ძველმა აღმწერმა მის „უწესობადა“ მეტად ხაზი გაუსვა და მის და რუსუდანის დროის გარყვნილებას მონგოლთა ახალი ძალა და სალი ზნეობა დაუპირისპირა. მათი ბა-ტონობა განრისხებული გზგვების იარაღად და ჩადენილ ცოდვათა სასჯელად აღიარა, თანახმად იმ დროის აზროვნებისა. ამასთანა-ვე დიდი სიღრმით და რეალიზმით, კარგი ხელოვნებითაც საქართ-ველოს მდგომარეობა დაგვისურათა.

რა თქმა უნდა, ჩვენ დროისთვის არ არის სავალდებულო ძველ ქრონიკებში მოთავსებული ზოგიერთი ზნეობრივ მსჯელო-ბანი, არც მათი ისტორიის ფილოსოფია.—საქართველოს თანდა-თან დასემის მიზნებები და საფეხურნი რთული რამეა, რომლის ახს-ნა ორიოდვე ფორმულით არ შეიძლება. ყოველ შემთხვევაში, გიორ-გის და რუსუდანის საქართველო—იგივე „ოქროს ხანის“ საქართვე-ლოა, საერთაშორისო რეგულირებასთან დაზიანებული.

ისტორიული შესაძლებლობა უარყოფილი იქმნა, ჯერ თვით ქართველთა ახალა სულის-კვეთების მიერ, მერე კი გარეგნული მდგომარეობის სწრაფი და ძირითადი ცვლილებით.

„ჯვარ უსწული“ და „მიჯნურთა“ ხაზების ამ წინააღმდეგობიდან ხომ ნამდვილი დიდი დრამის შინაარსს ამოიღებდა, ვისაც ძალუძს, და ამისათვის ამბავთა მთელ წყობას გამოიყენებდა, თქმულებასა და ისტორიულ გადმოსცემას იმის ირკვევა, და რომლითგან შემდეგი დაახლოებითი სქემა ბუნებრივად გამომდინარეობს.

თამარ მეფის ანდერძი და სიკვდილი; ლაშა-გიორგის და ქართველთ მხედრობის თათბირი; მათი იერუსალიმისკენ გამოლაშქრება დედოფლის კუბოთი; ლაშა-გიორგის გმირული მისწრაფება უფლის საფლავისადმი, ქრისტიანობის და საქართველოს განსადიდებ უად; ვენერა და ბასუსის ... აბოლონისა მიმზიდველი ძახილი; ამ ძალთა და შთაგონებათა გამარჯვება, მიუხედავად ბრწყინვალე ძლევა-მოსილი პირველი ომისა; თამარის ნაშთთა საიდუმლო მიუწოდებელ ადგილს დასაფლავება—და ქართველ რაინდთა ჭაბუკი მეფით დაბრუნება, გამარჯვებით და ურიცხვი სიმდიდრით—არა იერუსალიმით, არამედ ეფფრატის ნაპირთაგან; და მერე განსხრომა, შვება მათი იმ „ადგილთა მწუანვილოვანთა ზედა“, საიდანაც ოდესმე მათი წინაპრები ძალით გამოიყვანა, დიდ საქმეთათვის, დავით აღმაშენებლის ფოლადის მკლავმა. ... განსხრომა დაუსრულებელი და მშვენიერი; ომის, რაინდთა სავარჯიშო,—სანამდის გამოჩნდენ ერთს დღეს, ვით ღვთის რ. სხვა, აღმოსავლეთით მშვილდოსანთა უძლეველი რაზმები და „იქმნა უკუქსევა.., დავითიანისა დროშისა გამარჯვებულისა“.

ერთის სიტყვით ფრანგი რაინდის მიერ გადმოსცემული ლეგენდის გართულება და გაღრმავება შეიძლება, ოცნების და სინამდვილის შეუღლებით. ვიმეორებ: ეს სიტყვა-კაზმული მწერლობის ვალია.

თამარ მეფის სახე დიდებული სიმბოლოთი ასრულებს ძველი საქართველოს ცხოვრების უმთავრეს ხანას. და აი ამ დასავლისკენ გარდახრილი მზის ერთი ოქროს სხივი აღმოსავლეთში დაკარგულმა უპნობ რაინდმა შეგვიანახა.

1926.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი.

1) V. Historia rerum in partibus transmarinis gestarum a tempore successorum Mahumethi usque ad annum Domini MCLXXXIV. Edita a venerabili Willermo Tyrensi Archiepiscopo. Paris, 1844, lib. XI, cap. XVI. Cf. Guillaume de Tyr et ses continuateurs. Texte français du XIIIe siècle, revu et annoté par M. Paulin Paris, P. 1879-1880. Vol. I, p. 406-407.

2) ამ თქმულების შესახებ კავკასიის (დარუბანდის და კასპის) კართან დაკავშირებით იხ. H. Yule. Travels of Marco Polo. Ed. Cordier, 1903, vol. I.

ზოგადი ცნობები: J. K. Wright. The Geographical lore of the time of the Crusades. New-York. 1925, pp. 72, 73, 287-8.

3) ზოგჯერ დავით II შესახებ შემსდარი ცნობებიც გვხვდება. მაგალითად 1136 წ. ერთს ნორმანდიაში მყოფ მწერალს თავის ქრონიკაში შემდეგი, ჯვაროსან რაინდთაგან გაგონილი შეუტანია: 1123-1124 წლებში დავით ქართველთა მეფეს და თოროს კილიკიის მთავრის მძას, ერთ სულთანთან ტყვედ დაჭერილი რაინდები მათ სახლში ანტიოქიაში წამოეყვანათ; ...per conductum David, Georgiensis regis, et Turoidi de Montanis Antiochiani redierunt. Orderici Vitalis angligenae... Historiae ecclesiasticae libri tredecim. T. IV. P. 1852, p. 257.

4) ამ „იოანე ხუცესის“—prestre Jean, presbiter Johannes etc. —შესახებ იხ. მაგალ. Henri Cordier. Les voyages en Asie au XIVe siècle du bienheureux frère Odoric de Pordenone. Paris, 1891, p. 442.

ამ ლეგენდის წარმოშობის საკითხი მეტად რთულია და არც ისე მნიშვნელოვანი. სხვათა შორის, ის აზრიც გამოითქვა, რაჟმ „იოანე ხუცესის“ თქმულება ივანე ორბელიანის (დემეტრე და გიორგი III მეფეთა ამირ-სპასალარი) სახელით უნდა აიხსნებოდეს! ის. მიმოხილვა მარკო პოლოს მოგზაურობის ცნობილ ინგლისურ გამოცემაში: H. Yule, *The book of Ser Marco Polo*, ed. 1903, vol. I, pp. 231-S. Cf. J. K. Wright, o. c. pp. 114, 283-6, 533.

5) ზღაპრული „მეფე დავითის“ და „იოანე ხუცესის“ ზღაპრულივე იგივეობა, ისტორიული დავით II სიკვდილიდან ერთი საუკუნის შემდეგ, აღნიშნული მრავალ ქრონიკებში. ეს ცნობები ეხებიან განსაკუთრებით დამიატის ომის ხანას (1219-1221) და ჯვაროსანთა მესამე გამოლაშქრებას. მაგალითად ინგლისში ერთს მატთანეში 1228 წ. ჩაიწერა რომ 1221 წ. მთელ საქრისტიანოში ხმა ვავრცელდა, მეფე დავით იოანე ხუცესად წოდებული ინდოეთიდან უდიდესი ჯარით წამოვიდა და მიდია-სპარსეთი დაიპყრო. Radulfus de Coggeshale. *Chronicon anglicanum* (c. c. 1228): 1221... Rumores per totam Christianitatem circumquaque dispersi sunt, quod rex David cognomento Ioannes presbiter, de India cum maximo exercitu adveniens Persidem et Mediam... sibi subjugaverat. V. Testimonia minora de quinto bello sacro e chronicis occidentalibus excerpta et... edidit Reinhold Röhrich. *Genevae*, 1882, p. 334. მნიშვნელოვან საკითხს ქართველთა და ჯვაროსანთა ურთიერთობისა ამ დამიატის ანუ დამიეტის (ეგვიპტეში) ომის დროს ჩვენ აქ სრულებით არ ვეხებით.

6) „Reverendo in Christo patri et domino diligendo A (madeo), Dei providentia archiepiscopo Bisanc(ino), G... de Boyx, humilis miles, amen. Cum de prosperitate mea noverim vos letari, sciatis, quod Dei gratia ego et uxor mea sani et incolumes permanemus. De rumoribus Terre promissionis et aliarum regionum circumjacentium hec vobis breviter proposui significare, etsi non omnia tamen aliqua, que magis admiranda videntur. In primis sciatis, quod regnum Ierusalem treugas habet cum Sarracenis et etiam principatus Antiochie, qui innumeras persecutiones tum per soldanum Babilonie, tum

per regem Armenie passus est, per longum tempus treugas habet cum predicto soldano. Audiat is etiam alia que nova admiratione consideranda sunt. Audivimus et rei veritatem per certo(s) nuncios didicimus, quod de Hiberia quidam christiani, qui Georgeni dicuntur, cum innumera multitudine militum compeditum, divino inspirante auxilio, manu fortiter armata, contra infideles paganos insurrexerunt alacriter et jam CCC castella et IX maximas urbes subjungentes, retinentes forciora, debilia in cinerem redegerunt. Predictarum urbium quedam sub Eufrate sita cunctarum urbium paganicarum erat nobilissima et magna. Dominus hujus urbis preerat filius soldani Babilonis, qui captus a predicti christianis capite truncatus est, quamvis auri infinitam pecuniam promitteret se daturum. Quid dicam per singula? Tales quales predixi ad terram recuperandam sancte Iherusalem venient totam paganiam subjungentes. Rex eorum nobilis sexdecim annos par Alexandro viribus et probitate, non tamen in fide. Iste puer ossa matris sue regine potentissime Thamar secum portat, que, dum viveret, votum fecit eundi Iherusalem et, si moreretur, rogavit filium suum, ut ejus ossa ad sepulchrum Domini desserentur. Iste ergo precibus matris adquiescens votum matris sue restaurare desiderat et eam in sanctam civitatem, volentibus et nolentibus paganis, promisit repelire. Mando vobis iterum, domine“, etc.

ამ წერილის დედანი პარიზის სახელმწიფო ბიბლიოთეკაში ინახება. აღწერილია სათანადო განმარტებით გამოცემაში: *Histoire litteraire de la France. Ouvrage commencé par des religieux bénédictins... et continué par des Membres de l'Institut (Académie des Inscriptions et Belles-Lettres). T. XXI. Paris, 1847.*

ზემოთ დაბეჭდილი ლათინური ტექსტი პირველად გამოსცა რერისტ-მა თავის კრებულში: *Regesta Regni Hierosolymitani (MXCVII-MCCXCI) edidit Reinhold Röhrich. Oeniponti, 1893, pp. 233-4. 868.*

7) პირიქით, ამ ეპისტოლეს დაწერის წელიწადი სცდილობდნენ. სხვათა შორის, იმ თარიღის საშუალებით გამოერკვიათ,

რომელიც თამარის სიკვდილისათვის იყო მიღებული. იმ გამოკვლევაში რომელიც პარიზს 1847 წ. დაიბეჭდა (იხ. ზემოთ, შენიშვნა 6) ამ წერილის თარიღად ნახვენებია 1202 წ. (დაახლოვებით), სწორეთ თამარ მეფის ვითომც და 1201 წ. გარდაცვალების მიხედვით. რერიხტ-ის მიერ ლათინური დედნის გამოცემაში-კი (იხ. იქვე) ეპისტოლეს თარიღად, დაახლოვებით, 1213 წ. აღნიშნულია, და თამარ მეფის გარდაცვალების წელიწადად—1212 წ., თანახმად ბროსეტის დასკვნისა.

8) დაწვეების თარიღები იხ. W. E. Stevenson. *The Crusaders in the East*. Cambridge. 1907.

Soldanus Babilonie ბაღდადს კი არ იგულისხმებს, არამედ ქაიროს, უკეთ ვსთქვათ, ძველ მეძფის რომელიც Babilonia-დ იწოდებოდა. იხ. Ducange, *Glossarium etc.* T. I, 521.

9) ერზერუმის ანუ არზრუმის გზათა ჯვარედინზე მდებარეობა და ამ მიზნით დიდი სამხედრო და სავაჭრო მნიშვნელობა ცნობილია. საქართველოს გზის ანუ გურჯი-ბალახის კლიტე, ეს ქალაქი ქართველების ხელში ქოროხის და მტკვრის ხეობათა დამსველი სიმაგრე იქნებოდა.

იმ დროს სამ ურთიერთ მებრძოლთა გავლენის ქვეშ იყო მოქცეული: რუმის სულთნის, საქართველოს და შაჰ-იარმენის ე. ი. ხლათის ანუ ახლათის (ვანის ტბასთან) მფლობელისა რომელიც მალექ-ადელის შვილი იყო ე. ი. აიუბიანთ დინასტიის წევრი.

1206-8 წ. როგორც ვხედავთ, საქართველომ აჯობა.

კარის ომის შესახებ იხ. ქართლის ცხოვრების ცნობები; ბროსეტის „დამატებანი“; თ. ყორდანიას ქრონიკები, წ. I; ი. ჯაჯახიშვილის ისტორია, წ. II. ზოგიერთებს ყარსი ჰგონიათ.

აქ დაბეჭდილ წერილში „ბაბილოვნის სულთნის“ შვილის მოკვეთილი თავი იხსენიება (იხ. გვ. 152). ეს ცნობა საეჭვოა. კარის ამირა ქალაქს დიდხანს იცავდა, მერე კი ქართველებს კაპიტულიაციით გადასცა. შესაძლებელია, ქრთამის მიიღო, თავსაც უგნებლად შეინახავდა. მაგრამ კარინ-არზრუმის პატრონად, როგორც ვნახეთ,

ხლათის მფლობელი ითვლებოდა, და ეს იყო მაშინ სწორეთ ეგვიპტე-სირიის ანუ „ბაბი ჟონის“ სულთნის ღვიძლი შვილი და სალადანის ძმისწული, სახელად მალექ-ელ აუჰად ანუ ნეჯმ-ედდინ აიუბ. ასე რომ უსაფუძვლოდ კი არ დაასახელა ფრანგმა „ბაბილონის სულთნის“ ძე, ზემო ეფერატზე დამარცხებული; მხოლოდ თავი მოაკვეთინა უბრალოდ.

მალექ-ადელის შვილის ყოველი დამარცხება ჯვაროსანთათვის სასიხარულო იქნებოდა, ეს ადვილად გასაგებია. ხოლო ეს ნეჯმ-ედდინ აიუბ ხლათის მმართველი იყო, და საკითხი იპადება: ამ ეპისტოლეში ხლათის ომი და ქართველების ვანის ტბის ფრონტზე 1208-11 წ. სხვა ბრძოლანი ხომ არ იგულისხმება? ეს საეჭვოა. კერძოდ, ხლათის ომი, ივანე მხარგძელის შემთხვევით დატყვევების მიზეზით, ნაადრევი დაზავებით დაამთავრეს ქართველებმა. ვანის ტბის ნაპირზე ვერ შესძლეს მათი უპირატესობა გაემტკიცებინათ.

10) 1192-3 წ. ბერძენთ კეისრის ელჩი სხვათა შორის სალადინის მიერ იერუსალიმში დატყვევებული წმ. ჯვარის დაბრუნებას სთხოულობდა. მაშინ ქართველთ მეფესაც წინადადება მიესა, 200.000 ოქროთი ჯვარის გამოსყიდვა უნდოდა; მაგრამ არ დასთანხმდნენ სარკინოზნი. Behâ-ed-din. Anecdotes etc. Recueil, Historiens orientaux, t. III, P. 1884, p. 299. ბერძენთა და ქართველთა ეს ცდა და ელჩების მოსვლა ჩხენიება აგრეთვე „ორ ბაღთა წაგნში“. Le livre des deux jardins, ib. t. V, Paris, 1906, p. 38. ქართველ მრ.სიქულთა მეორე მიზანი იყო - იერუსალიმს და მის მახლობლად მონასტერთა და მიწათა, ქართველებს რომ წაართვეს, დაბრუნება.

მკითხველმა უნდა იცოდეს რომ სალადინის და მალექ-ადელის მამა კავკასიელი მუსლიმანი იყო, ტომით ქურთი, დვინელი. ქ. დვინი (სომხეთში) ქართველებმა გიორგი III დროსაც აიღეს, უფრო კი მე- XIII საუკუნის პირველ წლებში.

ისააკ II ანგელოსის და თამარ მეფის გარდა, სხვებმაც სცა. უეს ამ ჯვარის დახსნა, მაგრამ ამაოდ; მაგალ. გერმანიის მიჯვემ ფრედერიკ ბარბაროსსამ.

ეს ჯვარი, რომლის ისტორია საეკვოა და ბუნდოვანი, 1187 წ. სალადინს ხელში ჩაუვარდა. 30 წლის შემდეგ, დამიეტის ომის დროს, როცა სარკინოზებს გაუჭირდათ საქმე, ჯვარის დაბრუნებაზე თითქმის დასთანხმდნენ, მაგრამ ბოლოს ჯვაროსნები დამარცხდნენ (1221 წ.), და ჯვარი ისევ მუსლიმანებს დარჩა. მერე რა დაემართა მას, გარკვეულად არაა ცნობილი. Cf. W. W. Seymour, *The Cross*. 1898, p. 120.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

წინასიტყვაობა	5 გვ.
შინაარსი	6

ნაწილი პირველი

1125—1925	9
---------------------	---

ერთი ჯვარის გარშემო	13
-------------------------------	----

1108 წლის წერილები გალ თ ნ ი ს მიმართ პარიზელისა	
თარგმანი	28
ტექსტი	31
შენიშვნები	34

გარშემო ერთის ომისა	43
-------------------------------	----

გოტიე-კანსლერის „ანტიოქიის ომები“, ნაწყვეტი	
თარგმანი	66
ტექსტი	67
შენიშვნები	69

ნაწილი მეორე

ტრაპიზონის საკმე	79
შენიშვნები	115

სხივი დასავალისა	135
----------------------------	-----

შენიშვნები	150
1207-8 წ. წერილი ა მ ე დ ე ს მიმართ ბეზანსონელისა	
თარგმანი	137
ტექსტი	151

შეცდომების გასწორვა

გვერდი	სტრიქონი	უნდა იყოს
10	ზემ. 5	მე-XI-ე
13	ქვემ. 10	მღვდელთ
14	— 13	იქაურ
19	ზემ. 7	ეხლა
—	— 10	პირველობს.
—	ქვემ. 17	შინაარსი რომ
22	— 11	ე. ი.
26	ზემ. 17	პიპოთეზა
27	— 8	კქონდათ
—	— 10	antemurale
28	ზემ. 4	საფლავის
—	— 8	ფრი-
—	ქვემ. 1	გაკეთებული.
29	ზემ. 10	ბურჯია.
31	— 13	ნახევარი
—	ქვემ. 5	W(ibelinum)
36	ზემ. 7	ის
—	ქვემ. 8	ფიძარნი იგი
40	ზემ. 5	და
45	ქვემ. 10	მიუხედავად
48	— 6	განთავისუფ-
53	ზემ. 13	სამ-
58	— 3	დობეი-
60	ზემ. 10	სამხიდ-
61	ქვემ. 8	კომპრომისის
62	— 9	მომავალი.
63	— 5	ალბათ:
—	— 17	ქრისტიანი
64	ზემ. 12	შემდეგ
—	ქვემ. 1	საქმე
—	— 11	დაკავშირება
65	— 2, 3	და, ნიჭი უძვირფასესი:

გვერდი	სტრიქონი	უნდა იყოს
68	ზემ. 11	pro lege
69	— 3	conflictu
—	ქვემ. 11	etc.
70	ზემ. 8	სხეები
—	— 11	როგორც
71	ქვემ. 5	სს.
73	ზემ. 12	სამფლობელო.
82	— 10	დაგლახაკებულნი
83	— 12	ნაამბობი.
86	— 3	რთულია
—	— 11	ვალაშქრების
89	— 9	წლისა.
93	— 16	ბიზან-
98	— 6	შეეტანა.
100	ქვემ. 4	ნიკეას
103	ზემ. 9	კვალი ამ ბრძოლის
104	ქვემ. 6	მაშინვე,
—	— 1	ნიკეაში
105	— 10	ავტო-
112	— 3	შესაქმნელად
113	— 13	კომხენებმაც
114	— 2	გავ-
118	— 1	მახვილისათა
121	შენ. 14	პიპოთეტური
123	ზემ. 18	ნასოლარი.
124	— 15	თანხმად „ქ. ს.“-სა,
126	ქვემ. 10	იყო.
128	ზემ. 1	ნიკეაში
137	— 14	ხელმწიფეებს
—	ქვემ. 3	ჩანს.
138	— 4	ლაშა
139	— 7	დასახელებული
—	— 13	სტოდნოდა.

ყდა ვერა ფაღავასი.

აიწყო და დაიბეჯდა ელ. პატარაძის
ხელმძღვანელობით ვალანტინეში.

Imprimerie Zindy-Peter - Audincourt (Doubs)

